

**AK SÖZCÜĞÜNÜN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK
LEHÇELERİNDEKİ KULLANIMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA DURMAZ

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

ANABİLİM DALI

**MERSİN
EKİM-2018**

**AK SÖZCÜĞÜNÜN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDEKİ
KULLANIMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA DURMAZ

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

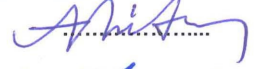

ANABİLİM DALI

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ali TAN**

**MERSİN
EKİM-2018**

ONAY

Esma DURMAZ tarafından Dr. Öğr. Üyesi Ali TAN danışmanlığında hazırlanan "Ak Sözcüğünün Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Ali TAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Nigar OTURAKÇI ORBAY	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Turgay SEBZECİOĞLU	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 11.10.2018 tarih ve 2018/21 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesine devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

2 Ekim 2018 /2 Ekim 2018

Esmâ DURMAZ

ÖZET

“Ak Sözcüğünün Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları” adlı çalışmamızda ilk olarak renk sözcüğünün sözlüksel tanımları üzerinde durulmuştur. Renk olgusuna mesleki ve bilimsel bakış açısı ve renk adlarının dil açısından Türkçenin söz varlığında ne gibi anlamlar ifade ettiği açıklanmıştır. Ak sözcüğünün Türk kültüründeki yeri ve önemi büyüktür. Sözcüğün eski Türklerde hükümlük sembolü olduğu, Batı’nın sembol rengi olduğu, devlet adı, deniz, ırmak adlarında kullanılmış olduğunu, hatta toplum içinde kategori farklılıklarının göstergeleri olabildiğini belirledik. Çalışmamızda Türklerin en eski çağlarından günümüze kadar bu sözcüğün kullanımları üzerinde durulmuş, bu renge yüklenen çeşitli anlamlar gösterilerek ele alınmış ve ayrıca edebî eserlerden örnekler verilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ak, Ak sözcüğünün Türk lehçelerindeki kullanımları, Ak sözcüğüne yüklenen anlamlar

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Ali TAN, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

Primarily, lexical definitions of colour as a word are emphasized in the dissertation, "The history of White as a word and Its Uses in Contemporary Turkish Dialects". In addition, occupational and scientific aspects of colour facts and what kind of names of colour in terms of language in Turkish vocabulary are explained. The place and importance of White as a word is at high-level in Turkish Culture. White has been used as symbol of the sovereign in old Turkish people, symbol colour of west countries, name of country, sea, river and even showings of different categories in society are determined. In our study, amount of uses of this word since time immemorial is expressed and various meanings of this colour are shown. Besides, it is evaluated that examples from literary works are given.

Keywords: White, Uses of White as a word in Contemporary Turkish Dialects, Meanings of White

Lecturer/Advisor: Assistant Professor Ali TAN, Department of Turkish Language and Literature, Mersin University, Mersin

TEŞEKKÜR

“Ak Sözcüğünün Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları” adlı çalışmamızda ak renginin ifade ettiği anlamlar geniş bir şekilde araştırılmıştır. İncelediğimiz kaynaklar ışığında bulduğumuz birtakım anlam farklılıklarını farklı bir bakış açısıyla göstermeye çalıştık. Amacımız ak renginin hangi anlamlarda kullanıldığını tarihî ve çağdaş metinlere bakılarak göstermektir.

Araştırmamızda tarihî metinlerden olan Köktürkçeden başlayarak, çağdaş Türk lehçelerindeki tüm lehçelerden ak rengi ile ilgili örnekler bulunarak bu rengin Türk kültür tarihinde hangi anlamlarda kullanıldıkları belirlenmeye çalışılmıştır. İncelenen kaynaklar dâhilinde hata ve eksikliklerin hoşgörü ile karşılanmasını diliyoruz.

Öncelikle bu çalışmamızda bana yardımcı olan, bilgi ve deneyimleriyle her türlü desteğini sağlayan, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle yardım ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ali TAN’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevî desteklerini esirgemeyen sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	ii
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMA ÜZERİNE	2
2.1. Araştırmanın Problem İfadesi	2
2.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	2
2.3. Araştırma Soruları	2
2.4. Araştırmanın Önemi	2
3. LİTERATÜR	3
4. SINIRLILIKLAR	5
5. TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER	6
5.1. Renk	6
5.1.1. Renk Olgusuna Bilimsel Bakış	6
5.1.2. Rengin Ortaya Çıkışı	6
5.1.3. Türkçenin Söz Varlığında Renk	7
5.1.4. Renkler Üzerine Yapılan İlk Çalışmalar	10
6. AK RENGİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ	13
6.1. Ak Rengi	13
6.1.1. Ak Rengin İfade Ettiği Anlamlar	13
6.1.1.1. Ululuk Göstergesi Olarak Ak	15
6.1.1.1.1. Pir/Bilge Anlamında Kullanılan Ak	16
6.1.1.1.1.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	16
6.1.1.1.1.1.1. Kıpçak Türkçesi	17
6.1.1.1.1.1.2. Eski Anadolu Türkçesi	17
6.1.1.1.1.1.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	17
6.1.1.1.1.2.1. Kazak Türkçesi	17
6.1.1.1.1.2.2. Nogay Türkçesi	17
6.1.1.1.1.2.3. Türkiye Türkçesi	17
6.1.1.1.1.2.4. Yeni Uygur Türkçesi	18
6.1.1.1.2. Büyüklük Anlamında Kullanılan Ak	18
6.1.1.1.2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	18
6.1.1.1.2.1.1. Eski Anadolu Türkçesi	18
6.1.1.1.2.1.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	18
6.1.1.1.2.2.1. Başkurt Türkçesi	18
6.1.1.1.2.2.2. Karaçay-Malkar Türkçesi	19
6.1.1.1.2.2.3. Karakalpak Türkçesi	19
6.1.1.1.2.2.4. Kazak Türkçesi	19
6.1.1.1.2.2.5. Kırgız Türkçesi	19
6.1.1.1.2.2.6. Özbek Türkçesi	19
6.1.1.1.2.2.7. Şor Türkçesi	19
6.1.1.1.2.2.8. Tıva Türkçesi	20
6.1.1.1.2.2.9. Türkiye Türkçesi	20
6.1.1.1.3. İhtiyar/Yaşlı Anlamında Kullanılan Ak	20
6.1.1.1.3.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	20

6.1.1.1.3.1.1. Karahanlı Türkçesi	21
6.1.1.1.3.1.2. Harezmi Türkçesi	21
6.1.1.1.3.1.3. Eski Anadolu Türkçesi	21
6.1.1.1.3.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	22
6.1.1.1.3.2.1. Azerbaycan Türkçesi	22
6.1.1.1.3.2.2. Karakalpak Türkçesi	22
6.1.1.1.3.2.3. Kazak Türkçesi	22
6.1.1.1.3.2.4. Tıva Türkçesi	22
6.1.1.1.3.2.5. Türkiye Türkçesi	23
6.1.1.1.3.2.6. Yeni Uygur Türkçesi	23
6.1.1.2. Siyasî Hâkimiyet Göstergesi Olarak Ak	24
6.1.1.2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	27
6.1.1.2.1.1. Köktürk Türkçesi	27
6.1.1.2.1.2. Eski Uygur Türkçesi	28
6.1.1.2.1.3. Çağatay Türkçesi	28
6.1.1.2.1.4. Eski Anadolu Türkçesi	28
6.1.1.2.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	28
6.1.1.2.2.1. Altay Türkçesi	28
6.1.1.2.2.2. Başkurt Türkçesi	29
6.1.1.2.2.3. Hakas Türkçesi	29
6.1.1.2.2.4. Karaçay-Malkar Türkçesi	29
6.1.1.2.2.5. Kazak Türkçesi	29
6.1.1.2.2.6. Kırgız Türkçesi	29
6.1.1.2.2.7. Şor Türkçesi	30
6.1.1.2.2.8. Türkiye Türkçesi	31
6.1.1.3. İtibar/Saygınlık Göstergesi Olarak Ak	31
6.1.1.3.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	32
6.1.1.3.1.1. Eski Anadolu Türkçesi	32
6.1.1.3.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	32
6.1.1.3.2.1. Başkurt Türkçesi	32
6.1.1.3.2.2. Karakalpak Türkçesi	33
6.1.1.3.2.3. Kazak Türkçesi	33
6.1.1.3.2.4. Kırgız Türkçesi	34
6.1.1.3.2.5. Özbek Türkçesi	34
6.1.1.3.2.6. Tıva Türkçesi	35
6.1.1.3.2.7. Türkiye Türkçesi	36
6.1.1.4. Kutsallık Göstergesi Olarak Ak	36
6.1.1.4.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	37
6.1.1.4.1.1. Harezmi Türkçesi	37
6.1.1.4.1.2. Çağatay Türkçesi	37
6.1.1.4.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	38
6.1.1.4.2.1. Altay Türkçesi	38
6.1.1.4.2.2. Hakas Türkçesi	39
6.1.1.4.2.3. Kazak Türkçesi	39
6.1.1.4.2.4. Şor Türkçesi	39
6.1.1.4.2.5. Tıva Türkçesi	39
6.1.1.4.2.6. Türkiye Türkçesi	40
6.1.1.5. Ad Olarak Kullanılan Ak	40
6.1.1.5.1. İsim Olarak Kullanılan Ak	40
6.1.1.5.1.1. Özel İsim Olarak Kullanılan Ak	40
6.1.1.5.1.1.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	41
6.1.1.5.1.1.1.1. Altay Türkçesi	41
6.1.1.5.1.1.1.2. Başkurt Türkçesi	42
6.1.1.5.1.1.1.3. Hakas Türkçesi	43

6.1.1.5.1.1.1.4. Karaçay-Malkar Türkçesi	43
6.1.1.5.1.1.1.5. Kazak Türkçesi	43
6.1.1.5.1.1.1.6. Şor Türkçesi	44
6.1.1.5.1.1.1.7. Türkiye Türkçesi	44
6.1.1.5.1.1.1.8. Yeni Uygur Türkçesi	44
6.1.1.5.1.2. Kahramanların Atlarına Verdikleri Özel İsim	45
6.1.1.5.1.2.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	45
6.1.1.5.1.2.1.1. Altay Türkçesi	45
6.1.1.5.1.2.1.2. Başkurt Türkçesi	46
6.1.1.5.1.2.1.3. Hakas Türkçesi	46
6.1.1.5.1.2.1.4. Şor Türkçesi	46
6.1.1.5.1.2.1.5. Tıva Türkçesi	46
6.1.1.5.2. Yer Adı Olarak Kullanılan Ak	47
6.1.1.5.2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	47
6.1.1.5.2.1.1. Eski Uygur Türkçesi	47
6.1.1.5.2.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	47
6.1.1.5.2.2.1. Azerbaycan Türkçesi	47
6.1.1.5.2.2.2. Hakas Türkçesi	48
6.1.1.5.2.2.3. Karaçay-Malkar Türkçesi	48
6.1.1.5.2.2.4. Karakalpak Türkçesi	48
6.1.1.5.2.2.5. Kırgız Türkçesi	48
6.1.1.5.2.2.6. Şor Türkçesi	49
6.1.1.5.2.2.7. Tıva Türkçesi	49
6.1.1.5.2.2.8. Türkiye Türkçesi	49
6.1.1.5.2.2.9. Türkmen Türkçesi	49
6.1.1.5.3. Irmak/Deniz Adı Olarak Kullanılan Ak	50
6.1.1.5.3.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	50
6.1.1.5.3.1.1. Başkurt Türkçesi	50
6.1.1.5.3.1.2. Hakas Türkçesi	50
6.1.1.5.3.1.3. Kırgız Türkçesi	50
6.1.1.5.3.1.4. Şor Türkçesi	50
6.1.1.5.4. Devlet/Boy Adı Olarak Kullanılan Ak	51
6.1.1.5.4.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	51
6.1.1.5.4.1.1. Eski Uygur Türkçesi	51
6.1.1.5.4.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	51
6.1.1.5.4.2.1. Türkiye Türkçesi	51
6.1.1.6. Beyazlık Anlamında Kullanılan Ak	52
6.1.1.6.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	52
6.1.1.6.1.1. Eski Uygur Türkçesi	52
6.1.1.6.1.2. Karahanlı Türkçesi	53
6.1.1.6.1.3. Harezmi Türkçesi	53
6.1.1.6.1.4. Kıpçak Türkçesi	54
6.1.1.6.1.5. Çağatay Türkçesi	54
6.1.1.6.1.6. Eski Anadolu Türkçesi	55
6.1.1.6.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	57
6.1.1.6.2.1. Altay Türkçesi	57
6.1.1.6.2.2. Azerbaycan Türkçesi	59
6.1.1.6.2.3. Başkurt Türkçesi	60
6.1.1.6.2.4. Çuvaş Türkçesi	61
6.1.1.6.2.5. Gagavuz Türkçesi	61
6.1.1.6.2.6. Hakas Türkçesi	62
6.1.1.6.2.7. Irak Türkmen Türkçesi	63
6.1.1.6.2.8. Karaçay-Malkar Türkçesi	64
6.1.1.6.2.9. Karakalpak Türkçesi	65

6.1.1.6.2.10. Kazak Türkçesi	67
6.1.1.6.2.11. Kazan Tatarcası	69
6.1.1.6.2.12. Kırgız Türkçesi	69
6.1.1.6.2.13. Nogay Türkçesi	71
6.1.1.6.2.14. Özbek Türkçesi	72
6.1.1.6.2.15. Şor Türkçesi	73
6.1.1.6.2.16. Tıva Türkçesi	75
6.1.1.6.2.17. Türkiye Türkçesi	79
6.1.1.6.2.18. Türkmen Türkçesi	81
6.1.1.6.2.19. Yeni Uygur Türkçesi	84
6.1.1.7. Yüksek Zümre Anlamında Kullanılan Ak	85
6.1.1.7.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	85
6.1.1.7.1.1. Kazak Türkçesi	85
6.1.1.8. Temiz/Pak Anlamında Ak	86
6.1.1.8.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları	86
6.1.1.8.1.1. Eski Anadolu Türkçesi	86
6.1.1.8.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	87
6.1.1.8.2.1. Altay Türkçesi	87
6.1.1.8.2.2. Başkurt Türkçesi	87
6.1.1.8.2.3. Hakas Türkçesi	87
6.1.1.8.2.4. Karakalpak Türkçesi	87
6.1.1.8.2.5. Kazak Türkçesi	88
6.1.1.8.2.6. Şor Türkçesi	88
6.1.1.8.2.7. Tıva Türkçesi	88
6.1.1.8.2.8. Türkiye Türkçesi	88
6.1.1.8.2.9. Türkmen Türkçesi	89
6.1.1.8.2.10. Yeni Uygur Türkçesi	89
6.1.1.9. İyilik Anlamında Kullanılan Ak	89
6.1.1.9.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	89
6.1.1.9.1.1. Altay Türkçesi	89
6.1.1.9.1.2. Hakas Türkçesi	90
6.1.1.9.1.3. Tıva Türkçesi	90
6.1.1.9.1.4. Türkmen Türkçesi	90
6.1.1.10. Yön Olarak Kullanılan Ak	90
6.1.1.10.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	91
6.1.1.10.1.1. Türkiye Türkçesi	91
6. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ	92
7. SONUÇ	93
KAYNAKLAR	119
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİ

Çağatay Türkçesi

FŞ: Ferhâd ü Şîrîn

LM: Leylî vü Mecnûn

MSD: Mevlâna Sekkâkî Divanı

ML: Muḥâkemetü'l Luğateyn

Eski Anadolu Türkçesi

ADD: Ahmed-i Dâ'î Divanı

DK: Dede Korkut

Eski Uygur Türkçesi

ETY: Eski Türk Yazıtları

IB: Irk Bitig

UKY: Uygur Kağanlığı Yazıtları

Göktürk Türkçesi

D: Doğu (Yüzü)

KT: Köl Tegin Yazıtı

K: Kuzey (Yüzü)

Harezmi Türkçesi

MM: Mu'înü'l Mürîd

ME: Mukaddimetü'l Edeb

NF: Nehcü'l Ferâdis

ŞT: Şecere-i Terâkime

Karahanlı Türkçesi

DLT: Dîvânu Lugâti't Türk

Kıpçak Türkçesi

CC: Codex Cumanicus

GT: Gülistan Tercümesi

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ

Altay Türkçesi Destanları

- AB: Altay Buuçay Destanı
AT: Ak Tayçı Destanı
ES: Er Samır Destanı
KED: Kozın Erkeş Destanı
KE: Kökin Erkey Destanı
KD: Közüyke Destanı
MMD: Malçı Mergen Destanı

Başkurt Türkçesi Destanları

- AlpD: Alpamişa Destanı
AD: Aqbuzat Destanı
AQD: Aqhaq Qola Destanı
KBD: Küsäk Bey Destanı
UB: Ural Batır Destanı
ZHD: Zayatüläk Menän Hıwhılıw Destanı
QYD: Qara Yurğa Destanı
QD: Quziykürpäs Destanı

Hakas Türkçesi Destanı

- AAD: Altın Arıĝ Destanı

Karaçay-Malkar Türkçesi Destanları

- BKD: Bekmırza ile Kaysın Destanı
BD: Biynöger Destanı
CD: Candar Destanı
ÇD: Çüyeldi Destanı
DD: Debet Destanı
EAD: Eski Askerçile Destanı
HD: Hasavka Destanı
KGBD: Kaşavbiy ile Goşayah Biyçe Destanı
KMD: Kara Mussa Destanı
KAD: Kaytuk Oĝlu Aslanbek Destanı
MD: Misirbiy Destanı
SKD: Sarıbiy ile Karabiy Destanı

SSD: Sosurka-Sosuruk Destanı

SKCD: Stampulga Ketgenleni Cırları Destanı

Kazak Türkçesi Destanları

ABD: Anşıbay Batır Destanı

ATAD: Asankayğı, Toğan, Abat Destanı

ED: Edige Destanı

EBD: Er Begis Destanı

JD: Jubanış Destanı

KaD: aradöñ Destanı

KK: arasay, azıy Destanı

KKD: ıdırbayulı obilandı Destanı

ND: Nuradın Destanı

NeD: Nérik Destanı

OMD: Orak, Mamay Destanı

PD: Parpariya Destanı

SD: Süyiniş Destanı

D: ora Destanı

TKD: Tegis ile Kögis Destanı

TmD: Tama Destanı

TnD: Tana Destanı

Kırgız Türkçesi Destanları

CMD: Cañıl Mırza Destanı

KocD: Kocacaş Destanı

Özbek Türkçesi Destanı

AyD: Ayçınar Destanı

or Türkçesi Destanları

AKD: Ak Kan Destanı

AKÖ: Ak Öleñ-me Kır Öleñ Destanı

AED: Altın Ergek Destanı

ASD: Altın Sırık Destanı

ATD: Altın Tayçı Destanı

AMD: Ay Mögö Destanı

KAPKM: Kān Arĝo Peçelig Kan Mergen Destanı

KaKD: Kān Kes Destanı

KPD: Kartıĝa Pergen Destanı

ÖTD: Öleñ Tayçı Destanı

Tıva Türkçesi Destanları

AlBD: Alday-Buuçu Destanı

AÇD: Aldın-Çaagay Destanı

AlKD: Aldın-Kurgulday Destanı

AHD: Arı-Haan Destanı

AKÇKM: Arzılan Kara Attıĝ Çeçen Kara Möge Destanı

BKBŞD: Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley Destanı

EHMAD: Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar Destanı

HŞHHD: Han-Şilgi Attıĝ Han-Hülük Destanı

KM: Kañgıvay-Mergen Destanı

ŞBŞKD: Şöögün Bora Attıĝ Şöögün-Köögün Destanı

Yeni Uygur Halk Destanları

AGD: Abdurrahman Ğoca Destanı

GSD: Ğerip-Senem Destanı

HHD: Hurilika-Hemracan Destanı

KŞCD: Kemerşah ve Şemsi Canan Destanı

NuD: Nuzugum Destanı

SeD: Senuber Destanı

TZD: Tahir-Zöhre Destanı

1.GİRİŞ

Kitapta renk kavramı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra ak renginin tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları taranan kitaplardan örnekler verilerek açıklanmıştır.

Doğal temellere dayanan renkler, kültürel kullanımlara konu olagelmışlerdir. Böylelikle renklerin hem doğal, hem de kültürel kullanımından söz etmek mümkündür (Toker, 2009: 1). Rengin ilk defa bilimsel tanımı Isaac Newton tarafından yapılmıştır. Newton 1666 yılında ışığı cam bir prizmadan geçirerek kırmızı, sarı, yeşil ve maviden oluşan bir gök kuşağı elde etmiştir. Bunun nedeni yağmur damlalarının, cam prizma etkisi ile ışığı yansıtarak renklere ayırıştırmasıdır. Bir yüzyıl sonra Goethe *“Renklerin Öğretisi”* kitabında diğer renklerin karışımı ile elde edilmeyen sarı, mavi ve kırmızı yanında renklerin birbiri ile karışımından elde edilen mor, turuncu ve yeşil renkleri tarif ederek bu altı renkten oluşan “renk çemberi” düzenlemiştir (Eminoğlu, 2014: 4).

Renk kavramı, Türk kültüründe önemli yer tutmuştur. Türklerin renklerle ilgili davranışları, eski çağlardan günümüze kadar günlük hayatlarına yansımıştır. Millî hayatlarında önemli yer tutan renkler, Türklerin savaşlarına, ayinlerine, kültürel dokusuna; bayram törenlerine ve merasimlerine, kullanmış oldukları çadır, bayrak, sancak, elbise vb. araç ve gereçlere, Türk dünyasının millî bayramlarından Nevruz kutlamalarına doğrudan yansımıştır (Küçük, 2010: 185).

Türkçede renklerin ilgi çekici yönleri ise bu renklerin olumlu-olumsuz anlam kazanmalarındır. Bir lehçede olumlu anlam kazanan renk bir başka lehçede olumsuz anlam kazanmıştır. Örneğin, kara renginin genellikle olumsuz anlamlar kazandığı görülmektedir. “Bahtı kara, kara haber, kara gün, kara büyü, karalar bağlamak...” gibi (Mazlum, 2011: 130). Bu durum sarı renk için de geçerlidir. Uygur ve Çağatay Türkçesine ait eserlerde “sarığ agrığ” kullanımı söz konusudur. Günümüz Türkçesinde sarılık (hastalık), kara sarı (yüz) gibi olumsuz anlamı karşılaması örnek gösterilebilir (Bayraktar, 2006: 210).

Türkçenin söz varlığında renklerin önemli ve geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Renklerin geniş kullanım yelpazesi ve farklı anlamları karşılaması dikkat çekicidir (Bayraktar, 2014: 179). İncelenen kaynaklar ışığında bulunan örnekler dâhilinde çalışmaya yön verilmiştir. Farklı anlamları çağrıştıran örnekler Köktürkçeden başlanarak, tüm çağdaş Türk lehçelerinden örnekleri bulunarak araştırılmıştır.

2. ARAŞTIRMA ÜZERİNE

2.1. Araştırmanın Problem İfadesi

“Ak Sözcüğünün Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları” adlı çalışmamızda ak sözcüğünün en eski Türk devirlerinden başlayarak günümüze kadar ne gibi anlamlar ifade ettiği araştırılmıştır. Çalışmamızda ak'ın ifade ettiği olumlu anlamların dışında olumsuz anlamlar taşıdığını gösteren kullanımlarına da rastlanılmıştır. Bu kullanımlar çeşitli kaynaklardan yararlanılarak örneklerle açıklanmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı, ak sözcüğünün tarihî metinlerdeki ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına bakılarak renklerin dönem metinlerine ne gibi anlamlar kattığının ve dönem metinlerinde kullanımının nasıl olduğunun araştırılmasıdır.

2.3. Araştırma Soruları

- (i) Ak renginin Türk kültür ve geleneklerinde simgelediği kavramlar tarihî metinlere ve çağdaş Türk lehçelerine nasıl yansımıştır?
- (ii) Ak renginin bugün kullanıldığı “beyaz” anlamının dışında bu renge ne gibi anlamlar yüklenmiştir?
- (iii) Ak renge verilen anlamların günümüz kültüründe de yaşadığını gösteren durumlar var mı?

2.4. Araştırmanın Önemi

Türk kültüründe ak renginin önemli bir yer oluşturduğu bir gerçektir. Ak renginin çağdaş Türk lehçelerindeki ve tarihî metinlerdeki kullanımı üzerine araştırma yapılmamış olması bizi bu konuyu araştırmaya yöneltmektedir. Nitekim Türk kültür tarihinde ak rengi, toplum yapılarını, dünya görüşlerini, toplum içindeki kategori farklılıklarının göstergesi olması açısından tahmin edilebileceğinden çok daha fazla önem arz etmektedir.

Böylelikle biz de ak renginin Türk kültür ve lehçelerindeki kullanımlarına bakarak bu renge ne gibi manevi anlamlar yüklendiğini metinler üzerinden gösterdik.

3. LİTERATÜR

Bu konu hakkında öncelikle ilgili çalışmalar incelenmiş ve içeriği hakkında bilgi elde edilmiştir. Genel olarak renkler üzerine yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmaların içerik kısmında konumuz olan ak rengi üzerine inceleme yapılmıştır.

İhsan Toker (2009)'da renklerin toplumsal yapıları içerisinde önemli simgesel işlevleri üzerinde durmuştur. Ak-kara karşıtlığı üzerinde duran Toker, ilk olarak ak renginin ifade ettiği olumlu anlam kümelerini belirttikten sonra kara renginin mitolojik olarak olumsuz varlıklarda kullanımını, diğer olumsuz durumları ifade etme biçimini, toplumda kategorilerin tasviri olarak belirtildiği üzerine açıklamalarda bulunmuştur. Ak-kara karşıtlığının Türk kültür tarihinde yöneten-yönetilen ayrımı üzerine simgelediği durumları da açıklayan Toker, bu karşıtlığın modern Türk toplumundaki yeni örneklerine de çalışmasında yer vermiştir.

Salim Küçük (2010)'da renklerin destanlar döneminden başlayarak, mitolojiler ve Türk lehçelerindeki renk anlayışı üzerinde durmuştur. Küçük, ayrıca renklerin yön belirlemede, bayraklarda, giyim-kuşamda ve eşyalarda kullanımına da çalışmasında yer vermiştir.

Salim Küçük (2010)'da Türkçede renk adlarının çoğunlukla doğadan esinlenme yoluyla ortaya çıktığından bahsetmiştir. Ayrıca renk adlandırmaları ve tonları yönünden de Türkçenin zengin bir dil olduğunu, renklerin ara tonları da ifade etmek için kullanıldığını, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan renk adlandırması yönünden zengin olduğunu ve yabancı dillerden Türkçeye geçmiş renk adlarından bahsetmiştir.

Reşat Genç (1997)'de renklerin sembolik anlamlarının ilk olarak batılı Türkologların dikkatini çekmesi ve renkler hakkında yaptıkları çalışmalar üzerinde durmuştur. Genç ayrıca manevi ve millî değer ifadesi olarak ak, al, sarı, kara ve yeşil'in Türk kültür ve geleneğindeki anlamlarına değinmiştir.

Özge Mazlum (2011)'de renklerin tarihin ilk dönemlerinden itibaren her kültürde farklı algılanışı ve yansıtılması üzerinde durmuş ve renklerin insanlar üzerinde yaptığı etkiye çalışmasında açıklık getirmiştir.

Ahmet Kütük (2014)'de Hz. Peygamber, Dört Halife, Emevi ve Abbasi Devletleri dönemindeki renk geleneğinden başlayarak İslamiyet'i kabul etmeden önceki Orta Asya Türk Devletlerindeki renk geleneğine değinmiştir. Kütük, birçok devlet ve toplum için farklı anlamlar arz eden renkleri zengin bir çerçeve içerisinde ele almıştır.

Emine Naskali (2017)'de Türkçede renk adlarının ne kadar zengin olduğuna, mecazî anlamlarının ve sembolik kullanımlarının toplumdan topluma değişmesinden bahsetmiştir. Ayrıca Eski Türkçeden beri renk adlarının kullanılmasına ve günümüzde ise bazı ses değişimlerine uğramasından bahseden Naskali, ayrıca renk adlarının üzerine gelen eklerle türetildiğine de değinmiştir.

Ahmet Öntürk (2017)'de Divan şiirinde renkler konusuna değinmiş ve şairlerin şiirlerinde renkleri tekdüze kullanmadığından renklere simgesel ve imgesel işlev kazandırarak canlı bir ahenk kazandırdığından bahsetmiştir. Öntürk rengin kavramlarını açıkladıktan sonra siyah, beyaz, kırmızı, mavi, sarı, yeşil ve lacivert renklerinin divan şiirindeki kullanımlarını örnekler vererek anlatmıştır.

Nesrin Bayraktar (2003)'te renklerin soyut kavramlar olduğundan bahsetmiş ve tonlarla birlikte bu soyutluğun bazen somutlaştığını belirtmiştir. Bayraktar, renklerin kişilerin ruhsal durumlarını ifade etmek için kullanıldığını, ayrıca renk adlarının sözcük türetmede kullanıldığını da belirtmiştir.

Zeki Kaymaz (2000)'de Eski Türkçedeki renk adlarına değindikten sonra Türkiye Türkçesi ve ağızlarındaki renk bildiren kelimeleri belirtmiştir. Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında 1447 renk adı ve tonu tespit eden Kaymaz, Türkçenin renk adı bakımından ne kadar zengin bir söz varlığına sahip olduğunu belirtmiştir.

4. SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada diğer renklerle ilgili kısa bir bilgi ve örnekler verilerek açıklandıktan sonra asıl konumuz olan ak rengine yer verilmiştir. Ak renginin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları örnek metinlerle ortaya konmuş ve farklı anlamları tespit edilmeye çalışılmıştır. Sadece araştırılan kaynaklardan örnekler alınmış ve tesadüfî örnekleme yoluyla örnekler teze aktarılmıştır. Ak ile ilgili her örnek teze alınmamıştır.

5. TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

5.1. Renk

Renk sözcüğünün sözlüksel olarak pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımların çoğu, fiziksel durumlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Örneğin; “Renk, ışığın kendi öz yapısına ve nesnelere üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etkidir” (Sözen ve Tanyeli, 1986: 200). Diğer bir tanıma göre ise, “Cisimler tarafından yansıtılan ışığın gözde oluşturduğu duyumdur” (Çömen, 2010: 4). Eğer tüm dalga boyları birden aynı anda gözümüze ulaşırsa bunu biz beyaz, hiç ışık ulaşmazsa siyah olarak algılarız. Yani insan gözünün rengi algılaması fiziksel bir durum olarak görülmektedir. Sağlıklı olan her insan renk denilen bu olguyu algılamaktadır. Renkler ilk insanın var olduğu dönemlerden beri bilinen bir olgudur (Eminoğlu, 2014: 1). Baykara ise insanın göz ve içsel durumuna göre dinlenmesini renklere bağlamaktadır. Ayrıca renk ve desenin ahenkli bütünlüğü sayesinde ortaya insanın zevkle seyrettiği güzelliklerin ortaya çıktığını belirtmiştir (Baykara, 2009: 245).

5.1.1. Renk Olgusuna Bilimsel Bakış

Renk olgusuna mesleki ve bilimsel bakış açısından bakıldığında araştırmacıların çalışma alanları doğrultusunda, birbirinden büyük oranda farklı yorumlar doğmuştur. “Fizikçi için renk ışıktır. Kimyager, onlara kimyasal maddelerin etkisi olarak bakar. Tabip, rengin hayat ve insanların sağlığına yönelik etkilerine ilgi duymaktadır. Psikolog, renklerin ve insanların davranışına yönelik etkilerini tespit etmeye çalışır. Ressam ve dekoratörler renklere boya maddesi olarak bakarlar. Bu maddeyle estetik açıdan güzel ve ilginç resimler, iç dekorasyon vs. tasarlayabilirler” (Eminoğlu, 2014: 1). Kendi açımdan baktığımda ise renk tekdüze bir kullanım değildir. Renkler çeşitli unsurlarla bir ahenk meydana getirmiştir yani kullanıldığı durumlara göre renkler bir işlevlik kazanmıştır diyebiliriz.

5.1.2. Rengin Ortaya Çıkışı

Renk, ilk insanlığın var olduğu dönemlerden beri bilinen bir olgudur. Eski insanların renklerle ilişkili olarak ilk kullandıkları boya, aşı boyası olmuştur. İnsanlar paleolitik dönemde kırmızı aşı boyasıyla gergedan, mamut, ayı, aslan, at, bizon, çakal ve baykuş gibi hayvanların resimlerini çizmişlerdir (Eminoğlu, 2014: 3). Baykara ise renk ve desenin ahenk birliğiyle resmin ortaya çıktığını söylemektedir. Renk ve desenin resim haline gelmesini ise insanların meşgaleleriyle yarattığı bir güzellik olduğunu dile getirmiştir (Baykara, 2009: 248). İnsanlığın var olduğu dönemden itibaren mağara duvarlarına resim çizme geleneği, Türk evlerinin veya anıtlarının duvarlarına çizilen resimler ve desenlerle devam edecektir. İnsanların duvarlara resim çizmesi ilk zamanlarda hayvan figürleriyle olmaktadır. Bununla birlikte zamanla insanların da duvarlara çizildiği görülmektedir. Osmanlı geleneğinde ise 16. yy sonrasında artık

insan resimleri görülmemekle birlikte kuşlar, bitkiler, çiçekler, dağlar, tepeler çizilmeye başlanmaktadır. Binlerce yıllık bir geleneğe sahip olan Türk resim sanatı 19. yy boyunca da yaşamıştır. Resimlerin bir başka türü ise çini sanatı ve kâğıt üzerine çizilen resimler yani minyatürlerdir. Boyutsuz ve perspektifsiz bir görünümüne sahip olan minyatürler, Türk kültüründe büyük bir rağbet görmüştür. Ayrıca minyatürler bize Türk tarihinde ciddi bir resim yaşağının söz konusu olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak reform hareketinden sonra tuval üzerine resim çizme yaygınlaşınca minyatür ise artık gerilemeye başlamıştır. Günümüzde devam eden tuvale resim çizme sanatı bize, insanlığın var olduğu dönemden itibaren hâlen resim sanatının devam ettiğini göstermesi açısından önemli bir durumdur (Baykara, 2009: 248-249-250).

5.1.3. Türkçenin Söz Varlığında Renk

Türkçenin söz varlığında renk adlarının önemli bir yer oluşturduğu bir gerçektir. Tarih boyunca farklı dillerle ve kültürlerle ilişki içerisinde bulunan Türkçe de renk adları bakımından zengin bir dildir (Eminoğlu, 2014: 2). Türklerin aslı renkleri olarak ak, al, boz, gök, mor, kara, sarı ve yeşil ilk akla gelen renklerdir (Baykara, 2009: 245). Bunun en önemli göstergeleri Türkler tarafından renk adlarının devlet adı (boy, oba), coğrafi unsurlarda (dağ, ırmak, deniz, akarsu) adı olarak kullanılmasıdır. Aynı zamanda Türklerin renkleri yön belirlemek için de kullandıkları görülmektedir (Kütük, 2014: 142).

Renklerin zamanla ayrı adları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, al rengi zamanla kızıl ve kırmızıyı da karşılayan renk konumuna gelmiştir. Kara renginin yanında zamanla Türkçede “siyah” rengi de yerini almıştır (Baykara, 2009: 245).

Renklerin psikolojik etkileri, insanda meydana getirdikleri hislerle ilgilidir. Renkler psikolojimizi olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Renklerin insanların üzerinde bıraktığı etkiler göz önünde bulundurulduğunda “sıcak” ve “soğuk” olmak üzere iki renk grubu ortaya çıkmaktadır. Her renk insanda farklı duygular uyandırabilmektedir. Birbirine yakın renklerin etkileri de birbirine benzemektedir. Örneğin, sıcak renkler insanda sıcaklık hissi uyandırır (Çömen, 2010: 19-20). Sarı renk buna örnek olarak gösterilebilir. Sarı Türkçede buğdayın, başağın ve altının rengi olarak genellikle olumlu anlam kazanmıştır (Bayraktar, 2006: 209). Ancak olumlu anlamın yanında olumsuz anlam kazandığı örnekler de mevcuttur. Sarı için ‘beniz rengi, uyuşturucu madde, sinsilik, hastalık, uğursuzluk’ gibi olumsuz anlamlar kazandığı da görülmektedir (Bayraktar, 2006: 217). Ayrıca divan şiirinde aşığın yüzü ve vücudu solgun ve sararmış haldedir ve bu durum âşık olmanın delili olarak görülmektedir (Öntürk, 2017: 980). Divan şiirinde dikkat çeken bir husus ise kırmızı renkle anlatılan gülün rengidir. Gülün rengi bülbülün kanıyla, şarabın rengini ise kendi kanlı gözyaşıyla aldığı bilgisi divan şairleri tarafından kalıplamış bir şekilde sunulur. Bu simgesel değerler kalıp halinde okura sunulmuş ve genel kabulle şiir dilinin olumsuz kalıplaşmış kalıpları halini almıştır (Demir, 2015: 60). Siyah

ise olumlu anlamlarının yanı sıra olumsuz anlamlarıyla dikkati çeker. Klasik Türk şiirinde sevgiliye ait 'kaş, göz, saç, ben' gibi unsurların siyah renkle anlatılması buna örnek olarak gösterilebilir (Demir, 2016: 33). Örneğin saç, şiirlerde sevgilinin güzellik unsurlarından biridir ve sevgilinin yüzünü örtmesinde dolayı kâfir olarak nitelendirilir. Göz ise divan şiirinde kan dökmesi yönüyle cellâda, cādû (cadı) olmasıyla da büyüleyici bir yönü olduğu da vurgulanır (Öntürk, 2017: 976). Yeşil ise klasik Türk şiirinde mezar ve ölüm gibi olumsuz anlamlarının dışında daha çok olumlu anlamlarıyla kullanılmıştır. Örneğin divan şiirinde hat, bayrak, duman, esrar gibi unsurlar yeşil rengi çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Hazreti Peygamberin bayraklarından birinin yeşil renkte olması buna örnek olarak gösterilebilir (Öntürk, 2017: 980). Bütün renkleri içerisinde barındıran beyaz renk ise saflığın, masumiyetin ve barışın rengidir. Ayrıca beyaz renk; neşe, yücelik, teslimiyet ve merhametin rengi olarak tarif edilir ve ölümsüzlüğü sembolize ettiği belirtilir (Mazlum, 2011: 130). Nitekim sabah aydınlığı divan şiirlerinde beyaz renk ile anlatılır, bu beyazlığın aynı zamanda saadetin rengi olduğuna da vurgu yapılır (Öntürk, 2017: 978).

Türkçede renklerin bir diğer ilgi çekici yönü ise renklerin aslen soyut olmasına karşılık doğadaki unsurlarla beraber somutluk kazanmalarındır. Bu somutluğa örnek olarak buz mavisi, orman yeşili, altın sarısı, vişneçürüğü gibi örnekler gösterilebilir (Bayraktar, 2014: 180).

Renkler, aynı zamanda kültürel simgeler olarak kullanılmıştır. Divan şiirinde Nedim'in yazdığı bir kaside de beyaz kıyafetin zengin olsun fakir olsun herkesin bayram günü giyindiğine değinilir (Öntürk, 2017: 978). Renklerin, toplum içindeki kategori farklılıklarının göstergeleri olarak kültürler üzerinde farklı algılanışları ve kullanışları vardır. Osmanlı toplumunda farklı toplumların mavi elbise giydikleri ve genellikle giyen kesimin ise gayr-ı Müslimler oldukları belirtilmiştir (Öntürk, 2017: 979). Örneğin, beyaz renk eski Türk kültüründe genç kızlığın simgesel rengi olarak kullanılırken; kara renk yaşlılık ve dulluk için kullanılmıştır. Aynı zamanda al renk ise gelinliği simgelemektedir (Toker, 2009: 96-97). Yine divan şiirinde kadınların kırmızı başlık giydikleri ve genellikle ellerinin kınalı oldukları anlatılır (Öntürk, 2017: 979). Bugün Türkmenler arasında görülen al bağlama âdetinin hâlen devam etmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Toker, 2009: 96-97). "Albastı" veya "al karası" ise Altaylarda ve Kırgızlarda doğumun gecikmesi ya da güç olması gibi durumlarda kötü ruhun lohusa kadınlara musallat olması anlamına gelmektedir. Türklerin de bu kötü ruhun şerrinden kurtulmak için de kırmızı rengi tercih ettiği görülmektedir (Günay ve Güngör, 1998: 82). Aynı şekilde Gagavuzlarda da albastı inancı söz konusudur ve bu yüzden doğumdan üç gün önce ve üç gün sonra lohusayı kötülüklerden korumak için ona su vermezler (Güngör ve Argunşah, 2002: 89), onun yerine lohusaya rakı verirler. Gagavuzlar dev şeklinde tasvir ettikleri albastıdan lohusayı korumak için 40 gün boyunca mum yakarlar. Erkek çocuklarını mavi kundağa, kız çocuklarını ise inanişe göre kırmızı kundağa sararak onları albastıdan korurlar (Güngör ve Argunşah, 2002: 114). Bütün Türk kavimlerinde albastı inancı söz konusudur. Ancak albastının Türk kavimlerinde

farklı şekillerde tasvir edildiği görülmektedir. Örneğin, Gagavuzlar kötü ruhlu bir dev şeklinde tasvir ederken, Kazan Türklerinin sadece kötü bir ruh olarak albastıyı tasvir etmektedirler. Buna karşılık Kazak ve Kırgız Türkleri ise albastıyı tilki, keçi veya sarı saçlı bir bebek şeklinde tasvir ederken, Özbek Türkleri ise onu, dağınık saçlı bir kocakarı olarak tasvir etmektedir (Güngör ve Argunşah, 2002: 114-115).

Al renk aynı zamanda “karanlık, korkunç ormanlar” için de kullanılmaktadır. Altay Türk destanlarında “al yış” yani kızıl orman tabiri korkunç ormanlar için kullanılmaktadır. Ögel aynı zamanda Altay Türk destanlarında korkunç kurtlar için de Al-börü tabirinin de kullanıldığını belirtmektedir (Ögel, 2010: 487). Kültürel simgeler bağlamında ak rengi düğün törenlerinde de sıklıkla kullanılan renklerden biridir. Örneğin Gagavuzlarda düğünden önce gelinin gönderdiği ak renkli çamaşırlar güveye sağdıçlar tarafından giydirilir. Bu tür âdetlere Anadolu’da da rastlanılmaktadır (Güngör ve Argunşah, 2002: 93). Ölüm törenlerinde ise Gagavuzlar, ölen kişiyi şarapla yıkadıktan sonra başını beyaz bir kumaşla sarmaktadırlar (Güngör ve Argunşah, 2002: 96). Gagavuzların yas törenleri kırk gün sürmektedir. Erkekler yas için siyah gömlek giyerken, kadınlar ise tamamen siyah elbise giymektedir (Güngör ve Argunşah, 2002: 97).

Nitekim Türkler arasında renklerin kategori farklılığına örnek olarak “ak süyek”, “kara süyek” ifadeleri de örnek gösterilebilir. “Ak süyek”, asil tabaka, soylu anlamında kullanılırken, “kara süyek” ise tebaa, halk anlamında kullanılmıştır (Genç, 1997: 9). Yani burada ak rengine üstünlük, yücelik anlamı yüklenmiştir. Ancak Türklerde kara sıfatına da üstünlük, büyüklük ve saygıdeğer bir seviyeyi belirttiği de bilinmektedir. Örneğin kitabelerdeki “kara bodun” ifadesinin “asil, büyük” anlamını belirttiği gerçeğe daha yakın olduğu belirtilmektedir. Buna karşılık ak renginin de ihtimal dâhilinde ve sayıca az olanların ak ile ifade edildiği belirtilmektedir (Kafesoğlu, 1998: 242). Aynı zamanda eski Türkler, sosyal hayatlarında tudunluk, yabguluk, hakanlık tiplerinden geçerek ilhanlık tipine kadar yükselmişlerdir. Ancak Türk ilhanlıkları demokrat ve hürriyetperver olmalarına rağmen bu hükümet asıl illere “kara ulus” adını vermişlerdir (Dikici, 2005: 354). Yani kara rengi hem yüksek tabaka için kullanılırken hem de alt tabaka için de kullanılmıştır diyebiliriz. Nitekim ağızların da renklerle ifade edilmesi de dikkat çekici bir unsurdur. Örneğin, Türk dilinin Kıpçak grubunda yer alan Nogay Türkçesinin üç ağzı bulunmaktadır. Bunlar Ak Nogay, Kara Nogay ve Asıl Nogay ağızlarıdır ve edebi dil Ak Nogay ağzına dayanmaktadır (Akbaba, 2009: 32). Aynı şekilde Altay Türkleri destanlarında ise ak ve kara renkleri dişi ve erkek ayrımını gösteren sembol renkleri olarak kullanılmıştır. Örneğin, Altay Türkleri destanlarında ak yılan kadının, kara yılan ise erkeğin sembolüdür (Ögel, 2010: 568). Bazen bu ayrımların meyvelerin de birbirinden ayırt edilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, ak dut-kara dut (Baykara, 2009: 137), ak üzüm-kara üzüm (Baykara, 2009: 138) bunlara örnek olarak gösterilebilir. Tıva Türkçesi destanlarına baktığımızda ise niyetin iyiliğine ve kötülüğüne dair ayrımı yine ak ve kara sözcükleriyle yapıldığı görülmektedir (Ergun ve Aça, 2004: 596). Örneğin, Tıva Türkçesi destanı

olan Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar destanından aldığımız bölüm buna örnek olarak gösterilebilir.

*“Meñee ak sağıngan bolzuñza, ak daştı
Kara sağıngan bolzuñza, kara daştı,
Tudup alır sen?”* (Ergun ve Aça, 2004: 596).
*“Bana karşı iyi niyetli isen ak taşı,
Kötü niyetli isen kara taşı
Tutarsın?”* (Ergun ve Aça, 2004: 596).

Örneğinde de görüldüğü gibi iki zıt durumu birbirinden ayırmak için ak ve kara renginin kullanımı Türk kültüründe oldukça yaygındır.

Türk kültüründe ak'ın paralarda kullanımına baktığımızda ise Osmanlılarda belli bir değeri ve ağırlığı olan gümüş paralar 14. yy'dan itibaren para olarak belirli bir anlamı olmuştur. Ak, beyaz renginden dolayı bu gümüş paralara “akça” denilmektedir ve paranın da zamanla genel adı olarak “akça” kullanılmaya başlanmıştır (Baykara, 2009: 161).

Renklerin az da olsa halk arasında kutsal özelliğe sahip özellikleri de bulunmaktadır. Hazret-i Musa'nın Yed-i Beyzâ mucizesi örnek olarak gösterilebilir (Öntürk, 2017: 978). Örneğin, nisan yağmurlarının ardından gelen yağmurlar Türkler arasında şöyle bir özelliğe sahiptir. Kara bulutlar olumsuz bir özelliğe sahipken yağmur ardından sel ve fırtına getirir, ak bulutlar ise güzel yağmurlar getirir. Akşam görünen kızıl bulutlar ise ertesi günkü havanın nasıl olduğunu müjdelemektedir (Baykara, 2009: 59). Bazen ak renginin ise olumsuz anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Kafkas mitolojisine göre Nartlar, bugünkü Kafkasya halklarının efsanevi atalarıdır (Tavkul, 2004: 11). Nart destanlarında yer alan bilgilere göre Nart ülkelerine kuraklık, kıtlık gelir ve bu yıllara Nartlar “Ak Yıllar” adını verirler (Tavkul, 2004: 93). Kuraklığın gelmesiyle beraber Nartlar yeryündeki düşmanları sayılan “emegen” adını verdikleri devler, cinlerle savaşır (Tavkul, 2004: 14). Destanda yer alan bilgilere göre Karaçay-Malkar halkının kıtlık, kuraklık gibi olumsuz doğa şartlarına “Ak Yıllar” diyerek bunu “ak” rengiyle simgeledikleri görülmektedir.

5.1.4. Renkler Üzerine Yapılan İlk Çalışmalar

Türk tarihinde ve kültüründe renklerin sembolik anlamları ilk olarak batılı Türkologların dikkatini çekmiştir. Batılı Türkologlardan Macar âlimi Prof. A. Alföldi, Alman Türkoloğu Annemarie Von Gabain'in bu konu ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan A.Von Gabain'e göre, Çinlilerin renklerle ilgili birtakım inanmaları söz konusuydu. Çinlilerin bu inanmaları Türkleri ve Moğolları da etkilemekte ve dünyanın dört bir tarafını sembol renklerle ifade edilmekteydi. Çinlilerin sıralamasında doğu tarafın sembol rengi yeşil (gök, bazen mavi),

batınıki ak (beyaz), güneyinki kızıl (al-kırmızı), kuzeyinki kara ve merkezin rengi de sarı ile ifade edilmektedir (Genç, 1997: 1). Tuncer Baykara da Türklerin yönleri belirlemede bu renkleri kullandığını belirtmekte, ancak bazen, kara ve ak'ın kuzey ve güneyi belirleyen temel renkler olduğunu da belirtmektedir. Türk'ün olduğu her coğrafyada da bu iki rengin kendini yer adlarında gösterdiğini de dile getirmiştir (Baykara, 2009: 55).

Gabain'in yeryüzünü dört bölüme ayırması aynı zamanda hayvanların, dört büyük unsurun, günün ve yılın zamanlarıyla da ilgilidir. Yani doğu; ejderha, tahta, sabah ve ilkbaharın sembolüdür. Batının sembolleri ise pars, maden, akşam ve güzdür. Güneyin sembolleri ise kuş (saksagan), ateş, öğle ve yazdır. Kuzeyininki ise kertenkele, su, gece yarısı ve kış olarak simgelenmektedir (Gabain, 1968: 107). Türklerde evrensel Tanrı anlayışıyla evrensel düzen anlayışı birleşmektedir. Eski Türk kozmolojisi merkezî sisteme dayanılarak oluşturulmaktadır. Türkler kâinatın merkezi olarak Türk yurdunu göstermekte, dünyanın dört bir tarafını da Türk yurdunun birleştiği yer olarak görmektedirler. Bu durum Türklerin dünyanın dört bir tarafını zoomorfik sembollerle göstermesine neden olmuş ve bu yönler hayvanlarla da temsil edilmiştir. Güneyin sembolik hayvanı kızıl saksagan'dır, kuzey ise karanlığı temsil ettiği için kara yılan ile, doğu güneşin doğduğu yer olması itibarıyla kök ejder ile simgelenmiştir. Aynı zamanda Hun hükümdarının güneş doğarken bu yöne doğru yöneldiği ve Türk kağanlarının otağının doğuya doğru açıldığı bilinmektedir. Batı ise güneşin battığı yerdir ve sembol hayvanı ise beyaz lekeli parstır. Hun hükümdarının ay doğarken de batıya doğru yöneldiği de kaynaklarda yazan bilgiler arasındadır (Günay ve Güngör, 1998: 66-67).

Alföldi ise renklerin kültürler üzerinde etkisi üzerine şu bilgileri kaydetmektedir: Göğün dört bucağının renklerle ifade edilmesi yalnız Çinliler de olmadığını aynı zamanda göçebelere de olduğunu belirtmiştir. Örneğin, Cenup Rusyası Tatarların her sabah göğün dört bucağa doğru eğilerek ateş, hava, su ve ölmüş cedler şerefine eğildiklerini gözlemlemiştir. Aynı zamanda Soyotların da başlıca ilahlarına münacatta bulunarak göğün dört bucağına doğru eğilerek dua ettiklerini belirtmektedir. İnanışlarına göre göğün iyi ve kötü bucakları vardı. Bu da renklerin ifade etmiş olduğu olumlu-olumsuz anlamlardan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Moğol kavimlerinin bayrak direklerinde sallanan yeşil, beyaz, kırmızı, kara ve sarı renkli hamailerin aynı şekilde Çinlilerde olduğu gibi göğün dört bir kutbuna ve dünyanın merkez rengine karşılık geldiğini belirtilmektedir. Yine menşei göçebe olan ve gök atlarına beş renkli bir kısarak gönderildiğini ifade eden efsane de, bu fikir çerçevesine işaret etmektedir. Aynı şekilde Türk kültüründe savaşlarda atların kullanımı da renklerin yönleri simgelemesinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Asya Hun Hükümdarı Motun'un batıya beyaz atlarla; doğuya mavi (kır) atlarla; kuzeye yağız (kara) atlarla ve güneye de al atlarla taarruz ettiği öğrenilmektedir (Genç, 1997: 4-5).

Renkler, Türk kültür ve tarihinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Türkler inanışlarına, düşünce sistemlerine göre bazı renklere olumlu anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin, Şaman

inancına göre ak rengi kutsal bir varlık olarak kabul edilen Tanrı Ülgen ile ilişkilendirilerek bu renge ululuk, yücelik, kutsallık anlamı katılmıştır (İnan, 1987: 412-413). Bazı renklere ise Türklerin olumsuz anlamlar yüklediği görülmektedir. Klasik Türk şiirinde sevgiliye ulaşması mümkün olmayan aşğın gözyaşı kanlı görünümüyle kırmızı rengi ile ifade edilmektedir (Öntürk, 2017: 978). Bugün kara rengi daha çok uğursuzluk anlamında kullanılan bir renktir. Örneğin, kara haber, karalar bağlamak, kara günlere kalmak, bahtı kara, kara gün, kara büyü, kara kitap gibi (Mazlum, 2011: 130). Divan şiirinde 'kara gün' daha çok kötüyü çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Bununla birlikte divan şiirinde âşıklar kendilerini doğuştan 'bahtı kara' olarak nitelendirirler (Öntürk, 2017: 976-977). Kara zamanla daha çok halk arasında kullanılan bir sözcük haline gelmiş ve okumuş kesim arasında ise manevî bir anlam kazanmıştır. Örneğin, bahtı kara örneğinde olduğu gibi (Baykara, 2009: 245).

Gabain, Türk masallarında da iki şahsiyeti belirtmek için ak ve kara sözcüklerinin kullanıldığını belirtmektedir. Yalnız iki şahsiyet belirtilirken birinin diğerinden üstünlüğü belirtilmemektedir. Ak ve kara derken "o ve öteki" anlamlarını verdiğini belirtmiştir (Gabain, 1968: 108). Gabain çalışmasında Akkoyunlular ve Karakoyunlular Devletlerini örnek gösterirken bu devletlerin isimlerinden yola çıkarak eski Türklerin koyun güdücüleri olduğu için bu adı kullandıklarını belirtmektedir (Gabain, 1968: 108). Gabain, Ak Hunlar Devleti için de "Batı Hunları" terimini kullanmıştır; ancak Gedikli Gabain'in bu düşüncesi katılmaz. Çünkü Ak Hunlara bu ismin verilmesinin sebebinin çehrelerinden dolayı olduğunu belirtmektedir. Gerekçe olarak Doğu Roma tarihçisi Prokopyus'un Hunların içinde sadece Akhunların beyaz vücutları olduğu için bu adla anıldıklarını belirtmektedir (Gedikli, 2009).

Ak renginin aynı zamanda ev çeşitlerini belirlemek için kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin Baykara, Zeki Velidi Togan'ın kendi evindeki misafir odasına "Ak-öy" yani "Ak-ev" dediğini söylemektedir. Aynı şekilde Dede Korkut'ta geçen "Ak-ev" in de bahtlı kişilerin misafir edildiği yer olduğunu da dile getirmektedir (Baykara, 2009: 83).

Ak rengi aynı zamanda dinî siyasi hüviyetle ortaya çıkan bir hareketin de adı olmuştur. Örneğin, Sovyet baskılarına karşı Altaylıların 20. yy başlarında ortaya çıkardıkları "Ak Yang" yani "ak din" adını verdikleri bu hareketle Altaylılar, Budizm inancıyla Şamanizm inancını birleştirerek Şamanizmi bir tür yenileşme olarak kullanmışlardır. Bu hareketle kanlı kurbanlar yasaklanmakta, yılda bir kez kurban kesilmesine izin verilmekteydi. Ayrıca Ruslarla irtibata geçmek, hatta onlarla konuşup yemek yemek dahi yasaklanmıştı. İnanişe göre Altaylılar Ak dine girerlerse ve işlemiş oldukları günahlarından tövbe ederlerse, "ak boz atlı Oyrat Han" gelip Altaylıları Rus zulmünden kurtaracaktı. Bu inanışın halen devam etmekte olduğu, hatta Altay kavimleri arasında bu tarikata mensup olanların bulunduğu da kaynaklarda yazan bilgiler arasındadır (Günay ve Güngör, 1998: 443).

6. AK RENGİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ

6.1. Ak Rengi

Eski Türklerde ak rengi yerine ürüng kelimesi kullanılmıştır. Daha sonra ürüng'ün yerini "ak" almış ve Oğuzlar tarafından bu sözcük geliştirilmiştir. Ögel, Karahanlı kültür çevresinde ak sözüne pek rastlanılmadığını söylemektedir (Ögel, 1991: 378), nadir olarak ak sözcüğünün metinlerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Dîvânu Lugâti't Türk'te, ak sözcüğünün "*Oğuzca da her şeyin beyazı*" bilgisi yer almaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 39). Bugün ise ak sözcüğü ile birlikte beyaz sözcüğü kullanılmaktadır (Ögel, 1991: 378).

Ürüng'ün yerini alan "ak" sözcüğü Türklerin İslamiyet'e girmesiyle birlikte yerini "beyaz"a bırakmıştır. Yine de bu sözcük tamamen silinmiş değildir, "ak" sözcüğü hâlen konumunu korumaktadır (Genç, 1999: 10). Maddi unsurların ifadesinde ürüng kelimesi kullanılmıştır. Oğuzlar dışındaki Eski Türkler beyaz renk karşılığı olarak kullanmışlardır (Ögel, 2000: 379). Nitekim bu sözcüğün "yürün" şeklindeki kullanımları da metinlerde görülmektedir.

"Yürün bulut önüp yağmur yağdı

Toz toprak özin söndi" (Arat, 1991: 282).

"Ak bulut yükselip, yağmur yağdı;

Toz toprak kendiliğinden kayboldu" (Arat, 1991: 283).

6.1.1. Ak Renginin İfade Ettiği Anlamlar

Dünya mitolojilerinde ak renk genel olarak aydınlık, parlaklık, temizlik, sadelik, arılık (Ögel, 1984: 377), kutsallık, siyasi hâkimiyet, iktidar, saygınlık (Toker, 2009: 98-99-100) gibi anlamlarda kullanılmıştır. Renkler sembol anlamlarından başka, manevi ve millî anlamlar da kazanmıştır (Genç, 1999: 7). Türk Şamanizminde Ülgen, hayır ilahı olup ona, Ak Ayas ve Parlak Hakan biçiminde hitap edilmektedir (İnan, 1987: 412-413). Altay şamanlığında şamanlar, ak ve kara olarak ikiye ayrılmaktadır. Ak şamanların yalnızca gökte iyi ruhlar şerifine Tanrı Ülgen adına kansız kurban törenleri düzenledikleri, buna karşılık kara şamanların da kötü ve karanlık ruhlar şerifine ayınler düzenledikleri bilinmektedir. Şaman inancında kadınların ise yalnızca kara şaman olabilecekleri düşüncesi de hâkimdir (Günay ve Gungör, 1998: 106).

Aynı inanca göre Tufan'dan sonra Ülgen, insan yaratmıştır. Kötü ruhların tanrısı Erlik de, Ülgen'in insan yarattığı çiçeğin bir parçasını alarak bir insan yaratmıştır. Ülgen kardeşini lanetleyerek, "senin yarattığın kavim Kara Kavim olsun. Benim yarattığım kavim Ak Kavim olsun. Benim yarattığım Ak Kavim şarka, senin yarattığın kavim garba gider" diye ilave etmiştir (İnan, 1987: 412-413). Bu ifade ak renginin en eski Türk geleneklerinde ne anlam ifade ettiğini gösterir. Ak renk burada yaratıcılıkla, tanrısallıkla ilişkilendirilmiştir (Toker, 2009: 100). Böylelikle bu renge kutsallık anlamı katılmıştır.

Aynı zamanda Ülgen ilahi bir kudrete sahiptir. Yıldızları yönlendirir, yağmur, dolu yağdırır, gök gürültüsü ve yıldırımını yeryüzüne gönderir (İnan, 1987: 413).

*“Ay kündü yalıştırgan,
Ak puluttı ajırgan,
Kara ağaştı ootkan
Kalbakka, sapkakka kemdep kalgan
Yalgınçı, küñürtçi!..
Yizirt edip iygende
Yer yeñis silkinet”* (İnan, 1987: 413).
*“Ay ve güneşi hareket ettiren
Ak bulutu aşıran,
Kara ağacı parça parça eden
Kaşık ve kepçe ile (her şeyi) hesap eden
Yıldırımçı, şimşekçi,
Tepindiği zaman
Yer yosun teprenir”* (İnan, 1987: 413).

Şaman inancına göre ak renk için “baş renk” olarak kullanılmıştır diyebiliriz (Genç, 1997: 8). Örneğin, Şaman inancında iyiliğin, kutsallığın, temizliğin, ululuğun simgesi olarak kullanılan bu renk, cennet anlamında da kullanılmaya başlanmıştır (Ögel, 1995: 431). Ayrıca cennette oturan tanrılara da “Aktu” yani “Aklılar” denilirdi. Bunlar göğün üçüncü katında otururlardı. Aynı katta “Süt-Ak-Köl” de bulunmaktadır. Süt gibi ak olan bu göle insanların hayatı ve ruhu bağlıydı. Tanrı Ülgen bir çocuk doğduğu zaman oğluna emir verir ve o da yaratıcılardan birini göndererek bu gölden ruh alır ve doğan çocuğa verir (Ögel, 2010: 571).

Şaman inancına göre Tanrı Ülgen yeryüzüne temsilcisi olarak Yayık adlı semavi ruhu gönderir. Bu ruh, Tanrı Ülgen ile insanlar arasında vasıtacılık yapmaktadır. Tanrı Ülgen’in vücudundan bir parça olduğu için şaman inancına göre Yayık birinci sıradaki ruhu temsil eder ve böylelikle ondan Ak Yayık diye hitap edilmektedir (İnan, 1987: 415).

*“Ayas kaaniñ üleji
Aydıñ künüñ ülüü
Ülgen piydiñ yarlıkçı
Kızıl pulut kuyulu,
Kızıñıluu tiskindüü
Kuba yalgın kamçılıu
Teñerede til alışkan Ak Yayık”* (İnan, 1987: 415).
*“Parlak Hakanın (Ülgen’in) ülüşü,
Ay ve güneşin parçası
Ülgen beyin emirleri
Kenarı kızıl buluttan
Dizgini ebemkuşağından
Kamçısı şimşekten (olan)
Gökten haber alan Ak Yayık”* (İnan, 1987: 415).

Şaman inancında ak renginin önemli göstergelerinden biri de Ülgen’in baş ruhu olan Yayık’ın da putları yapılırken beyaz kumaştan yapılması, bu puta aynı zamanda beyaz şeritten

baş, kulak, el, ayak ve kuyruk yapılması ve beyaz kıldan örülen ipe sıralanması gibi durumlar şaman inancında iyi ruhların temsil edilmesinde ak renginin kullanılmasının göstergelerinden biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir (İnan, 1987: 415).

*“Üç üyelü Ak Yayık,
Altın kırлуу Ak Yayık” (İnan, 1987: 415).
“Üç boğumlu Ak Yayık,
Altın kenarlı Ak Yayık” (İnan, 1987: 415).*

Hatta şamanlar külahlarını özellikle beyaz kuzu derisinden yaptırırlardı. Sebebi ise inanışlarına göre beyaz renk temiz ruhların hoşuna giderdi (Genç, 1997: 8).

Şamanizmde, şamanların Tanrı ile konuşarak transa geçme ve göğe yükselme inançları söz konusudur. Bu inanç sistemine göre de şamanların Tanrı ile konuşabilmek için “ak bir atın üzerine binerek göğe ulaştıkları” bilinmektedir (Roux, 1984/2002).

Genel olarak ak rengi iyiliğin, temizliğin, kutsallığın (Genç, 1999: 8); kara rengi ise mutsuzluk, umutsuzluk, hayal kırıklığının (Mazlum, 2011: 131), matem (Küçük, 2010: 200) sembolü olmuştur. Eski Türklerden günümüze ak rengi genellikle olumlu anlamlarıyla kullanıldığı görülmektedir. Tabii bu durum tesadüf olarak karşımıza çıkmamıştır.

6.1.1.1. Ululuk Göstergesi Olarak Ak

Ak renk, yaşlılık, tecrübe ve deneyimle dolu olma ve kocalık, büyüklüğü ifade etmektedir. Selçuklu ve Osmanlılar dışında birtakım Türk kesimlerinde önemli bir kurum olarak aksakallılar meclisinden söz edilmektedir (Toker, 2009: 98). Türk devletinde boylarda ya da köylerde yargıç görevini üstlenen ve herkesin saygı duyduğu aksakallılar bulunmaktadır (Baykara, 2009: 199). Sözelimi aksakallılar, eski Türklerde tecrübeli, kır saçlı, kâhin özelliklerine sahip bilge kişilerdir (Küçük, 2010: 189). Yine yarı ilahî bir koca ve yaşlı olarak Gök sakallı kocada bu konuda örnek bir motif olarak ululuğu, büyüklüğü simgelemektedir. Sözelimi Korkut Ata da aksakallı kocalardan biridir (Toker, 2009: 98-99).

Gök ve aksakallı kocalar, Türk mitolojisi içerisinde sürekli yer edinmişlerdir. Gök, Tanrı'nın sembol rengi olarak mitolojilerde geçmektedir. Sonsuzluğun rengi olarak nitelendirilir. Ayrıca mitolojilerde, Tanrı'nın yeryüzüne gönderdiği elçiler de “Gök sakallı” kocalardır. Türkler yeryüzünde yaşayan tecrübe sahibi ulu, bilge kişilere “Aksakallı” diyerek onları, Tanrı'nın elçileri olan “Gök sakallı” kocalardan ayırmışlardır (Dikici, 2005: 336).

Manas Destanında da Manas'ın oğlu Semetey'e aksakallı kocaların ad koymasından söz edilmektedir. Dedesi Kara Han, Manas'ın oğluna bir ad konulmamasının üzerine dedesi aksakallıları ve kara sakallıları toplar. Elinde asasıyla ak-boz ata binmiş bir aksakallı koca Manas'ın oğluna Semetey adını koyar (Ögel, 2010: 533).

*“Manas'tan miras kalan, beyim!
Kara kanlı, gök bitli, Semetey koy adını!” (Ögel, 2010: 533).*

Türk destanlarında geçen mitolojik olaylardan biri de Ak-Han'ın oğlunun doğması ve kendisine bir ad istemesi üzerine halkın toplanması ve aksakallı bir kocanın oğlanın adını Altın Taycı koymasındır (Ögel, 2010: 90). Kuzey Türk destanlarında da aksakallı kocaların çocuklar doğduktan sonra gelip adını koyarak ortadan kayboldukları da belirtilmektedir (Ögel, 2010: 14).

Manas Destanında da aksakallı kocalar ululuğu simgelemektedir. Örneğin;

*“Aksakallı Yakıp Han, İslâmın yolunu aç!
Kâfirin sığırını, dağıtıp etrafa saç!
Öyle yap ki kâfirler, gitsinler kıyamete!
Müslüman halklar ise, ersinler selâmete”* (Ögel, 2010: 507).

Aksakallı kocalardan biri olan Dede Korkut'un ad vermesi;

*“Bunuñ adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun
Adını ben virdüm yaşımı Allah virsün”* (Ergin, 1994: 121).
*“Bunun adı, Boz Aygırlı Bamsı Beyrek olsun!
Adımı ben verdim, yaşımı Allah versin!”* (Ergin, 2000: 62).

Han-nâme'ye göre Cengiz Han'a adını veren Hızır'dır. Kırgız masallarında ve destanlarında çocuk doğduktan sonra ona ad vermek için Hızır gelir ve ona dua ederek adını koyardı (Ögel, 2010: 417).

Ögel, ad vermenin Türk mitolojisine göre iki türlü olabileceğini dile getirmektedir. Birincisi; Tanrı tarafından ulu kimselere adın verilmesi. İkincisi ise Dede Korkut gibi ulu kişiler tarafından adın verilmesidir (Ögel, 2010: 98).

Türkler İslamiyet'ten önce de kendilerine ilahî bir ihtiyar olarak aksakallı kocaları seçiyorlardı. Bu aksakallı kocalar insanlara yardım eden kimselerdi (Ögel, 2010: 479). Eski Dunhuların da yiğitlikleriyle ün yapmış aksakallılara taptıkları bilinmektedir (Günay ve Güngör, 1998: 64).

6.1.1.1.1. Pir/Bilge Anlamında Kullanılan Ak

Ak renk, yaşlılık, tecrübe ve deneyimle dolu olmayı ifade etmektedir (Toker, 2009: 98). Eski Türklerde tecrübeli, kır saçlı, kâhin özelliklerine sahip bilge kişilerden söz edilmektedir. Genellikle tecrübeli, bilge kişiler eski Türklerde aksakallık özelliğiyle anlatılmaktadır (Küçük, 2010: 189).

6.1.1.1.1.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün pir/bilge anlamıyla kullanıldığı örnekler Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.1.1.1. Kıpçak Türkçesi

“İlnde bir **ak sakallı** hoca meni ivine konağ iltti” GT (Karamanlıoğlu, 1989: 134).
“Memleketinde bir **ak sakallı** hoca beni evine misafir olarak götürdü”

6.1.1.1.1.2. Eski Anadolu Türkçesi

“Kañlı Koca sevini kıvanı örü turdı, **ağ şakallu pir kocalar** yanına bırağdı” DK (Ergin, 2009: 185).
“Kanglı Koca sevine kıvana kalktı. **Ak sakallı çok yaşlı ihtiyarları** yanına aldı”(Ergin, 2000: 125).

6.1.1.1.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün pir anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde ise Kazak, Nogay, Türkiye ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.1.2.1. Kazak Türkçesi

“**Aksakaldı** jan edi,
Akılı keñ dana edi” ŞD (Sengirbayev, 2007: 736).
“Çağırdığı **ihtiyar** bir adamdı,
Akılı üstün bir bilgeydi” (Sengirbayev, 2007: 737).

6.1.1.1.2.2. Nogay Türkçesi

“Ol zamanda, anamiz aytqanday, biz **aksaqal** aytayaq aqıl sözdi tıñlaymız. Mutılmaya bolayaq zattı xan mutayaq. Sen üykensıñ bizim tuqımda em aytqanıñ aqıyqat bolıp şiyadı, eger sen biz ben birge xanıñ aq-sarayında yaşasañ, biz aylaq ta süyiner edik” (Akbaba, 2009: 253).

“O zaman, annemizin dediğı gibi, biz **aksakalın** söyleyeceğı bilge sözleri dinliyoruz. Unutulacak şeyi han unutacak. Bizim ailede sen büyüsun ve söylediğın yerine getirilir, eğer bizimle beraber hanın ak sarayında yaşarsan, çok seviniriz” (Akbaba, 2009: 264).

6.1.1.1.2.3. Türkiye Türkçesi

“Gördüklerim beni korkutuyor ancak **ak saçlı, aksakallı** bu kişinin varlığı huzur veriyordu” (Öz, 2014: 45).
“Ak giysili, **ak saçlı ve aksakallı** bu kutlu kişi gözlerime bakarak” (Öz, 2014: 45).
“**Ak ve Kara Kamlar** çok özel durumlarda bir araya gelirlerdi” (Öz, 2014: 62).
“Önce ne yapacaklarını bilemeyen çadırdakiler, neden sonra yere diz vurup selamladılar **Ak ve Kara Kamları**” (Öz, 2014: 62).

6.1.1.1.1.2.4. Yeni Uygur Türkçesi

“Kemer Şah karıgudek bolsa, béhiştin nişan béridiğan bir çarbağ içide özini kördi. Bir yeşillik arisidin **appağ sağal** nurane çiray kişi çıkıp kélip éyttiki: ‘İ oğlum, men séni muradiña yetküzgili keldim, azdin kéyin çüşüñde körgeñ cananiñ bilen uçaşkan östeñ boyığa barisen, yar veslige kanisen’ dep közdin ğayıp boldı” KŞCD (İnayet, 2004: 374).

“Kamerşah kendini cennetten işaret veren bir has bahçede gördü. Bir yeşillik içinden **ak sakallı** nur yüzlü kişi çıkıp: ‘Ey oğlum, ben seni muradına erdirmeye geldim, birazdan düşünde gördüğün cananın ile buluştuğun ırmağın kenarına varacaksın, sevgiline kavuşacaksın’ diye kayboldu” (İnayet, 2004: 399).

6.1.1.1.2. Büyüklük Anlamında Kullanılan Ak

Aksakallılar burada halkın idaresinde söz sahibi olan yaşlılardır ve ululuk büyüklük anlamında kullanılmıştır.

6.1.1.1.2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün büyüklük anlamıyla kullanıldığı örnekler araştırılan kaynaklar arasında Eski Anadolu Türkçesi döneminde rastlanılmıştır. Diğer dönemlerde ise büyüklük anlamıyla ilgili örneklere rastlanılmamıştır.

6.1.1.1.2.1.1. Eski Anadolu Türkçesi

“Oğuzun **ak şakallı** kocaları görende ol yigidi taşınlayan, al maħmūzī şalvarlı, atı bahri hotazlu Kara Göne oğlu Kara Budak çapar yetdi” DK (Ergin, 1994: 112).

“Oğuzun **ak sakallı** kocaları al ipekli şalvarlı o yigidi gördüğünde, atı deniz ördeği püsküllü Kara Göne oğlu Kara Budak hızlıca yetişti”

6.1.1.1.2.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün büyüklük anlamıyla kullanıldığı örnekler çağdaş Türk lehçelerinde Başkurt, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Özbek, Şor, Tıva ve Türkiye Türkçelerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.1.2.2.1. Başkurt Türkçesi

“Äylär xan şunan Alpamişa menän Barsınhılıwğa **Aqhaqaldar** kürmägän, ata-babalar işetmägän danlıqlı tuy yahap taşlay” AlpD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 244).

“Eyler Han, sonra Alpamişa’yla Barsınhılıv’a **aksakalların** görmediğince, ata-babaların işitmediğince güzel bir toy kurmuş” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 254).

“Ul östönä ozon yaşel sapan keygän, başına zur aq sällä urağan, qulına üzenän ozon tayaq totqan. Qartlıqtan ber az bököräyä töşkän, ämmä äle nıq kăwzähen, taralğan **aq haqalın**, tınıs sırayın, izgelekle qiyäfäten kürep, batırzar uğa ixtiram kürhätälär” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 334).

“O, üstüne uzun yeşil çapan giymiş, başına büyük beyaz sarık dolamış, eline kendisinden uzun sopa almış. İhtiyarlıktan dolayı kamburlaşmış; fakat, hâlâ gürbüz gövdesini, dağılmış **ak sakalını**, sakın yüzünü, muhteşem görünüşünü görüp batırlar, ona hürmet ederler” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 388).

6.1.1.1.2.2.2. Karaçay-Malkar Türkçesi

*“Taşnı kısıb, suvun çıgargan Nartla
Aksakalla onov-kengeş etedile birge
Emegenleni artın kalay üzerge
Ahırında bu onovga keldile”* DD (Tavkul, 2004: 24).

*“Taşı sıkıp suyunu çıkarın Nartlar
Aksakallar istişare ediyorlar birlikte
Emegenlerin kökünü nasıl kurutacakları üzerine
En sonunda bu karara varıyorlar”* (Tavkul, 2004: 25).

6.1.1.1.2.2.3. Karakalpak Türkçesi

*“Aq saqallı ağaň keldi aldıña,
Saw barsañ ba belge quwat tirewim”* (Uygur, 2007: 578).

*“Aksakallı ağaň geldi önüne,
Sağ mısınız bele kuvvet direğim”* (Uygur, 2007: 579).

6.1.1.1.2.2.4. Kazak Türkçesi

*“Aksaçal men kériya
Kögis dep atın koyadı”* TKD (Sengirbayev, 2007: 510).

*“Aksakallar, ihtiyarlar
Kögis adını koydular”* (Sengirbayev, 2007: 511).

*“İşindegi aksaçal
Kelip söyley beredi”* TnD (Sengirbayev, 2007: 588).

*“Onların içindeki aksakal,
Yaklaşır yaklaşmaz konuşmaya başlar”* (Sengirbayev, 2007: 589).

6.1.1.1.2.2.5. Kırgız Türkçesi

*“Aytsambı dep bul tüştü,
Ak sakalduu bir canga
Ce bolboso aytsambı”* KocD (Akmataliyev ve Kırbayev, 2007).

*“Söylesem mi bu rüyayı diye,
Ak sakallı birine
Yoksa anlatsam mı”* (Akmataliyev ve Kırbayev, 2007).

6.1.1.1.2.2.6. Özbek Türkçesi

*“Aq sälläli bâbälär
Alqäb duâ qilädi”* AyD (Rahimov, 2007).

*“Ak sakallı dedeler,
Övüp dua etti”* (Rahimov, 2007).

6.1.1.1.2.2.7. Şor Türkçesi

*“Pir ak sakallıg apşiyak
Sakalını pazıp parçar”* ATD (Ergun, 2006: 302).

*“Bir ak sakallı ihtiyar
Sakalını basıp gider”* (Ergun, 2006: 302).

6.1.1.1.2.2.8. Tıva Türkçesi

*“Ak-Sarıg askır mungan,
Ak saldıg, çilgi kadargan aşakka
Ujurajıp keep-tir” HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 159).
“Ak Sarıg ata binen
Ak sakallı yılki güden dede ile
Karşılaşivermiş” (Ergun ve Aça, 2005: 159).
“Döngür ak buga mungan,
Ak taaliñ arttingan,
Ak baştıg, ak saldıg
Aşakka ujurajıp kelgeş” AKÇKM (Ergun ve Aça, 2005: 279).
“Kel ak boğaya binen,
Ak söğüt yükleyen
Ak başlı, ak sakallı,
Ataya rastlamış” (Ergun ve Aça, 2005: 279).
“Aksak, dayanguştıg,
Ak baştıg uşpa kırğan aşak
Turup kelgeş” AKÇKM (Ergun ve Aça, 2005: 283).
“Aksak asalı,
Ak başlı çökmüş yaşlı ata,
Ayağa kalkıverip” (Ergun ve Aça, 2005: 283).*

6.1.1.1.2.2.9. Türkiye Türkçesi

*“Obamızın **ak saçlı, aksakallı** kocamışlarına anlattım. Hepsi de bu düşlerin kutlu düşler olduğunu, Gök Tanrı'nın bu düşlerle bana yol gösterdiğini söylediler” (Öz, 2014: 35).
“Çocuğu olmayan hatunlar **aksakallı** kocaların elinden aldıkları elmayı yerse ikiz çocuk doğururlar” (Öz, 2014: 42).
“O günden sonra bu düşümü birçok **ak saçlı** kocamışa ve obamızın ulularına anlattığımda hepsi bana gördüğüm düşün kutlu bir düş olduğunu ve düşümde gördüğüm kutlu kişinin söylediklerini, aynen yapmamı öğütlediler” (Öz, 2014: 47).
“**Aksakallı** kocamışları, iç beylerini, dış beylerini kurultayına aldın ve hep onlara danıştın” (Öz, 2014: 63).
“İşlerini kamlarına danış, **ak saçlı, aksakallı** kocamışları dinle” (Öz, 2014: 126).*

6.1.1.1.3. İhtiyar/Yaşlı Anlamında Kullanılan Ak

Metinleri incelediğimizde aksakallılık ifadesinin birçok anlamı çağrıştırdığını gördük. Bunlardan birisi de saçlı sakalı ağarmış ihtiyar, yaşlı anlamına gelen aksakallı ihtiyar örnekleridir.

6.1.1.1.3.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün ihtiyar/yaşlı anlamıyla kullanıldığı örneklere araştırılan kaynaklar arasında Karahanlı, Harezmi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde rastlanılmaktadır.

6.1.1.1.3.1.1. Karahanlı Türkçesi

Dîvânu Lugâti't Türk'te şu tür bir kullanım söz konusudur.

(âk saka.l) âk saka.l er: Oğuzcada, saçı sakalı ağarmış (iyice yaşlanmış) adam DLT (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 39).

6.1.1.1.3.1.2. Harezmi Türkçesi

“Velî saç sakal ak bëlürtgen qarî

Taqî n'êtge mên tēyür érseñ barî

Taqî bolmadî mu kılıp tevbe râst

Yunulsa başıñdın yazuqlar arî” MM (Toparlı ve Argunşah, 2008: 96).

“Saç ve sakalı ağarmış ihtiyar, ‘Ben ne yapacağım?’ dediğinde, gönülden tövbe edenlerin günahlarından tıraş edilmişler gibi arındıklarını bilmiyor mu?’ (Toparlı ve Argunşah, 2008: 158).

6.1.1.1.3.1.3. Eski Anadolu Türkçesi

*“Görür misin Dirse Han neler oldu, yarımason yarçımason, senüñ oğluñ kür kopdı erçel kopdı, kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstine yorıyış itdi, ne yirde gözel kopdıysa çeküp aldı, **ağ şakallu kocanuñ** ağzın sögdi, **ağ pürçeklü qarınuñ** südin tardı”* DK (Ergin, 2009: 83-84).

“Görüyor musun Dirse Han neler oldu, murada maksuda ermesin, senin oğlun kötü çıktı, hayırsız çıktı, kırk yigidini yanına aldı, kudretli Oğuz’un üstüne yürüyüş etti, nerede güzel ortaya çıktı ise çekip aldı, **ak sakallı ihtiyarın** ağzına sövdü, **ak bürçekli kadının** sütünü çekti” (Ergin, 2000: 26-27).

“Ağ şakallu kocalar gider ise menüm gider

*Senüñ de içinde **ağ şakallu babañ** var ise yigit digil maña”* DK (Ergin, 2009: 93).

“Ak sakallı ihtiyarlar gider ise benim gider

*Senin de içinde **ak sakallı baban** var ise yigit söyle bana”* (Ergin, 2000: 35).

*“Çalışanda kara polat öz kılıcuñ gedilmesün, dürtüşür iken ala gönderüñ ufanmasun, **ağ pürçeklü anañ** yiri behişt olsun, **ağ şakallu babañ** yiri uçmağ olsun”* DK (Ergin, 2009: 94-95).

*“Vuruşunca kara çelik öz kılıcın çentilmesin. Dürtüşürken alaca mızrağın ufanmasın. **Ak bürçekli ananın** yeri cennet olsun. **Ak sakallı babanın** yeri cennet olsun”* (Ergin, 2000: 36).

*“Ağ şakallu babañ yiri uçmak olsun, **ağ pürçeklü anañ** yiri behişt olsun, ahır soñı aru imandan ayırmasun, âmin diyenler dîzâr görsün, ağ alnuñda biş kelime du’â kılduğ kabul olsun”* DK (Ergin, 2009: 115).

*“Ak sakallı babanın yeri cennet olsun. **Ak bürçekli ananın** yeri cennet olsun. Âhir vaktinde arı imandan ayırmasın. Âmin diyenler Tanrı’nın yüzünü görsün. Ak alında beş kelime dua kıldık, kabul olsun”* (Ergin, 2000: 56).

“Ağ şakallu babası karşı geldi, aydur: Oğul dan dansuğ bu gün Oğuzda ne gördüñ?” DK (Ergin, 2009: 124).

“Ak sakallı babası karşı geldi, der: Oğul fevkalâde olarak bugün Oğuz’da ne gördün?” (Ergin, 2000: 64).

6.1.1.1.3.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün ihtiyar/yaşlı anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Azerbaycan, Karakalpak, Kazak, Tıva, Türkiye ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.1.3.2.1. Azerbaycan Türkçesi

“Dév géne tenur éledi, az zamanda kişinin nişanlısını da getirdi. Ağbirçek bir ğarı olmuşdu” (Ahundov, 1994: 233).

“Dev yine dolandı, az zamanda kişinin nişanlısını da getirdi. Ak saçlı yaşlı bir kadın olmuştu”

6.1.1.1.3.2.2. Karakalpak Türkçesi

*“Aq şaşımđı árman menen tarayman,
Özim ğarrı ne müşkilge jarayman”* (Uygur, 2007: 444).

*“Ak saçımı kaygı ile tararım,
Ben bir yaşlı, ne müşküle yararım”* (Uygur, 2007: 445).

*“Saçalı appaq bir ğarrı,
Tamaqtı salıp yadına,
Albıraqlap bişsara,
Juwırıp kelgen usaydı”* (Uygur, 2007: 510).

*“Sakalı beyaz bir yaşlı,
Yemek salıp yâdına,
Telâş ile bîçare,
Koşarak gelmiş idi”* (Uygur, 2007: 511).

6.1.1.1.3.2.3. Kazak Türkçesi

*“Aksakalğa sélem dep
Bıl da kelip turadı”* TnD (Sengirbayev, 2007: 588).

*“İhtiyarlara selam verip,
Han da gelip karşısında durur”* (Sengirbayev, 2007: 589).

*“Aq sakaldı jan edi
Elüvge kelgen şal edi”* KKD (Sengirbayev, 2007: 756).

*“Sakalı ağarmış bir can idi,
Elli yaşına gelen ihtiyar idi”* (Sengirbayev, 2007: 757).

6.1.1.1.3.2.4. Tıva Türkçesi

*“Ak baştıg, hünün manan,
Hüüreen dayangan kırgan kaday kelgeş”* AIBD (Ergun ve Aça, 2004: 223).

*“Ak saçlı, gününü bekleyen
Asasına dayanan yaşlı kadın gelip”* (Ergun ve Aça, 2004: 223).

*“Biyeegi bagay kara ögge kirip keerge,
Arjay buurul aşak olurup-tur”* EHMAD (Ergun ve Aça, 2004: 594).

*“O dökük kara çadıra girip geldiğinde,
Ak saçlı bir dede oturmuş”* (Ergun ve Aça, 2004: 594).

*“Kök baştıg aşak
Hoy kadarıp çoraan çüveñ irgin”* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 160).

“**Ak saçlı** dede
Koyun güdermiş” (Ergun ve Aça, 2005: 160).

6.1.1.1.3.2.5. Türkiye Türkçesi

“**Ak sakallı**, kürklü, elleri değnekli ihtiyarlar; şallarına bürünmüş anneler, gençler, yavrular, yavaş yavaş köy meydanında birikiyorlar” (Dağcı, 2014: 85).

“Uzaktan bir evden derinden derine:

Ah anaylar anaylar

Ak sakallı babaylar

Oğlum asker gitti diye

Ah ah ah...

Evlerinde ağlaylar” şarkısının boğuk ezgisi duyuluyordu (Dağcı, 2014: 193).

“Atalar doğmuştu bu toprakta; **ak saçlı** neneler ‘ay nenni’ söylemişlerdi evlâtlarına bu toprakta, insanoğlunu beslemişti bu toprak” (Dağcı, 2014: 203).

“Osman Bey’e, hiç tanımadığı yaşlıca, **aksakallı** biri cevap verdi” (Buğra, 2015: 251).

“Yüzbaşı’nın oturmasıyla **aksakallı**, **ak saçlı** bir ihtiyar tekrar vurdu kucağında tuttuğu ve saza benzeyen çalgının tellerine” (Öz, 2014: 384).

6.1.1.1.3.2.6. Yeni Uygur Türkçesi

“Aklar bulut örlep kükirep

Alkuğa mu kar yağurur

Ak bir saçlığ karı anam

Açıyu mu yaşların akıdur” (Arat, 1991: 248).

“Ak bulutlar yükselip, gürleyerek,

Her tarafa kar mı yağdırır;

Ak saçlı o ihtiyar annem

Acılar içinde mi gözyaşlarını akıtır” (Arat, 1991: 249).

“**Appak sakal** yolundi,

Yürigim çak-çak boldi” NuD (İnayet, 2004: 2).

“**Ak sakalım** yolundu,

Kalbim paramparça oldu” (İnayet, 2004: 13).

“**Appak sakal** bir bovay,

Turğidekmiş aldida” AGD (İnayet, 2004: 69).

“**Ak sakallı** bir ihtiyar

Duruyormuş karşısında” (İnayet, 2004: 93).

“**Ak çaç** anam méhrivan,

Razi bolğın méniñdin

Ak sütiñni bergensen,

Ayrip kızıl keniñdin” AGD (İnayet, 2004: 78).

“**Ak saçlı** sevgili anam

Razı ol bu oğlundan

Ak sütünü vermişsin

Ayırıp kızıl kanından” (İnayet, 2004: 101).

“Géripniñ peryadini añlap karakçılarniñ arisidiki **bir aksakal**: ‘İ yaranlar, bu yigitmu bizdek bir dertmen oşşaydu. Yaş ceniğa zamin bolmayli, Help Şirvan şehriğe élip bérip kullar bazirida sétivéteyli’ dedi” GSD (İnayet, 2004: 186).

“Garib’in feryadını duyan haramilerin içindeki bir **ak sakallı ihtiyar**: ‘Ey arkadaşlar, bu delikanlı da bizim gibi bir dertliye benziyor, kıymayalım, Haleb Şirvan şehrine götürüp köle pazarında satalım’ dedi” (İnayet, 2004: 219).

6.1.1.2. Siyasî Hâkimiyet Göstergesi Olarak Ak

Ak renk, devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün sembolüdür. Ak rengin sembol olarak kullanılmasının önemli göstergelerinden biri de komutanların ve üst rütbeli askerlerin savaşlarda kendilerini diğer askerlerden ayırmak için beyaz giyinmeleridir. Nitekim beyaz at da askerler arasında rütbe farkını gösteren bir diğer işarettir (Toker, 2009: 99). Nitekim bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Deniz subaylarının yazlık üniformalarının beyaz renkte olması onları diğer askerlerden ayıran bir özellik olarak gösterilebilir. Aynı zamanda rütbe açısından rektörlerin de törenlerde beyaz cübbe giymesi bu geleneğin devam ettiğinin göstergelerindendir.

Bu durum Cengiz Han döneminde de devam etmiştir. Nitekim Cengiz Han'dan söz edilirken "beyaz elbise, beyaz at" eşliğinde söz edilmesi, onun tuğu ve bayrağının da beyaz olması beyaz rengin simgelemiş olduğu güçlülüğün, devlet otoritesinin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Toker, 2009: 99). Ögel aynı zamanda çalışmasında Cengizname'den örnek vererek Cengiz Han'ın "boz atlu, ak donlu... Cebrail gibi körklü, Çingiz'i tanıdılar" örneğini göstererek Cengiz Han'ın ak donlu olduğunu ve bu geleneğin Türklerde Hunlardan itibaren devam ettiğini belirtmiştir (Ögel, 2010: 93).

Diğer Moğol devletleri de Cengiz Han'ın geleneğini devam ettirerek hükümdarlara özgü sancaklarda beyaz rengini kullanmışlardır. Hükümdarlardan başka diğer hanedan mensupları ise sancaklarında farklı renkleri kullanmaktaydılar (Kütük, 2014: 153). Aynı şekilde geleneğin Selçuklular döneminde de devam ettiğinin göstergeleri de bulunmaktadır. Örneğin, Tuğrul Bey'in İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlendiği dönemlerde Selçuklular maneviyat açısından Abbasi halifesine bağlıydı. Abbasiler de hâkimiyet sembolü olarak siyah rengini kullanmaktaydılar. Selçuklu sultanları da Abbasilere bağlılığın göstergesi olarak siyah cübbe giyinmişlerdir. Ancak Abbasilerle ilişkilerin bozulduğu dönemlerde onlara tepki olarak siyah cübbeler çıkarılmış ve böylece Selçuklu geleneğinde siyasi hâkimiyetin göstergesi olan beyaz elbiseler tekrar giyiniştir (Kütük, 2014: 146). Nitekim bu bilgiye karşılık Abbasilerin ak bayrak taşımaları, ak elbise giymeleri ve bu yüzden kendilerine Arapça "el-Mübeyyiza" denildiği de kaynaklarda yazan bilgiler arasındadır (Günay ve Güngör, 1998: 257).

Dede Korkut'ta da *ak sancaqlu* (Ergin, 1994: 241), *ak alemlü* ifadesine rastlanmaktadır (Toker, 2009: 99).

"Mere yigit, öñinçe bu çerinüñ bir aq sancaqlu alay çıkdı, çadırın ilden öñdin dikdi, aq boz ata binen ol yigit ne yigitdür, kimüñ nesidür, yigit başuñ için diğil maña" (Ergin, 1994: 241).

"Bre yigit, önü sıra bu askerlerin bir ak sancaklı alay çıktı, çadırını herkesten önce dikti, ak boz ata binen o yigit ne yigittir, kimin nesidir, yigit başın için bana söyle"

Siyasi hâkimiyetin sembollerinden olan ak renginin kullanıldığı bir diğer örneğe ise Manas Destanında rastlamaktayız. Örneğin Manas, atını (Ak Kula) ve zırhını şöyle tasvir etmektedir.

*“Mingen atı ak kula,
Kiygen tonu ak kübö
Ak kulağa at cetpeyt,
Ak küböğö ok ötpeyt”* (İnan, 1987: 147).

“Bindiği at Ak kula, giydiği elbise ak zırh, Ak kulaya at yetişmez, ak zırha ok geçmez” (İnan, 1987: 147).

Manas destanına baktığımızda ise eski Kırgız geleneklerini, onların yaşayış tarzlarını, son zamanlarda unutulmaya yüz tutmuş bazı göreneklerini görmek mümkündür. Bunlardan birisi de Kırgızların yapmış oldukları törenler bir bakıma İslamî tesirle karışık Şamanlık törenleridir. Örneğin, Manas destanında “Alp Semetey’in anasının oğluna akşam namazını kıl, akboz kısrağ kurban kes ve babanın ruhunu çağır” ifadesi bir bakıma İslamî tesirinde etkili olduğu şamanlık gelenekleridir (İnan, 1987: 140). Destanda dikkat çeken nokta ise Manas kahramanlarının dişi hayvanları kurban etmesi ve mutlaka alında beyaz noktanın veya akıtmasının olmasıdır (İnan, 1987: 141).

*“Töböldön baytal soydurdu
Tögörök curtun cıydırdı
Saykalğa nıke kıydırdı...
Üygö kirdi Ak Saykal
Enkeyip selâm kıldı deyt
Otko kelip Ak Saykal
Otko selâm kıldı deyt”* (İnan, 1987: 140-141).

“Alında beyazı bulunan genç kısrağı kurban kestirdi, çevredeki halkını yığdırdı, Saykal’ın nikâhını kıydırdı... Ak Saykal eve girdi, eğilip selâm verdi ve ateşe gelip selâm verdi” (İnan, 1987: 141).

*“Akboz bee soyalı
Kulkuldabat Kurandı
Kuftan okup aytalı
Ayat kürsü imanda”* (İnan, 1987: 145).

“Akboz kısrağı keselim, kul hüvallah-u ahad kur’anı okuyalım, akşam namazını kılıp âyeti kürsiyi okuyalım, kelime-i şahadet getirelim” (İnan, 1987: 145).

*“Ak sarğıldan bee soyup
Ak, sarı başlı koy soyup
Ulu tülöö kılalı...”* (İnan, 1987: 141).

“Ak sarı donlu kısrağ kesip, ak, sarı başlı koyun kesip, ulu kurban töreni yapalım” (İnan, 1987: 141).

Manas destanında da kurbanların genellikle ak olması da dikkat çekici hususlardandır. Nitekim kurbanlar Manas’ın doğumu için kesilebildiği gibi vefatından sonra da kurban kesildiği görülmektedir. Örneğin, “Manas’ın oğlu Semetey’in babasının mezarı başında ak boz kısrağ kurban kesmesi” buna örnek olarak gösterilebilir (İnan, 1987: 141).

*“Akboz bee soydurdu
Tört paygambar kocojo
Atın Manas koydordu”* (İnan, 1987: 133).

“Nihayet bir oğlu oluyor. Bu oğlan için Tanrı’ya genç akboz kısarak kurban ediyor, dört peygamber hoca oğluna Manas adını veriyorlar” (İnan, 1987: 133).

*“Akboz beni alalı,
Han atake beytine
Azır tayıp keleli”* (İnan, 1987: 141).

“Akboz kısrağı alalım, han babacığımın mezarına şimdi kurban edip gelelim” (İnan, 1987: 141).

*“Kara başı altın tuu
Asmandata cayıñar
Akboz bee soyuñar
Tuu kötörüp koyuñar”* (İnan, 1987: 158).

“Kara başı altın olan tuğu göklere çıkarıp yayınız. Akboz kısarak kurban kesiniz, sancağı yükseltiniz” (İnan, 1987: 158).

Ayrıca Şaman inancında “ak sarı başlı koyun”un kesilmesi de en makbul olan adaklardandır (İnan, 1987: 332).

*“Ak sarı bas Aldaga koyun aytıp
Moynuna kisesin sap calındı endi”* (İnan, 1987: 332).

“Sarılı başlı ak koyunu Allah’a adak edip ve boynuna kemerini asıp Allah’a yalvardı” (İnan, 1987: 332).

Bir diğere husus ise Selçuklu ve Osmanlılarda kullanılan “ak sancak”lardır (Toker, 2009: 99). Anadolu’da imparatorluk rengi olarak ak sancaklar kullanılmaktaydı. Özellikle Fatih döneminde doğrudan doğruya padişaha özgü ak sancaklar kullanıldığı çeşitli kaynaklardan öğrenilmektedir (Kütük, 2014: 157).

Selçuklu döneminde ak renginin hâkimiyet alametlerinden biri olmasının yanısıra aynı zamanda kefenlenme olarak da karşımıza çıktığı görülmektedir (Genç, 1999: 12). Sözelimi Sultan Alp Arslan’ın Malazgirt Savaşı’na çıkmadan önce baştan aşağı beyazlara büründüğü, yani İslam inancına göre kefenlendiği bilinmektedir. Bunu da Alp Arslan’ın askerlerine iletteği şu sözlerden anlamaktayız: *“Ey askerlerim eğer şehid olursam bu beyaz elbise kefenim olsun, o zaman ruhum göklere çıkacaktır. Benden sonra Melikşah’ı tahta çıkarınız ve ona bağılı kalınız. Zaferi kazanırsak istikbal bizimdir”* demiştir (Kütük, 2014: 147). Ögel de çalışmasında evlere asılan bayrağın haberci görevi üstlendiğini söylemektedir. Eğer bir kimse eceli ile ölmüşse evlerinin üzerine siyah bayrak asılmaktaydı, ancak şehit olarak vefat etmişse beyaz bayrak asıldığını söylemektedir (Ögel, 2010:175). Örneğin, Kırgızlarda ve Kazaklarda yaşlı olan çadırlara kara bayrak asılmakta, eğer ölen şehit ise yas alâmeti olarak siyah bayrak yerine beyaz bayrak asılmaktaydı (Günay ve Güngör, 1998: 88).

Kırgızların Manas destanında ise farklı renkte tuğ ve bayrakların kullanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.

*“Ak asaba kızıl tū Ak celeğın aştagan,
Ala bayrak kızıl tu tūbün yerge sayınar,*

Ayçığı¹ altın tû keldi Altı san kara kol keldi” (İnan, 1991: 300).

“Ak sancak kızıl tuğ ak bayrağını geçiren,
Al bayrak kızıl tuğ dibini yere saplar,
Ayçığı altın tuğ geldi, altı yüz bin kara kol geldi”

Dede Korkut'ta görülen bazı âdetlerin Şamanist unsurlarla benzerlik gösterdiği de görülmektedir. Örneğin, Dede Korkut'ta tasvir edilen matemlerde beyaz çıkarılıp kara giymek, ölen yiğidin atının kuyruğunu kesmek gibi âdetler Şamanizm inancının ölümler kültüründe uygulamış oldukları unsurlardır. Dede Korkut'ta yedi kız kardeşinin ak çıkarıp karalar giyinmesi, Banu Çiçek'in karalar giyip ak kaftanını çıkarması, Oğuz kadınlarının Beyrek'in ardından saçlarını yolması, al yanaklarını çekip yırtarak ağıtlar yakması (Ergin, 2000: 70) yine Şamanist unsurların Oğuz geleneklerinde yer edindiğinin göstergelerinden biridir (İnan, 1987: 470).

6.1.1.2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün siyasî hâkimiyet anlamıyla kullanıldığı örnekler Köktürk, Uygur, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.2.1.1. Köktürk Türkçesi

Orhon Yazıtlarında ak sözcüğü; *beyaz, ak* anlamında kullanılmaktadır (Tekin, 2006: 120). Orhon yazıtlarında ak renginin ifade ettiği siyasî hâkimiyetle ilgili örnekler genellikle binek hayvanlarıyla birlikte verilmiştir.

KT D40

*“Alp er biziñe tegmiş erti antag ödke ökünüp köl téginig az erin értürü ıdtımız ulug süñüş süñüşmiş alp salçı **ak atın** binip tegmiş kara türgeş bodunug anta ölmüş almış yana yorıp”* (Aydın, 2012: 59).

“Kahraman askerler bize saldırmıştı orada (böyle bir) zamana hayıflanıp Köl Tegin'i az (sayıda) askerle gönderdik. Büyük bir savaş olmuş. Alp Salçı'nın **ak atına** binip saldırmış. Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, ele geçirmiş, yine ilerleyip” (Aydın, 2012: 59).

KT D35

*“Köl tegin bayırkunuñ **ak adgırığ** binip oplayu tegdi”* (Tekin, 2006: 34).

“Köl Tegin Bayırku'nun **ak aygırına** binip süratle atılarak hücum etti” (Tekin, 2006: 35).

KT D36

*“Bir erig okun urtı eki erig udşuru sançdı ol tegdükde bayırkuuniñ **ak adgırığ** udlıkin sıyu urtı kırkız kaganin ölürtümüz ilin altımız ol yılka türgeş tapa altun yişig”* (Tekin, 2006: 34).

“Bir eri okla vurdu, iki eri (de) kovalayıp mızrakladı. O hücumda, Bayırkuların **ak aygırını**, uyluğunu kırıp vurdular. Kırgız hakanını öldürdük, ülkesini aldık. O yıl Türgeşlere doğru, Altay Dağlarını” (Tekin, 2006: 35).

¹ Ayçığı: Bayrağın ay konulan başı.

6.1.1.2.1.2. Eski Uygur Türkçesi

“Āk at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke idmiştir. Korkma, edgüti ötün; ayınma, edgüti yalbar! tir. Ança biliñ. Edgü ol” IB (Tekin, 2004: 20).

(Fal şöyle) der: “**Kır at**, rakibini üç arayışta seçerek onu bir dilsiz ricada bulunmaya göndermiş” (Fal devamında şöyle) der: “Korkma istediğini iyi arz et! Korkma, iyi yalvar” (Tekin, 2004: 29).

6.1.1.2.1.3. Çağatay Türkçesi

Şecere-i Terākime adlı eserde ak sözcüğü *beyaz* anlamında kullanılmıştır (Ölmez, 1996: 318).

*“Ong yaqda altı **ak örge** ve sol yaqda altı **aq örge** tiktürdi ve taqı ong yaqda başına altun taquq berkitken kırkkulaç ağaçnı tiktürdi”* ŞT (Ölmez, 1996: 151-152).

*“Sağ tarafta altı **beyaz çadır** ve sol tarafta da altı beyaz çadır kurdurdu. Ayrıca sağ tarafta başına altın tavuk takılmış kırk kulaçlık bir ağaç diktirdi”* (Ölmez, 1996: 244-245).

6.1.1.2.1.4. Eski Anadolu Türkçesi

*“**Ağ sancak** götürende müsülmanlar arhası olsun
Karşı yatan kara karlı tağlardan aşar olsa
Allah Ta’āla senüñ oğluña fırsat virsün”* DK (Ergin, 2009: 121).

*“**Ak sancak** kaldırınca Müslümanlar arkası olsun
Karşı yatan kara karlı dağlardan aşar olsa
Allah Teāla senin oğluna geçit versin”* (Ergin, 2000: 62).

*“**Ak çadır** diktiler, **ala kalı döşediler, ağça koyun** kırdılar, **yidi yıllık al şarab içürdiler**”* DK (Ergin, 2009: 188).

*“**Ak çadır** diktiler, **alaca halı döşediler, ak koyun** kestiler, **yedi yıllık al şarap içirdiler**”* (Ergin, 2000: 128).

6.1.1.2.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün siyasî hâkimiyet anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Altay, Başkurt, Hakas, Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Şor ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.2.2.1. Altay Türkçesi

*“Karındajım Katan Mergen
Ak şireede otırar”* ES (Dilek, 2002: 34).

“Kardeşim Katan Mergen
Ak tahtta oturur” (Dilek, 2002: 34).

6.1.1.2.2.2. Başkurt Türkçesi

“Ulm, ber az barğas, yıldı öyörönä osrarhıñ, şul öyörzä ber **Aqbuzat** bulır. Buldıra alhañ, şunu menep al” UB (Ergun ve İbrahimov, 2000: 62).

“Oğlum, biraz gidince, yıldı sürüsüne rastlarsın, o sürüde bir **Ak boz at** vardır. Tutabilirsen, ona bin” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 74).

“Zayatüläk **Aqbuz tolparğa** atlanıp, Hıwhılıwzı adlına ultırtıp hıw batşahı menän xuşlaşıp, küldän sıǵıp kitä” ZHD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 441).

“Zayatülek, **Akboz tulpara** binip, Hıvhılıv’ı önüne bindirip, su padişahıyla vedalaşıp, gölden çıkıp gitmiş” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 449).

6.1.1.2.2.3. Hakas Türkçesi

“**Ax** payzañ ibniñ alında,
At palğacañ çeçpede
Ax çilinnig ax sabdar at
Palğan salğan turçadır” AAD (Özkan, 1997: 36).

“**Ak**, güzel evin önünde,
Atın bağlandığı direkte
Ak yeleli Ak Boz at
Bağlanıp durmaktadır” (Özkan, 1997: 37).

6.1.1.2.2.4. Karaçay-Malkar Türkçesi

“Misirbiyni katını alay kargadı:
-Arı aylansang **ak atıng** bla al bolgun
Beri aylansang ak atınga sal bolgun
Kara çebkeningi tüymesı sayın ok tiysin
Ak kaptalıgı ilgigi sayın kan siysin” MD (Tavkul, 2004: 302).

“Misirbiy’in karısı öyle beddua etti:
-O tarafa yönelirsen **ak atın** ile lider olasın
Bu tarafa dönersen ak atına cenaze olasın
Kara çerkeskanın her düğmesine kurşun saplansın
Beyaz iç gömleğinin her iliğinden kan aksın” (Tavkul, 2004: 303).

6.1.1.2.2.5. Kazak Türkçesi

“Mınav turğan **akboz at**
Jer başkağa jetpegen” SD (Sengirbayev, 2007: 444).
“Şu duran **Akboz at**,
Ayaklılar arasında kimse ona yetişememiştir” (Sengirbayev, 2007: 445).

6.1.1.2.2.6. Kırgız Türkçesi

“Atın Tinay koygon deyt,

Ak boz beni soygon deyt” CMD (Caynakova, 2004).

“Adını Tınay koymuş der,

Ak boz kısrağı kesmiş der” (Caynakova, 2004).

“**Ak sarbaşıl koy** soyup

Tilekti tilep cataarda” CMD (Caynakova, 2004).

“**Ak sarı başlı koyun** kesip

Dileği dileyip dururken” (Caynakova, 2004).

6.1.1.2.2.7. Şor Türkçesi

“*Ak kan po künü çarıktı ebire körüp nānm-odurğan tujunda ak tayğazınıñ pir çanğı ujunda ak-kır kulun-ma ak sarıg kulun çügürüp pārbıstırlar*” AKD (Ergun, 2006: 155).

“Ak Kağan, bu ak dünyayı dikkatlice bakıp döndüğü sırada ak taygasının bir ucundan **ak kır tay ile ak doru tay** koşup geçiverdi” (Ergun, 2006: 155).

“**Ak sar’ättiñ** üstüne münçeñ altıngızı çer tuyug küştük, üstüngüzü tegri tuyug küstük *Altın Tana polzın*” AKD (Ergun, 2006: 157).

“**Ak kızıl atın** üstüne binen alttaki yer gibi güçlü, üstteki gök gibi güçlü Altın Tana olsun” (Ergun, 2006: 157).

“*Ak kan abalıg, altın arıg enelig altıña münçeñ adıñ at şınığı ak kır at pozlun*” AKD (Ergun, 2006: 157).

“Ak Kan atalı, Altın Arıg analı, bindiği atı, atlar atı **ak kır at** olsun” (Ergun, 2006: 157).

“*Ölak tura pazıp, altın örgedeñ şığa pastı. Anañ körüp turğanı-altın şārçın tözünde ak sar-at-pa ak kır-at turçā*” AKD (Ergun, 2006: 157).

“Oğlan kalkıp, altın otağdan çıktı. Sonra gördüğünde, altın kazığın dibinde, **ak doru at ile ak kızıl at** durur” (Ergun, 2006: 157).

“**Ak kır atka** çarğanat kuş şeni çapsındı. Ak maldı ārlap şıktı, albatkı çonnu tekşilep şıktı” AKD (Ergun, 2006: 159).

“**Ak kır ata** yarasa gibi kenetlendi. Ak malı arayıp çıktı, halkı tebaayı tepip çıktı” (Ergun, 2006: 159).

“*Aba kulak bir üş künge şığara mında toylaştı. Üş künnüñ pajında tura pazıp, ak salğın-ma ezen mençi surajıp, altın örgedeñ şığa pazıp, ak kor-adına çapşındı*” AKD (Ergun, 2006: 180).

“Aba Kulak üç gün boyunca burada toylaştı. Üç gün sonra kalkıp, Ak Salgın ile hoşlaşıp, vedalaşıp, altın otağdan çıkıp, **ak doru atına** kenetlendi” (Ergun, 2006: 180).

“*Ak çarçın ejigı çart etti,*

Şıga çürdü uglıcak,

Ak sar’at tur çadır ejikte” AED (Ergun, 2006: 217).

“Ak eşiği çatırdadı,

Çıkıp vardı oğlancık,

Ak kızıl at durmaktadır eşikte” (Ergun, 2006: 217).

“*Ak çazā çügürdü ak sar’at*

Almañ perı üş alıp kel çer” AED (Ergun, 2006: 221).

“Ak yazıya koştı, **ak kızıl at**

Karşısına üç yiğit gelir” (Ergun, 2006: 221).

6.1.1.2.2.8. Türkiye Türkçesi

*“Davan atlarının soyundan olan **ak aygır** da tıpkı Tunga Alp gibi kahpe pusuda yavrusunu kaybetmiş, o da gözünden yaş akıtıyor ve hıncını nalları altında ezilen bozkırın toprağından çıkartıyordu” (Öz, 2014: 90).*

*“Seyisler, Han’ın **ak aygırını** çoktan otağın önünde hazır etmişlerdi” (Öz, 2014: 107).*

*“**Ak aygırın** üzerinde Tunga Alp, onun peşinde bütün bir budun olduğu halde kahpe tuzağın kurulduğu ormanın önüne gelip durdular” (Öz, 2014: 113).*

*“Parlak zırhlar içinde **bembeyaz bir at** ve onun üzerinde altın bir elbise içerisinde genç bir Türk savaşçısı duruyordu” (Öz, 2014: 162).*

6.1.1.3. İtibar/Saygınlık Göstergesi Olarak Ak

Bu anlamlara ilişkin örneklerden biri Dede Korkut’ta geçen ak otağ tabirinin kullanılışıdır (Toker, 2009: 99). Bayındır Han: *“Kimüñki oğlı kızı yok kara otağa konduruñ, kara kiçe altına döşeñ, kara koyun yahnısından öñine getürüñ, yir ise yisün yimez ise tursun gitsün dimiş idi. Oğlı olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa konduruñ, oğlı kızı olmayanı Allah Ta’ala kargayuptur, biz dahı kargaruz bellü bilsün”* demektedir (Ergin, 1994: 78). Türk toplumlarında kız ve erkek çocuk arasında bir ayırım yapılmamaktadır (Yıldırım, 2012: 62). Ancak burada kullanılan kızı olan kızıl otakta, oğlu olan ise ağ otakta ağırlansın denmektedir. *“Sulţanum görđi gök çayıruñ üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. Yâ Rab bu otağ kimüñ ola didi. Haberı yoğ ki alaçağı ala gözlü kızuñ otağı olsa gerek”* (Ergin, 2009: 121-122). Ak sözcüğü ile burada erkek çocukları olanlara bir saygınlık, üstünlük anlamı katılmıştır (Yıldırım, 2012: 62). Bayındır Han bu sözleriyle çocuk sahibi olmanın önemini vurgulamaktadır. Çocuğu olmayanları ise kara otağa göndermektedir. *“Kimüñ ki oğlı kızı yok kara otağa konduruñ, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından öñine getürüñ, yir ise yisün yimez ise tursun gitsün dimiş idi”* tabiriyle de bu sözünü desteklemiştir (Yıldırım, 2012: 62-63).

“Dirse Han aydur: Bayındır Han benim ne eksikliğüm görđi, kılıcumdan mı görđi, şıframdan mı görđi, benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurđı, benim suçum ne oldı kim kara otağa kondurđı didi” (Ergin, 2009: 79).

“Dirse Han der: Bayındır Han benim ne eksikliğimi görđü, kılıcımdan mı görđü, soframdan mı görđü, benden aşağı kişileri ak otağa, kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu ki kara otağa kondurdu dedi” (Ergin, 2000: 22). Buradan hareketle biz ak otağın Türklerde daha çok itibar gördüğünü anlamaktayız.

Manas destanında ise “ak otağ” tabirinin yanı sıra “boz otağ” tabiri de ak otağı karşılamak için kullanılmıştır.

*“Çınar terek túbündö,
Bir boz ordo bar eken
Kırk kız anıñ içinde
Kırk ciğit minen oynoydu”* (İnan, 1987: 154).

“Çınar ağacının dibinde bir beyaz otağ varmış onun içinde kırk kız ile kırk yiğit oynuyor” (İnan, 1987: 154).

6.1.1.3.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün itibar/saygınlık anlamıyla kullanıldığı örnekler Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.3.1.1. Eski Anadolu Türkçesi

Dede Korkut'ta alplerin savaşlarda veya eğlencelerde hatta evlenmelerinde “ak otağı” kullandıkları görülmektedir (İnan, 1987: 238). Örneğin;

“Ağ ban ivler dikilende yurdu kalmış

Çarıçuk anam oluranda yiri kalmış” DK (Ergin, 2009: 100).

“Ak otağlar dikilince yurdu kalmış

İhtiyarcık anam oturunca yeri kalmış” (Ergin, 2000: 42).

“Niye saht olmayalım, sen kızıl kaftan geyersin biz ağ kaftan geyerüz didiler. Beyrek aydur: Bu kadar nesneden ötüri niye saht olursız, bugün ben geydüm yarın nayibüm geysün” DK (Ergin, 2009: 128).

“Nasıl müteessir olmayalım, sen kızıl kaftan giyiyorsun, biz ak kaftan giyiyoruz dediler. Beyrek der: Bu kadar şeyden ötüri neye müteessir oluyorsunuz, bugün ben giydim, yarın vekilim giysin” (Ergin, 2000: 69).

“Ağ otağı koyuban kara otağa giren kızlar

Ağ çıkarup kara geyen kızlar” DK (Ergin, 2009: 141).

“Ak otağı bırakıp kara otağa giren kızlar

Ak çıkarıp kara giyen kızlar” (Ergin, 2000: 79).

Dede Korkut'ta kırmızı ve kara otağ tabirlerinin yanında “ağ otağ” şeklinde bir kategori olarak geçmektedir. Kızı olan kızıl otakta, oğlu olan ise ağ otakta ağırlanmaktadır (Toker, 2009: 99).

6.1.1.3.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün itibar/saygınlık anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Başkurt, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Özbek, Tıva ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.3.2.1. Başkurt Türkçesi

“Berzän-ber köndö Sämär xan uldarın un ike qanathı aq tirmähenä saqırtıp alğan” ZHD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 435).

“Günlerden bir gün Semer Han, oğullarını on iki kanatlı **ak çadırına** çağırtmış” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 443).

6.1.1.3.2.2. Karakalpak Türkçesi

“Qasına ertip qırq qızın,
Tünin jarpı awğanda,
Aq otawğa keledi” (Uygur, 2007: 90).

“Yanına alıp kırk kızı,
Gecenin yarısında,
Ak otağa gelirler” (Uygur, 2007: 91).

“Pitiwaja qosqanıña qosılsaan,
Gümbirletip **aq otawdı tigejin**” (Uygur, 2007: 184-186).
“Rabb’in nasip ettiğiyile evlensen,
Gümbür gümbür **ak otağı** dikeyim” (Uygur, 2007: 185-187).

“Onıñ aytqan jerine,
Aq şatırın quradı” (Uygur, 2007: 566).
“Onun dediği yere,
Ak çadırı kurarlar” (Uygur, 2007: 567).

“Aq bulaqtıñ boyına,
Aq şatırlar qurılğan” (Uygur, 2007: 598).
“Ak Bulak’ın boyuna,
Ak çadırlar kurulmuş” (Uygur, 2007: 599).

“**Aq şatırđıñ** işinde,
Qatar jatqan qarıwlı,
Aq deneli arıw bar” (Uygur, 2007: 600).
“**Ak çadırın** içinde,
Topluca yatan, güçlü,
Ak tenli güzeller var” (Uygur, 2007: 601).

“**Aq şatırda** jatqan barlıq arıwlar,
Köz aşıp söyleñler bolsa tilleriñ” (Uygur, 2007: 602).
“**Ak çadırda** yatan bütün güzeller,
Göz açıp söyleyin varsa diliniz” (Uygur, 2007: 603).

“Qırq qızın jawğa tayarlap,
Esitip edik jadır dep,
Aq üzikli otawda” (Uygur, 2007: 628).
“Kırk kızını düşmana,
Hazırlar diye duyduk,
Ak keçeli otağda” (Uygur, 2007: 629).

6.1.1.3.2.3. Kazak Türkçesi

“Eki **aq ordanı** tigetin
Jıyırma qatın şakırdı” ABD (Sengirbayev, 2007: 34).
“İki **ak otağı** kurmaları için
Yirmi kadın çağırdı” (Sengirbayev, 2007: 35).

“Kırğa tikken **kos ordanı** körgende,
Esi ketip tañırkadı köp noğay” ABD (Sengirbayev, 2007: 34).
“Tepe başına kurulmuş iki **ak otağı** görünce,
Çok şaşırıldı kalabalık Nogaylar” (Sengirbayev, 2007: 35).

“Ar jağında köringen
Meñdige tikken **ak orda**” NeD (Sengirbayev, 2007: 644).
“Onun öteki tarafında gözükken,
Mendi için dikilen **ak otağ**” (Sengirbayev, 2007: 645).

“**Ak ordası** tizilip
Kasında konıs bolğanda
Ak Mendidey aruvğa
Başka éyel teñ emes” ŞD (Sengirbayev, 2007: 708).
“**Ak otağ** bütün görkemiyle dikilip,
Yanı başında senin ev olduğu zaman,
Ak Mendi gibi güzele
Başka bir kadın denk değil” (Sengirbayev, 2007: 709).

“Ak süñgili nayza tur
Ak ordanıñ kaçuvlı” ŞD (Sengirbayev, 2007: 738).
“Ak süngülü mızrağı duruyor,
Ak otağın saplanmış yerde” (Sengirbayev, 2007: 739).

“Kobılandı erdiñ tigüvli
Ak otavına jüredi” KKD (Sengirbayev, 2007: 758).
“Yiğit Kobılandı’nın dikili duran,
Ak otağına doğru gider” (Sengirbayev, 2007: 759).

6.1.1.3.2.4. Kırgız Türkçesi

“Alistan kelgen mergenin
Ak örgöödön köröyün” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Uzaktan gelen avcıyı
Ak çadırda göreyim” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

6.1.1.3.2.5. Özbek Türkçesi

“İkki sâvçi kün bātā-kün bātā Nāzārbāyning **âq otâvigâ** yetdi” AyD (Rahimov, 2007).
“İki dünürçü batıya gide gide Nazarbay’ın **ak otağına** ulaştı” (Rahimov, 2007).

“Yolgâ âtini burib,
Âq çadırğâ tezlâdi” AyD (Rahimov, 2007).
“Yola atını çevirip,
Ak çadıra hızla yöneldi” (Rahimov, 2007).

“Käniz qilib qırq qizni
Âq köşkingdâ bāqtiräy” AyD (Rahimov, 2007).
“Halayık edip kırk kızı
Ak köşkünde baktırayım” (Rahimov, 2007).

6.1.1.3.2.6. Tıva Türkçesi

“Ak möngün-bile iştees,
Ak örgeezin tip turup-tur” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 225).
“Ak gümüşle işleyip
Ak otağı kurmuşlar” (Ergun ve Aça, 2004: 225).

“Ulug **ak örgeezindize** kılaştap
Çana bergen irgin iyin” BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 301).
“Ulu **ak otağına** yürüyüp
Dönüvermiş” (Ergun ve Aça, 2004: 301).

“Edik-hevin böle tutkaş,
Ulug **ak öönçe** nıay-la” BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 409).
“Ediğini elbisesini kucaklayıp
Ulu **ak çadırına** doğru gidivermiş” (Ergun ve Aça, 2004: 409).

“Kızıl torğu ködürgelig
Ak torğu örgeege bazıp kire beriptir” KM (Ergun ve Aça, 2004: 490).
Kızıl ipek kolanlı
Ak ipek otağa girivermiş” (Ergun ve Aça, 2004: 490).

“Çeerbi dört baganalıg,
Ulug-al **ak ög turgan**” AÇD (Ergun ve Aça, 2004: 527).
“Yirmi dört direkli
Ulu **ak çadır** dururmuş” (Ergun ve Aça, 2004: 527).

“Kızıl ködürgelig ordu sagaan baglaaştıg
Ak örgee turup-tur” AlKD (Ergun ve Aça, 2004: 556).
“Kızıl nakışlı ipli büyük ak çakılı,
Ak otağ dururmuş” (Ergun ve Aça, 2004: 556).

“Biyeegi ool kodur kara çavaazın
Arzılañ baştıg oçur sagaan baglaaşka,
Şorbajılap baglap kaaş,
Bagay ak çazın düjürgeş,
Ordu **sagaan örgeege** çöleerge,
Ög naptıgılzap, çjirtıra bergen” AlKD (Ergun ve Aça, 2004: 556).
“Deminki oğlan, uyuz kara tayını,
Arslan başlı sağlam ak çakıya
Yarım yamalak bağlayıp
Kötü ak yayını indirip
Büyük **ak otağa** dayayınca
Otağ sallanıp gıcırdamış” (Ergun ve Aça, 2004: 556).

“Telgilig çaagay **ak ög**
Turup-tur evespe” AHD (Ergun ve Aça, 2005: 242).
“Süslü, güzel **ak otağ**
Dururmuş” (Ergun ve Aça, 2005: 242).

6.1.1.3.2.7. Türkiye Türkçesi

“Şimdi on binlerce **ak çadır**, Bumin Han’ın gözlerinin önündeki manzarayı ihtişamla süslüyordu” (Erimez, 2016: 19).

“On binlerce **ak çadırın** öbek öbek dizildiği geniş obadan yükselen ak ve kara dumanlara kızıl dumanlar karışıyordu” (Erimez, 2016: 24).

“Büyük Tuyun karısı, Kırılı Eke, Şanlo’yu alarak toy için hazırlanan **ak otağa** götürdü” (Erimez, 2016: 140).

“Hangay’ın eteklerinden dökülen toprak uçsuz bucaksız bozkıra seriliyordu ve sağlı sollu dizilmiş **ak çadırlar** Ötüken’e girenlere selam duruyorlardı” (Erimez, 2016: 160).

“Kağanların ölümüyle yas tutanların göz akları kan çanağına dönmüştü ve bu derin mateme, **ak çadırlara** bağlanan kara çaputlar da eşlik ediyordu” (Erimez, 2016: 264).

“Ötüken yurdu iyice genişlemiş, kubbeli **ak çadırlar** kuzeyde Tamir Irmağı’ndan güneyde Hangay Dağı’na kadar yayılmıştı” (Erimez, 2016: 330).

“Elimde çarpınan şahin kuşumu ölür gördüm, **ak otağımın** başına yıldırımlar vurur gördüm, kuduz kurtları **ak çadırımı** dişleyip, yırtar gördüm” (Öz, 2014: 397).

“**Ak otağımın** dikildiği toprak ıssız kalmış;

Örgülü saçlı kocamış anamın oturduğu yer yalnız kalmış” (Öz, 2014: 399).

“Alaca atlı kara kâfir, **ak otağımı** yağmalamış” (Öz, 2014: 405).

6.1.1.4. Kutsallık Göstergesi Olarak Ak

Türk Şamanlığında iyi ruhların ilahı olan Ülgen’e Şaman dualarında *Ak Ayas*, *Ayas Kaan* şeklinde hitap edilmektedir. Ak rengi Şamanların ilahî düşüncelerinde büyük önem arz etmektedir. İnanca göre Tanrı Ülgen’in yarattığı insan “Ak Kavim”, kötü ruhların ilahı Erlik’in yarattığı insan ise “Kara Kavim” olarak adlandırılmıştır (Genç, 1999: 8). Ak, Tanrıyla ilişkilendirilerek bu renge kutsallık anlamı katılmıştır. Nitekim ak rengi cennet için de kullanılmaktaydı. Yine Tanrı Ülgen’e beyaz/ak kurban sunulmaktaydı (Toker, 2009: 100). Nitekim Budizm inancında hayvan kanı akıtmak yasak olmasına rağmen Budizmi kabul eden Tabgaçlarda ise gök ayinleri sırasında “ak buzağı” ve “koç” kurban kesilmektedir (Günay ve Güngör, 1998: 144-145).

Ak, Altay Şamanizminde ilahî varlıklara özgü bir renktir (Ögel, 2010: 570). Yakutlarda da bütün dünyanın yaratıcısı olarak Ak Yaratıcı (Ürüng-Ayığ-Toyon) bulunmaktadır (Ögel, 2010: 573). Moğollarda ise 99 Tanrı anlayışına rastlanmaktadır. Moğollar, sayıları 54 olan ak Tanrıları “iyilik Tanrıları” olarak nitelemekte, diğer 44 kara Tanrıları ise “kötülük Tanrıları” olarak nitelemektedir (Günay ve Güngör, 1998: 47).

Eski Türklerden beri ak rengi iyiliğin, paklığın, ululuğun, kutsallığın sembolü olmuştur (İnan, 1987: 412-413). Türk yaratılış destanlarında, insanlığın ilk atası, ulu babası olarak Ak Ata’dan söz edilmektedir. Destanlarda Âdem’in karşılığı olarak kullanılmıştır. Ak Ata, üstünlüğü, arılığı ve yaradılışı sembolize etmektedir (Toker, 2009: 100). Aynı şekilde destanlarda bir de Ak Ene, Ak Ana’dan söz edilmektedir. Altay Türklerinin yaratılış destanındaki efsanelere göre Tanrı Ülgen dünyayı yaratmaya başlamadan önce su içinden Ak Ana görülüyor. Tanrı Ülgen’e akıl

veren Ak Ana burada aklıyla ön plana çıkan bilgili bir kişi olarak görülmektedir (Ögel, 2010: 570-571).

Ayrıca Şamanlıkta ak rengin önemli bir yeri bulunmaktadır. Şaman inancında baş renk olarak kullanılan bu rengin önemli göstergelerinden biri de Ak Şamanların insanlığa gökten demiri getirmiş olduklarına inanmalarıdır. Aynı zamanda ak renk, dinî içeriği sembolize etmektedir (Toker, 2009: 100).

Ak rengi Türk mitolojilerinde de kutsal olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Ak geyik, Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Çin kaynaklarında geçen rivayetlere göre “Göktürklerin atalarından biri sık sık mağaraya giderek ak bir geyikle birlikte olurmuş. Efsaneye göre Göktürk reisi bir gün askerleri ile birlikte ava çıktığında vahşi hayvanları küçük bir yere sıkıştırarak avlamıştır. Tam bu sırada askerlerden biri ak geyiği okuyla vurmuştur. Sevgilisinin öldüğünü anlayan Göktürk reisi, ak geyiği vuran asker ve kabilesini cezalandırmış ve insan kurbanları bu kabilenin soyundan gelenlerle verilmiştir.” Ögel, Çin kaynaklarında geçen bu bilgilerin Türklerin tarihten önceki âdetlerinin bir yankısı olarak görmektedir. Çünkü Göktürlere ait hiçbir kaynaktan insan kurban edildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Ögel, 2010: 569-570).

Ak rengi ululuğun, kutluluğun sembolü olarak Yakut Türklerinde de görülmektedir. Örneğin, Tanrı'nın oturmuş olduğu Ak Dağlar. “Tanrı süt akında olan 7 katlı bu ak dağ üzerine tahtını kurdurmuş ve buraya sadece 3 basamakla çıkılmış” (Ögel, 2010: 461). Ak renginin kutsallığın sembolü olduğuna dair örnekler bu şekilde çoğaltılabilmektedir.

6.1.1.4.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün kutsallık anlamıyla kullanıldığı örnekler Harezmi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.4.1.1. Harezmi Türkçesi

*“Hacerü'l esved yeringe tegdiler erse, Cebre'il 'as uşmahdın bir **aq taş** keltürdi taqı İbrâhim 'as'qa aydı”* NF (Eckmann, 1995).

“Hacerü'l esved yerine ulaştıklarında, Cebra'il as. Cennetten bir **ak taş** getirdi ve İbrahim as'a söyledi.”

6.1.1.4.1.2. Çağatay Türkçesi

*“Barı **ak hulledin** âyini anıñ
Barı ferşi bolup aq çiniñanıñ”* FŞ (Tekin, 1994: 159).

“Onun töreni hep **ak elbiseden**
Onun ak kıvrımları tamamen yayılıp”

6.1.1.4.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Türk mitolojilerinde ak rengi, kutsal kabul edilmektedir. Örneğin, Tanrı'nın bulunduğu Ak Dağlar buna örnek gösterilebilir (Ögel, 2010: 461). Kutsal kabul edilen Ak Dağlar ile ilgili örnekler Altay destanlarında şu şekilde kullanılmıştır.

6.1.1.4.2.1. Altay Türkçesi

*“Ak tayganıñ koltığın
Altı aylanıp çeldiler”* ES (Dilek, 2002: 37).
*“Ak dağın koltuğunu
Altı kez dolaştılar”* (Dilek, 2002: 37).

*“Arka beldeñ tudala,
Ak ayaska alıp çıktı”* ES (Dilek, 2002: 51).
Sırtlarından tutarak,
Alıp **ak göge** çıktı” (Dilek, 2002: 51).

*“Ak sümerlütuularına
Adınañ tujüp mürgüdi”* ES (Dilek, 2002: 110).
*“Ak zirveli dağlarına
Atından inerek dua etti”* (Dilek, 2002: 110).

*“Eki ergecti teep alıp,
Ak ayaska çogolo berdiler”* AB (Dilek, 2002: 208).
İki parmağı pençelerine alarak
Ak gökte yok oluverdiler” (Dilek, 2002: 208).

*“Ak ayaska alıp çıktı,
Ak bulutka kömö tuttı”* AB (Dilek, 2002: 220).
Alıp **ak göge** çıktı,
Ak buluta gömüp bastırdı” (Dilek, 2002: 220).
*“Ak tayganıñ koltığında,
Arjan kutuk suunıñ çaradında”* MMD (Dilek, 2002: 229).
*“Ak ormanlık dağın koltuğunda,
Yeraltı suyunun kenarında”* (Dilek, 2002: 229).

*“Ak buluttar onoñ kaynaştı,
Möñkü taygalar çaykanaştı”* KED (Dilek, 2002: 256).
Ondan dolayı **ak bulutlar** kaynaştı,
Ak zirveli dağlar sallandı” (Dilek, 2002: 256).

*“Ak tayganıñ edeginde
Ak Kaan çadıptır”* KD (Dilek, 2002: 306).
*“Ak dağın eteğinde
Ak Kağan yaşıyordu”* (Dilek, 2002: 306).

6.1.1.4.2.2. Hakas Türkçesi

“İzebıneñ **ax tozorlıĝ suĝ** sıĝarıp alĝan,
Ax tozorlıĝ suĝnañ
Altın Arıĝnı kömes sürtklebısken”AAD (Özkan, 1997: 92).
“Cebinden, **sihirli, ak su** çıkarmış
Sihirli, ak sudan,
Altın Arıĝ’a biraz sürmüş” (Özkan, 1997: 93).

6.1.1.4.2.3. Kazak Türkçesi

“Aynalayın, jan ata,
Aķ jarılıp²kün tuvdı” KKD (Sengirbayev, 2007: 752).
“Kurbanın olduĝum, canım dedem,
Tanrı esirgedi (Ak yarılıp) güneş doğdu” (Sengirbayev, 2007: 753).

“Seniñ aytķan sözindi
Aķ jarılıĝap ul tavıp” KKD (Sengirbayev, 2007: 760).
“Senin söylediĝin sözü
Hak esirgedi de oĝlumuz oldu” (Sengirbayev, 2007: 761).

6.1.1.4.2.4. Şor Türkçesi

“**Āk kır’at** tırig tınnıĝ ottu anañ salbıza bergeni-ak öleñ tura serkip tuĝran” AKÖ (Ergun, 2006: 215).
“**Ak kır at**, ölmezlik otunu ona verdiĝinde, Ak Öleñ, ayaĝa kalkıvermiş” (Ergun, 2006: 215).

“**Ak kanattıĝ küröñ at**
Togus çayaçı çayap saltır” AED (Ergun, 2006: 225).
“**Ak kanatlı küren atı**
Dokuz yaradan yaratmış” (Ergun, 2006: 225).

“Adazı-pariy uluĝ sinniñ arĝazınañ
Çiltıs polpazı **ak sokur at** kel tüştü” ASD (Ergun, 2006: 245-246).
“Kutlu ulu sırtın arkasından,
Yıldız basması **ak alaca at** iniverdi” (Ergun, 2006: 245-246).

6.1.1.4.2.5. Tıva Türkçesi

“Kögeldey-Mergen Han-Hülüktüñ
Idık **ak şarızın** sokkaş, tuluptaaş” HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 217).
“Kögeldey Mergen Han Hülük’ün,
Kutsal **ak öküzünü** boĝazlayıp yüzüp” (Ergun ve Aça, 2005: 217).

“Idık **Ak-Tayga** çurttug,

² Aķ jarılıv (Ak yarılıp; Ak tüyenin karnı jarıldı): Sevinçli bir haber duyurulup müjde istendiĝinde kullanılan kalıp ifade. “Ak” kutsal kabul edilen süt ve süt ürünlerine verilen genel isim.

*Çalın sarıg hayanıñ
Ortuzundan çaygaar bükten” AHD (Ergun ve Aça, 2005: 235).
“Kutsal Ak Tayga yurtlu,
Yalçın sarı kayanın,
Ortasından öylece yaratılmış” (Ergun ve Aça, 2005: 235).*

6.1.1.4.2.6. Türkiye Türkçesi

“Ak bıyıklı, bilge akıl hocası, güneş ateşi alevli, tanrı ateşi kokulu, güneş gibi beğ dedeme yalvarmaya geldim. Büyüklerimiz ve atalarımız da sana yalvarmışlar. Ellerle tutulan hak ve ardı kesilmeyen bolluğu veren Tanrı!” (Erimez, 2016: 162).

“Kopmamak kesilmemek, devam etmek için his veren, yıpranmamak için karar veren ak rahat sağlayan sen, atalarımız, büyük babalarımız zamanında Tanrı olarak yükselmişsin, yer ve deniz yaratıldığı zaman atalarımız ve analarımız sen Tanrısın diye yukarı kaldırmışlar” (Erimez, 2016: 162).

“Ak, kutlu yürek yıprandı, az budun yoruldu, ezildi. Eski Kağan uçmağa vardı, budun Kağansız kaldı. Ulu Tanrım!” (Erimez, 2016: 162).

6.1.1.5. Ad Olarak Kullanılan Ak

İncelediğimiz eserlerden yola çıkarak karşımıza beş şekilde kullanılan özel isim çıkmıştır. Bu örnekleri alt başlıklar altında sıralayarak hangi şekilde kullanıldıklarına dair örnekler verilmiştir.

6.1.1.5.1. İsim Olarak Kullanılan Ak

İsim olarak kullanılan ak başlığını biz özel isim ve kahramanların atlarına verdikleri özel isim olarak gruplandırdık.

6.1.1.5.1.1. Özel İsim Olarak Kullanılan Ak

Ak renginin önemli göstergelerinden biri de dağ, ırmak, göl adlarını kullanırken yalnız coğrafi isimler olarak değil de o yerin sahibi olan ruhun adı olarak da kullandıkları görülmektedir. Örneğin Altaylılarda “Ak Kaya” bir dağın ya da kayanın adı değil, Altaylıların tapmış oldukları ilahlarıdır. Ak Kaya’lar canlı bir varlık olarak Altaylıların dualarına cevap verirler, aynı zamanda çoluk çocukları vardır (İnan, 1987: 417).

Şaman ayinlerinde Tanrı Ülgen’e dua edilirken özellikle diğer ruhlardan da yardım istenilerek dua edilirdi. Örneğin Altay Şamanlığında bir ayin sırasında edilen dua şu şekildedir.

“Ak-İt³purul pikse poluş, çök!⁴

³ Ak-İt: Bir ruhun adıdır.

*Ak manyağı⁵, töğülgen,
Alt'on kozo yüktengen
Ülbürektüü ⁶kuş-pörük,
Üç üyelüü ak manyak, çök!
Azuu tomdolup,
Ak çaçılga teñdelip
Munañ alıp amzap tur!
Askan kazanıñ tadızı!" (İnan, 1987: 430-431).
"Boz Ak İt bize yardım et, çök!
Ak manyağı dökülmüş
Altmış tef yüklenmiş
Ülbürekli kuş külâh
Üç boğumlu ak manyak, çök
Ak çaçılga denklensin,
Azılı kurban olsun,
Bundan alıp tadına bak!
Asılmış kazanın tatlısı!" (İnan, 1987: 430-431).*

Şaman inancında Erlik'e âyin icra etmeyen şamanlara ise "Ak kam" denilir ve bunlar "manyak" yani "şaman cübbesi" kullanmazlar (İnan, 1987: 435-437). Aynı şekilde Şaman inancında ak renginin iyilik, paklık için kullanıldığını belirtmiştik, Şamanizmde ancak kötü ruhların temsil edilmesinde de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Erlik'in yeryüzündeki temsilcisi konumunda olan ve insanların canlarını almak için gönderilen kötü ruhların yeryüzündeki temsilcisi olan "Ak Yayzañ" adlı ruh da buna örnek olarak gösterilebilir (İnan, 1987: 429).

Şaman inancında ak renginin isim olarak kullanılmasını gösteren bir diğer örnek ise Tanrı Ülgen'in dokuz kızına "afif kızlar" yani "ak kıstar-kıyandar" şeklinde hitap edilmesi de örnek olarak gösterilebilir (İnan, 1987: 414).

6.1.1.5.1.1.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün özel isim olarak kullanıldığı örnekler Altay, Başkurt, Hakas, Karaçay-Malkar, Kazak, Şor, Türkiye ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.1.1.1.1. Altay Türkçesi

*"Ak Boro atka mingen
Ak Bökö batır kiji" ES (Dilek, 2002: 33).
"Ak Boro ata binen
Ak Bökö bahadır kişi" (Dilek, 2002: 33).*

⁴ Çök: Şaman dualarında bir nidadır.

⁵ Manyak: Şamanın âyin yaparken giydiği cübbe.

⁶ Ülbürek: Dağ kurbanı âyinine iştirak edenlerin külâhlarını süsledikleri kartal tüyü.

“Ak Börü eki tülküni

Añ edile toyo azıradı” AT (Dilek, 2002: 119).

“Ak Börü iki tilkiyi

Geyik etiyle doyana kadar besledi” (Dilek, 2002: 119).

“Ak Tayçı uulına

Sarı kuulu éda berdi” AT (Dilek, 2002: 123).

“Ak Tayçı oğluna

Sarı piriñten kargı verdi” (Dilek, 2002: 123).

“Ak Buurıl atka mingen

Ak Kaan dep kaan edim” KE (Dilek, 2002: 179).

“Ak Buurıl ata binen

Ak Kağan adlı kağanım” (Dilek, 2002: 179).

“Ak Şaŋkı la Malçıni

Ak örgözineñ çigara sürdi” MMD (Dilek, 2002: 233).

“Ak Şaŋkı ile Malçı’yı

Ak sarayından çıkarıp kovdu” (Dilek, 2002: 233).

“Arka-éonnıñ arkazı

Aksagal öböğön bar edi” KD (Dilek, 2002: 320).

“Halkın en itibarlısı

Aksagal adlı ihtiyar erkek var” (Dilek, 2002: 320).

6.1.1.5.1.1.1.2. Başkurt Türkçesi

“Aq batşa tigän atamdıñ

Höyöp mengän atı bar” AD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 87).

“Ak Padişah denen babamın,

Sevip bindiği atı var” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 131).

“Şu könö Mäsem xan män Aqbulat Aqhaqal da hunarğa sıqqan buğan ikän” AD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 109).

“O gün Mesem Han ile Akbulat Aksakal da ava çıkmışlarmış” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 154).

“Berzän-ber köndö tuqhan yaşlek Aqkübak xandıñ hikhän yaşlek äbeye ul taptı” AlpD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 239).

“Günlerden bir gün doksan yaşındaki Akkübek Han’ın seksen yaşındaki hanımı oğlan doğurmuş” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 249).

“Nihayät, aq batşağa tabiğ bulğandan huñ,

Basılır buldı unday xäldär il türendä” KBD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 286).

“Nihayet, Ak padişaha tâbi olduktan sonra,

Biter oldu öyle haller il içinde” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 315).

“Şul säbäple mosolmandar imenlegen qayğırtıwı böyük Möxämmät ularzı Aqxaŋğa⁷qol bulwzarın yarlıqar. Küp xalıqtı üzenä buyhondorğan bıl böyük xan, üz yereneñ sigen

⁷ Aq Xan: Çar.

kön'yaqqa taban Aq diñgezgä⁸ qoyğan Raa⁹ yılğahına tiklem kiñäytep kön'sıǵıstaǵı hineñ ırıwzarıñ yäşägän İrtiş menän Yayıq yılğahına saqlı barıp yeter” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 357).

“Bu sebeple, müslümanların eminliğini kollayan ulu Muhammet, onları **Ak hana** kul olmalarını emreder. Kalabalık halkı kendisine tabi kılan bu büyük han, kendi yurdunun hududunu batıya doğru Ak Denize dökülen Raa nehrine kadar genişletip doğudaki senin uruklarının yaşadığı İrtiş ile Yayık nehrine kadar ulaşır” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 411).

“Ul üzeneñ ırıwzaştarın rustarziñ aq xanına qarşı qotortor. Ularziñ kübehe aq huǵıssılarǵa qarşı höcüm iter” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 358).

“O, kendisinin uruştuklarını Rusların **Ak hanına** karşı kıskırtıyor. Onların hepsi de ak savaşıllara karşı hücum eder” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 412).

6.1.1.5.1.1.1.3. Hakas Türkçesi

*“Alıp Xan adalıǵziñ,
Ax Öleñ Arıǵ iceliǵziñ”* AAD (Özkan, 1997: 94).

“Baban, Alp Handır,
Annen, **Ak Ölen Arıǵ**'dır” (Özkan, 1997: 95).

6.1.1.5.1.1.1.4. Karaçay-Malkar Türkçesi

*“Anı elinde **Akbilek** atlı bir aruv kız bolgandı
Akbilekni aruvluǵu Nartla eline cayılgandı”* SSD (Tavkul, 2004: 86).

“Onun köyünde **Akbilek** adlı bir güzel kız varmış
Akbilek'in güzelliği Nartlar ülkesine yayılmış” (Tavkul, 2004: 87).

6.1.1.5.1.1.1.5. Kazak Türkçesi

*“Mına turǵan **Ak Kıybat**
Artıq tuvǵan bala edi”* KK (Sengirbayev, 2007: 296).

“Şurada duran **Ak Kıybat**,
Üstün olarak doğmuş bir çocuktı” (Sengirbayev, 2007: 297).

*“**Aktöpe** degen hanımız,
Ol hanımız da qala joq”* TnD (Sengirbayev, 2007: 594).

“**Aktöre** adında bir hanımız,
O hanımızın şehri, kalesi yoktur” (Sengirbayev, 2007: 595).

*“Asıl tuvǵan, **Ak Hanjan**,
Aqılǵa kémil danasıñ
Aq süyek hannıñ balası”* ŞD (Sengirbayev, 2007: 706).

“Asil doğmuş, **Ak Hancan**,
Akli kâmil bilgesin
Ey, soylu hanın evladı” (Sengirbayev, 2007: 707).

*“**Ak kurtkaday** bolǵay soñ,*

⁸ Aq Diñgez: Hazar Denizi.

⁹ Raa: Volga Nehri.

Meniñ bar ma armanım” KKD (Sengirbayev, 2007: 762).

“**Ak Kurtka** gibi bir insan olunca,

Var mı benim başka bir arzum?” (Sengirbayev, 2007: 763).

6.1.1.5.1.1.1.6. Şor Türkçesi

“Üş tölden ertize,

Üş tölden saptıra çajap,

Ak kan apşiy çurtaççā.

Ak kan apşiydiñ ak sağalı

Ağarıp ağaya kuşka keptentir” AKD (Ergun, 2006: 153).

“Üç nesilden gelen,

Üç nesilden gelip yaşayan,

Ak Kağan ihtiyar yaşar.

Ak Kağan ihtiyarın ak sakalı,

Ağarıp martıya dönüşmüş” (Ergun, 2006: 153).

“Ak kan, añnaçañ ak tayğaña añnap kuştap şıkpannañ ala pir kırık çıl ert-pardı” AKD (Ergun, 2006: 154).

“**Ak Kağan** avlandığın ak taygaya avlanmaya-kuşlanmaya çıkmadığından beri kırık yıl geçti” (Ergun, 2006: 154).

*“Purunğu tušta men, kök talay-ba ay sabak **ak salğınñ** palları polğanmış”* AKD (Ergun, 2006: 191).

“Bir zamanlar ben Kök Talay ile Ay Sabak, **Ak Salgın’ın** kızları idik” (Ergun, 2006: 191).

“Ak Kan apşiyak kara-berdi,

Kozancılap paş ağara-berdi” ATD (Ergun, 2006: 307).

“**Ak Kağan** ihtiyar yaşlandı,

Tavşan gibi başı ağarıverdi” (Ergun, 2006: 307).

“Künnüñ ajıp çanda

Ag-oy Tas poltır” AMD (Ergun, 2006: 316).

“Gün batan tarafta

Ak Oy Tas varmış” (Ergun, 2006: 316).

“Tabak siladı Ölbös Kan

Ak Molatka, Oy Molatka” AMD (Ergun, 2006: 320).

“Aş verdi Ölbös Kağan

Ak Molat’a, Oy Molat’a” (Ergun, 2006: 320).

6.1.1.5.1.1.1.7. Türkiye Türkçesi

“Akmaral, babasının göğsünden fıskıran kanları görünce, bir çığlık atarak üzerine kapaklandı ve onu kurşunlardan korumak istedi” (Öz, 2014: 229).

*“Bayındır Han’ın yağısını basan Şir Şemseddin, **Ak Bidevi’sine** atlamıştı bile”* (Öz, 2014: 387-388).

6.1.1.5.1.1.1.8. Yeni Uygur Türkçesi

*“Karağan bilen **Akhan** şıkar kılmakka heves kıldı”* TZD (İnayet, 2004: 235).

“Karahana ile **Akhan** ava merak saldılar” (İnayet, 2004: 259).

6.1.1.5.1.2. Kahramanların Atlarına Verdikleri Özel İsim

Türklerde, Altay ve Yenisey destanlarının yanı sıra Dede Korkut hikâyelerinde de kahramanlar atlarının adıyla bir zikredildiği görülmektedir (İnan, 1987: 183). Özellikle renk adlarının kullanılarak zikredilmesi de renklerin Türkler açısından önemli olduğunun göstergelerinden biridir. Türk destanlarında geçen kahramanların atlarıyla bir anıldıklarını gösteren örnekler ise “Ak por At, Ak Molot, Ak çabdar attıg Allarıg, Ak kılış Kan boz oy attıg, Ag oy attıg Altın Taycı, Ak attıg Ak Kan” gibi örnekler sıralanabilir (İnan, 1987: 183).

6.1.1.5.1.2.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün kahramanların atlarına verilmesi olarak kullanılan örnekler lehçelerde Altay, Başkurt, Hakas, Şor ve Tıva Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.1.2.1.1. Altay Türkçesi

“Ak Boro atka mingen

Ak Bökö batır kiji” ES (Dilek, 2002: 33).

“Ak Boro ata binen

Ak Bökö bahadır kişi” (Dilek, 2002: 33).

“Ak Sarı atka mingen

Er Samır dep uul bolgon” ES (Dilek, 2002: 33).

“Ak Sarı ata binen

Er Samır adlı delikanlıydı” (Dilek, 2002: 33).

“Ak Sarınıñ tınıjı

Ak tumandıy çayılat” ES (Dilek, 2002: 54).

“Ak Sarı'nın nefesi

Ak duman gibi yayıldı” (Dilek, 2002: 54).

“Ak Buurıl atka mingen

Ak Kaan dep kaan edim” KE (Dilek, 2002: 179).

“Ak Buurıl ata binen

Ak Kağan adlı kağanım” (Dilek, 2002: 179).

“Ak Çabdar kanattu attı

Mege tudup ekelip ber” KED (Dilek, 2002: 292).

“Ak Çabdar kanatlı atı

Tutup bana getir” (Dilek, 2002: 292).

6.1.1.5.1.2.1.2. Başkurt Türkçesi

“Aqbuzattñ külgä kire sumğanın kürgäs, bına tege maldar, beren-bere taparzay bulıp, örköşöp, Aqbuzat artınan bere qalmaq sumışıp bôtkän dä quyğandar” AD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 90).

“Ak buzat’ın geriye göle daldığını görünce diğer mallar da, birbirinin üstüne biner halde ürküşüp Akbuzat’ın ardından biri bile kalmadan göle dalmışlar” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 134).

“Yaz za mine menälär

Köz zä mine menälär

Aqhaq qola-min mesken

Qaq qazıqqa bälärzäy

Qabırğamdı hanayzar” AQD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 175).

“Yaz da bana binerler,

Güz de bana binerler,

Akhak-Kola ben miskin

Kuru kazığa bağlarlar,

Eziyet ederler” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 181).

6.1.1.5.1.2.1.3. Hakas Türkçesi

“Ax xayanıñ iştinde toğız xulas sunniğ,

Altın çilinnig, altın tuyğaxtığ

Ax Sabdar at pozı püt parğan” AAD (Özkan, 1997: 48).

“Ak kayanın içinde dokuz kulaç boyunda,

Altın yeleli, altın toynaklı

Ak Sabdar at, kendi kendine yaratılmış” (Özkan, 1997: 49).

“Ax saraatnañ ax çilinnig

Ax Sabdar at çeçpede xosti turça” AAD (Özkan, 1997: 102).

“Ak sarı at ile ak yeleli

Ak Boz at direkte bağlı duruyor” (Özkan, 1997: 103).

“Ax xozan osxas,

Ax oy at tura túsken” AAD (Özkan, 1997: 300).

“Ak tavşana benzeyen,

Ak Oy adlı at meydana gelmiş” (Özkan, 1997: 301).

6.1.1.5.1.2.1.4. Şor Türkçesi

“Altın şārçın tözünde,

Ak oy at paglal-pärtır” AKD (Ergun, 2006: 153).

“Altın kazığın dibinde,

Ak kula at bağlıymış” (Ergun, 2006: 153).

6.1.1.5.1.2.1.5. Tıva Türkçesi

“Ak-Sarıg askır mungan,

*Ak saldıg, çılgı kadargan aşakka
Ujurajıp keep-tir” HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 159).
“Ak Sarıg ata binen
Ak sakallı ylkı güden dede ile
Karşılaşivermiş” (Ergun ve Aça, 2005: 159).*

6.1.1.5.2. Yer Adı Olarak Kullanılan Ak

Araştırdığımız metinlerde yer adına dair çok az örnek karşımıza çıkmıştır. Bulduğumuz örnekler ise aşağıda verilmiştir.

6.1.1.5.2.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün yer adı olarak kullanıldığı örnekler Eski Uygur Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.2.1.1. Eski Uygur Türkçesi

Eski Türk Yer Adları'nda (Eski Türk Yazıtlarına Göre) ak sözcüğünün yer adı olarak kullanımı ise şöyledir.

Ak Kaya: Güney Sibiryâ bölgesinde bir yer (Aydın, 2012: 29).
Baykalovo (E 101): “*esiz e ak kaya yurt? eşidgü öd?*” ETY (Aydın, 2012: 29).
“Ne yazık, **beyaz kaya** yurd(um?) İşitilecek zaman” (Aydın, 2012: 29).
Tek satırlı olan Baykalovo Yazıtı'nda geçen bu yer adı kutsal sayılan yerlerden biri olduğu söylenebilmektedir (Aydın, 2012: 29).

6.1.1.5.2.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün yer adı olarak kullanıldığı örnekler lehçelerde Azerbaycan, Hakas, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kırgız, Şor, Tıva, Türkiye ve Türkmen Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.2.2.1. Azerbaycan Türkçesi

*“Emim oğlu, menden héç utanmadın,
Üç ay kéçdi, bir yaylağa gelmedin.
Yüz min cefa ile köç éledim men,
Ordan yéndim **Ağbulağa**, gelmedin” (Ahundov, 1994: 38).
“Amcamın oğlu benden hiç utanmadın,
Üç ay geçti, bir yaylaya gelmedin.
Yüz bin cefa ile göç ettim,
Oradan indim **Ağbulağa**, gelmedin”*

6.1.1.5.2.2.2. Hakas Türkçesi

*“Kirim sinniñ üstünde
Altı azır pastıǵ **Ax xaya** turça” AAD (Özkan, 1997: 48).
“Kirim Dağının üzerinde
Altı sivri başlı **Ak kaya** duruyor” (Özkan, 1997: 49).*

*“Altı azır pastıǵ **Ax xaya**,
Kirim sinniñ üstünde,
Ax xorım polıp çayılıp,
Çir xorımni polıp çayıl xalğan” AAD (Özkan, 1997: 96).
“Altı ayrı uçlu **Ak kaya**,
Kirim dağının üstünde,
Ak taş yığımları olarak saçılıp,
Enkaz halinde yayılıp kalmış” (Özkan, 1997: 97).*

6.1.1.5.2.2.3. Karaçay-Malkar Türkçesi

*“Bara bara biz **Ak-Kalaga**¹⁰ cetgenek
Ullu Ak-Kalada tuvar kurmanlıqla etgenek” EAD (Tavkul, 2004: 510).
“Gide gide biz **Ak Kala’ya** varmıştık
Ak Kala’da sığır kurban etmişdik” (Tavkul, 2004: 511).*

6.1.1.5.2.2.4. Karakalpak Türkçesi

*“Şubırtıp mal aydağan,
Aq daryanı jaylağan,
Sıbay qonğan eli joq” (Uygur, 2007: 492).
“Sürü sürü mal güden,
Akderya’yı dolaşan,
Komşu olmuş yurdu yok” (Uygur, 2007: 493).*

6.1.1.5.2.2.5. Kırgız Türkçesi

*“**Ak Soñ- Köl** tuu beline,
At koyup çaap barıpın” KocD (Akmataliyev ve Kırbayev, 2007).
“**Ak Soñ Köl** geçidinin tepesine,
At binip koşarak varmışım” (Akmataliyev ve Kırbayev, 2007).*

*“Alamık küñgöy, ak teskey,
Aşa basıp ötöbüz
Ak- Oyrokko cetebiz” KocD(Akmataliyev ve Kırbayev, 2007).
“Alaca güneş, ak yamaç,
Aşıp geçeriz
Ak Oyrok’a ulaşırız” (Akmataliyev ve Kırbayev, 2007).*

¹⁰Ak Kala: Karaçay’da Kuban Irmağı kıyısında bir köy.

*“Ak-Çiydin tömön çağında,
Kere-Taştın sayında”* CMD (Caynakova, 2004).
*“Ak-Çiy’in aşağı tarafında,
Kere-Taş’ın yatağında”* (Caynakova, 2004).

6.1.1.5.2.2.6. Şor Türkçesi

*“Toğus künnüñ pājında kolundağı alıptı kök tegri şığara ködürdü. Ālıp taštaçañ **ak korumğa** ākelip taştadı”* KaKD (Ergun, 2006: 388).

*“Dokuz günün sonunda kolundaki yiğidi göğe kaldırdı, yiğit atılan **ak kayaya** getirip fırlattı”* (Ergun, 2006: 388).

*“Ponu ukkan kân kes pârı çok küjün pājına tarttı, kolunda çörgen alıptı ak ayaska şığara ködürdü, alıp taštaçañ **ak korumğa** taştadı”* KaKD (Ergun, 2006: 402).

*“Bunu duyan Kağan Kes, var gücünü topladı, kolunda tuttuğu yiğidi ak göğe kaldırdı, yiğit atılan **ak kayaya** fırlattı”* (Ergun, 2006: 402).

6.1.1.5.2.2.7. Tıva Türkçesi

*“Bir çarın **ak haya**,
Bir çarın kara haya boop bükten”* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 153).
*“Bir yanı **ak kaya**,
Bir yanı kara kaya yaratılmış”* (Ergun ve Aça, 2005: 153).

*“Moynun üze şavar
Ak, kara haya kakkıajıp turup-tur”* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 213).
*“Boynunu kesip koparan,
Ak, kara kayalar çarpışıp dururmuş”* (Ergun ve Aça, 2005: 213).

6.1.1.5.2.2.8. Türkiye Türkçesi

*“Rüzgâr bulutları kuzeye, **Akmescit’e** sürüyordu”* (Dağcı, 2014: 20).

*“**Akmescit’te** üç gün üç gece bekledim dükkân kapısında”* (Dağcı, 2014: 22).

*“Arabayı sürdü. **Akyar** caddesine saptı; üç-beş dakika sonra Köyevi önünde durdu”* (Dağcı, 2014: 30).

*“Çongar, Canköy, **Akmanay**, Kalay, Seyidler de asker dolu, Ukrayna’nın tüm hoholları Kırım’a akın ediyorlar, diyenler de yok değildi ama Çukurca sakindi”* (Dağcı, 2014: 192).

6.1.1.5.2.2.9. Türkmen Türkçesi

*“Guşğı Galasında doğlan çaağalar
Ak Belarus Tokayında caaylandı”* (Kara, 1997: 798).
*“Guşğı Kalesi’nde doğrulan çocuklar
Beyaz RusyaOrmanı’na gömüldü”* (Kara, 1997: 799).

6.1.1.5.3. Irmak/Deniz Adı Olarak Kullanılan Ak

İncelediğimiz metinlerde ırmak/deniz adına dair birkaç örneğe rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler ise şu şekildedir.

6.1.1.5.3.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün ırmak/deniz anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Başkurt, Hakas, Kırgız ve Şor Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.3.1.1. Başkurt Türkçesi

“Şul küldärzä, şulay uq **Ağizelgä**, Yayıqqa, Haqmarğa kilep quşılğan yañı yılğalarza bığa tiklem kürenmägän aqqoştar qañğıldaşıp yözä, baş östöndä aqsarlaqtar sırıldaşıp osop yöröy başlay” UB (Ergun ve İbrahimov, 2000: 68).

“Bu göllerde öyle **Akidil'e**, Yayık'a, Hakmar'a gelip koşulan yeni nehirlerde bu zamana değin gözükmeyen akkuşlar ötüşüp yüzmekte; baş üstünde ak martılar ötüşüp uçmaya başlamış” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 80).

6.1.1.5.3.1.2. Hakas Türkçesi

“Suğ çalbağı **Ax talaysuğ**
Anda çalbayıp, kileyip, ağıpçadadır” AAD (Özkan, 1997: 34).
“Uçsuz bucaksız **Ak deniz suyu**,
Orada çağlayarak akmaktadır” (Özkan, 1997: 35).

6.1.1.5.3.1.3. Kırgız Türkçesi

“**Ak-Saydın** suusun keçirip,
Ötkörüptür cılkını” CMD (Caynakova, 2004).
“**Ak-Say'ın** suyunu geçirip,
Aşırıştır yilkıyı” (Caynakova, 2004).

“Ak ala cılkı toltura
Ak-Saydın keñ öröönü” CMD(Caynakova, 2004).
“Ak ala yilkı doldurur
Ak-Say'ın geniş deresini” (Caynakova, 2004).

6.1.1.5.3.1.4. Şor Türkçesi

“Ulug tayğāñ paştarına ujun pilbes ulug sağlın kirişti. Ak taskılğa pörlep kelip, kar çağdı; **ak talayğa** kijilaş kelip neg kirdi” AKD (Ergun, 2006: 173).

“Ulu tayganın başlarından, sonu gelmez azgın kasırğa girdi, ak doruğa burulup gelip kar yağdı. **Ak denize** çatırdayıp buz girdi” (Ergun, 2006: 173).

Bununla birlikte Göktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı yazıtlarında geçen Ak Sub, Ak Termel birer ırmak adıdır. Yine Altay dağları çevresindeki Ak-Buura, Aksuğ ırmakları örnek olarak gösterilebilir (Küçük, 2010: 196).

6.1.1.5.4. Devlet/Boy Adı Olarak Kullanılan Ak

Eski Türkler özellikle devlet/boy isimlendirilmesinde genellikle ak ile kara rengini kullanmışlardır. Ak ile ilgili devlet/boy isimleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.4.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün devlet/boy adı olarak kullanıldığı örnekler Eski Uygur Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.5.4.1.1. Eski Uygur Türkçesi

Uygur Kağanlığı Yazıtları'nda ak sözcüğünün şu tür kullanımları bulunmaktadır.

K4

*“teñrim kanım oğlu (...) bodunka (...) udurgan (...) çaviş senüñ bodunı tokuz bayırku **ak baş** ara basmıl tokuz tatar bunça bodun çad bodunı”* UKY (Aydın, 2011: 56).

“İlahi (yüce) hanımın oğlu (...) halkına (...) Udurgan (...) general Çaviş'ın halkı, Dokuz Bayırku(lar), **Ak Baş(lar)** arasında? Basım(lar), DokuzTatar(lar), Bunca boylar da şadın boyları(dır)” (Aydın, 2011: 56).

6.1.1.5.4.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Araştırılan kaynaklarda devlet/boy adı ile ilgili kullanımlar Türkiye Türkçesi metinlerinde de karşımıza çıkmıştır.

6.1.1.5.4.2.1. Türkiye Türkçesi

*“Batıdakilere de dostumuz **Ak Hunların** kudreti yeterli olur”* (Erimez, 2016: 92).

*“Bir eliyle karşısında oturmakta olan bej başlıklı **Ak Hun** elçisini işaret ediyordu”* (Erimez, 2016: 92).

*“Hadise her yerde yankılandı. Çin içlerinden Mançurya çöllerine, Hint dağlarından **Ak Hun** steplerine, Sasani sokaklarından Purum kentlerine kadar...”* (Erimez, 2016: 123).

*“Çöllüğ İlli komşusu **Ak Kay** ve Kitan beğleri! Ötüken’de oturup tahtını ve gök otağını kuran Bumin adlı, İllig namlı Türk kağanı olan ben; göğe bir çadır çektim ve Gök gibi kutlu Türk Kağanlığını kurdum”* (Erimez, 2016: 127).

*“Fakat güçlü Kırgızlar, **Ak Kaylar** ve onların dirsek değirdiği Kitanlar baş eğmeyi şiddetle reddetmişlerdi”* (Erimez, 2016: 129).

*“Purum elçisinden sonra **Ak Hun** elçisi de dâhil olmak üzere huzura pek çok elçi geldi”* (Erimez, 2016: 168).

*“Aparlar mahvoldular. Elimizden kaçanlar Purumlara ve **Ak Hunlara** sığınıyorlar”* (Erimez, 2016: 333).

*“Hiç değilse denizi aşar, **Ak Toprak’a** ¹¹çıkardık”* (Dağcı, 2014: 195).

Ak sözcüğü ile başlayan bazı devlet ve boy isimleri ise Akhun, Akkoyunlu, Ak Tatar, Ak Hazarlar, Ak Kalmuklar, Akşitler, Ak Orda (Küçük, 2010: 193) gibi devlet ve boy isimleri sayılabilir.

6.1.1.6. Beyazlık Anlamında Kullanılan Ak

Ak sözcüğü renk olmasının yanı sıra çok farklı anlamları bünyesinde karşılamıştır. Bu yönüyle birlikte Türk kültüründe daima önem arz etmiştir. Bu renk zamanla aynı anlamı karşılayan beyaz rengiyle birlikte kullanılmaya başlamıştır. Ak ve beyaz aynı anlamda Türkçeye girmekle birlikte aralarında hafif bir anlam kaymasıyla manevi ve morale kayan şekli ile bu iki renk Türkçede yer almakta ve aynı anlamı karşılamaktadır (Baykara, 2009: 246).

Kültürlerin çoğunda masumiyetin, saflığın sembol rengi olan beyaz renk, Osmanlı şiirlerinde de olumlu anlamlarıyla anılmaktadır (Demir, 2016: 64). Örneğin divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan yüz ve yanak beyaz rengiyle birlikte anlatılır. Beyaz aynı zamanda sabah aydınlığı, bayram, bayram elbisesi ve sevgilinin yüzü ile de ilişkilendirilmiştir. Olumsuz anlamıyla ise bu renk divan şiirinde aşığın ağlayan gözü ile ilişkilendirilmiştir (Öntürk, 2017: 978).

6.1.1.6.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün beyazlık anlamıyla kullanıldığı örnekler Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.6.1.1. Eski Uygur Türkçesi

*“Beg er yuntıñaru barmış **ak bési** kulunlamış altun tuyuglug adgırlık yarağay tevesiñerü barmış ürüng ingeni botalamış altun budlalıg buğralık yarağay eviñerü kelmiş üçünç*

¹¹ Ak Toprak: Türkiye

kunçuyı urılanmış beglik yarağay tér meñilig beg er ermiş añıg edgü ol” IB (Tekin, 2004: 18).

(Fal şöyle) der: <<Bir bey atlarına doğru gitmiş. **Ak kısırağı** yavrulamış. “(bu taya) altın toynaklı aygır olmak yaraşır!” Develerine doğru gitmiş. Beyaz devesi yavrulamış “(Bu yavru deveye) altın burunsalıklı erkek deve olmak yaraşır!” Evine doğru gelmiş. Üçüncü olarak karısı bir oğlan çocuğu doğurmuş. “(bu çocuğa) beylik yaraşır!”>> (Fal devamında şöyle) der: “(Bu bey) mutlu bir bey imiş” “(Bu fal) çok iyidir” (Tekin, 2004: 27).

6.1.1.6.1.2. Karahanlı Türkçesi

Dîvânu Lugâti't Türk'te, ak sözcüğünün “*Oğuzcada her şeyin beyazı*” bilgisi yer almaktadır. Türklerde at için kullanılarak “*kır at*” anlamında *āk at* denmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 39).

XI. Yüzyıl Türk Şiiri (Dîvânu Lugâti't Türk'teki Manzum Parçalar)'nde ise ak sözcüğünün şöyle kullanımı bulunmaktadır.

*“Adgır kısır kişnedi
Öğür alıp okraşur
Kuydı bult yağmurın
Kerip tutar **ak torın**”* (Tekin, 1989: 98).

“Aygırlarla kısraklar kişnediler; her biri eşini (yanına) aldı, alçak sesle kişniyorlar. Bulutlar yağmurlarını döktü; (sanki) **ak ağlarını** (havaya) gerdiler” (Tekin, 1989: 99).

*“Ay kopup ewlenüp
Ak bult örülenüp
Bir bir üze üglünüp
Saçlıp suwı engreşür”* (Tekin, 1989: 114).

“Ay doğar ve hâlelenir; (o zaman gökyüzünde) **beyaz bulutlar** yükselir ve birbiri üzerine toplanıp yığılır; (sonra bunlar) gürültü ile (yeryüzüne) sularını dökerler.” (Tekin, 1989: 115).

6.1.1.6.1.3. Harezmi Türkçesi

Nehcül Ferâdis'te ak sözcüğü anlam olarak *ak, beyaz* anlamında kullanılmıştır (Ata, 1998: 10).

*“Havâda uça başladılar kim hêç munung tég quşlar körmişleri yoq erdi. **Aq kuşlar** turur, uluğluqı qarluğaç endâzasınça”* NF (Eckmann, 1995).

“Daha öne görmedikleri bunun gibi kuşlar havada uçmaya başladılar. Büyüklükleri kırlangıç ölçüsünde olan **ak kuşlardır.**”

“*Eger üstün barmaqqa qaşd qılsam, quş tég havāda uçar. Rengi aq turur.*” NF (Eckmann, 1995).

“Eğer üzerine doğru gidecek olsam, kuş gibi havada uçar. **Rengi aktır.**”

“*Bir şahş bar, mehāsini yarısı aq turur taqı yarısı qara turur.*” NF (Eckmann, 1995).

“Sakalının yarısı **ak**, yarısı kara olan bir kişi var.”

Mukaddimetü'l Edeb adlı eserde ak sözcüğü *ak, beyaz* anlamında kullanılmaktadır (Yüce, 1993: 85).

“*Fulān işde ak kızgıt boldı, karıştıruldı yazuk*” ME (Yüce, 1993: 31).

“Falān işte **ak** kızılımsı oldu, birbirine girdi günah”

“*Anga tezgindi ak duvāllıg burd içküni süzük kıldı, süzdi*” ME (Yüce, 1993: 50).

“Ona döndü **ak çizgili kumaş** içkiyi saf hale getirdi, süzdü”

6.1.1.6.1.4. Kıpçak Türkçesi

Codex Cumanicus'ta *ak*, “beyazlık, akılık” anlamında *aḥlık* ve “beyazımsı, beyaz şey, akça” anlamında *aḥça* sözcükleri geçmektedir (Argunşah ve Güner, 2015: 416-417).

“**Aḥça** kayda kışlamış?

Kanlı yerde kışlamış.

Kanı néçik yuḥmamış?

Hep ortada kışlamış (Ol karın yavıdır)” CC (Argunşah ve Güner, 2015: 342).

“**Akça** nerede kışlamış?

Kanlı yerde kışlamış.

Kanı nasıl bulaşmamış?

Hep ortada kışlamış (O karın yağıdır)” CC (Argunşah ve Güner, 2015: 342).

“*Ḥıl'atın keydürüp illerine kızıl ak sarı çiçekler birgey*” GT (Karamanlıoğlu, 1989: 2).

“Elbiseni giydirip ellerine **kırmızı, beyaz, sarı çiçekler** verecek”

6.1.1.6.1.5. Çağatay Türkçesi

“*Ve alar kökeltaşnı Türkçe til bile dirler ve eteke ve inekeni hem bu til bile ayturlar. Bir müte'ayyin nime kim ak öydür. Anga ḥargāh at koyupturlar*” ML (Özönder, 1996: 176).

“Onlar sütkardeşi (kökeltaşnı) Türk dili ile derler, babalık ve ebeyi de bu dil ile söylerler. Belirli şeylerden biri de **ak keçeli evdir**. Ona ḥargāh adını koymuşlardır” (Özönder, 1996: 210).

Mevlāna Sekkākî Divanı'nda ak sözcüğü “*beyaz, ak*” anlamında kullanılmıştır (Eraslan, 1999: 394).

“*Sīm tig saḳaḳı ol yangaḳı lâyıḳı ārī*

Ak alma yaraşur bu kızıl nār ḳaşında” MSD (Eraslan, 1999: 214).

“Gümüş gibi (beyaz) çenesi al yanağına layıktır (uygundur), elbette bu kızıl nar (yanak) yanında **ak elma** (çene) yaraşır” (Eraslan, 1999: 215).

“Uşşāk teni ki boldı tofrağ
Her yan körünüp **sünükleri ak**” LM (Çelik, 1996: 82).
“Aşıkların teni toprak oldu
Ak kemikleri her yandan görünüp”

“Közüm sarı sürse mâcerâni
Körmes ékin **ak** karanı” LM (Çelik, 1996: 184).
“Gözüm tarafına sürse macerayı
Görmez ikiyi **ak** ve karayı”

“Kök mezra^ci içre bî-tevehhüm
Ak üyini tikki türk-i encüm” LM (Çelik, 1996: 221).
“Gökyüzünün içinde kuruntusuz
Ak evini dikti yıldız Türk”

“Bu ot çü dimâğın étti maħrūr¹²
Ak saçı saçar yüzige kâfūr” LM (Çelik, 1996: 270).
“Bu ateş aklımı mahrur etti
Ak saçı saçar yüzüne sevgili”

“Bolup keç-kârlık sîmîn rivâkı
Niçük kim kaş içinde **közniñ akı**” FŞ (Tekin, 1994: 159).
“İçinde **gözün akı** olan kaş
Gece olunca gümüş örtü gibidir”

6.1.1.6.1.6. Eski Anadolu Türkçesi

Dede Korkut kitabında ak sözcüğü “ak, beyaz” anlamında kullanılmaktadır (Ergin, 1991: 7).

“Bayındır Hanuñ **ağ meydanında** bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğluñ, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah vîrsün didi” DK (Ergin, 2009: 83).
“Bayındır Hanın **ak meydanında** bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin dedi” (Ergin, 2000: 26).

“Gelüñ Dirse Hanı tütalum, **ağ ellerin** ardına bağlayalum, kıl sicim **ağ boynuna** takalum, alubanı kâfir illerine yönelelüm diyü Dirse Hanı tütular. Ağ ellerin ardına bağladılar, kıl sicim boynuna takdılar, **ağ etinden** kan çıkınça dögdiler” DK (Ergin, 2009: 90-91).
“Gelin Dirse Han’ı tutalım, **ak ellerini** ardına bağlayalım, kıl sicim **ak boynuna** takalım, alıp kâfir ellerine yönelelim diyerek, Dirse Han’ı tuttular. Ak ellerini ardına bağladılar, kıl sicim boynuna taktılar, **ak etinden** kan çıkıncaya kadar dövdüler” (Ergin, 2000: 33).

“Buğaç Big yirinden örü tırdı, kara polat öz kılıcın biline kuşandı, **ağ tozluça** katı yayını eline aldı” DK (Ergin, 2009: 91).
“Boğaç Bey yerinden kalktı, kara çelik öz kılıcını beline kuşandı, **ak kirişli** sert yayını eline aldı” (Ergin, 2000: 34).

“**Ağ yüzlü** ala gözlü gelinler gider ise benüm gider
Senüñ de içinde nişanluñ var ise yigit digil maña” DK (Ergin, 2009: 92-93).
“**Ak yüzlü** elâ gözlü gelinler gider ise benim gider

¹² Maħrūr: İçi harareti olan, ateşli.

Senin de içinde nişanlın var ise yiğit söyle bana” (Ergin, 2000: 35).

“Kızıl develer gelüp kiçdüğü şu

Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı şu” DK (Ergin, 2009: 101).

“Kızıl develerin gelip geçtiği su

Ak koyunların gelip çevresinde yattığı su” (Ergin, 2000: 43).

“Ağ saçallu babañ yiri uçmak olsun, ağ pürçeklü anañ yiri behişt olsun, ağır soñı aru imandan ayırmasun, âmin diyenler dîzâr görsün, **ağ alnuñda** biş kelime du’â kılduk kabul olsun” DK (Ergin, 2009: 115).

“Ak sakallı babanın yeri cennet olsun. Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun. Âhir vaktinde arı imandan ayırmasın. Âmin diyenler Tanrı’nın yüzünü görsün. **Ak alında** beş kelime dua kıldık, kabul olsun” (Ergin, 2000: 56).

“Mere delü ozan men ‘ayıblumıyam kim maña ‘ayıp koşarsın didi, gümüş gibi **ağ bilegin** açdı, elin çıkardı” DK (Ergin, 2009: 148).

“Bre deli ozan ben ayıplı mıyım ki, bana ayıp koşuyorsun dedi, gümüş gibi **ak bileğini** açtı, elini çıkardı” (Ergin, 2000: 85).

“**Ağ tonuma** kir eklendi senüñ için

Menüm başum kurban olsun canum oğul senüñ için” DK (Ergin, 2009: 171).

“**Ak giyimime** kir eklendi senin için

Benim başım kurban olsun canım oğul senin için” (Ergin, 2000: 106).

“Ağça tozlu katı yaydan dürsinmeyen

Ağ yelekli ötkün oğdan kayıkmayan” DK (Ergin, 2009: 190).

“Ak kırıli katı yaydan korkmayan

Ak tüylü delici oktan çekinmeyen” (Ergin, 2000: 131).

“**Ak kayanuñ** kaplanınuñ irkeğinde bir köküm var

Ortaç¹³ kırda sizüñ geyiklerüñüz turgurmaya

Ak sazuñ aslanında bir köküm var

Çaz alaca yunduñı turgurmaya

Azvay kurt enügi irkeğinde bir köküm var

Ağça yuñlu tümen koyunuñ gezdürmeye

Ağ şunkur¹⁴kuşu irkeğinde bir köküm var” DK (Ergin, 2009: 238).

“**Ak kayanın** kaplanının erkeğinde bir köküm var

Ortaç kırda sizin geyiklerinizi durdurmaya

Ak sazın aslanında bir köküm var

Kaz alaca kısrağını durdurmaya

Azman kurt yavrusunun erkeğinde bir köküm var

Akça yünlü on bin koyununu gezdürmeye

Ak sungur kuşunun erkeğine bir köküm var” (Ergin, 2000: 196-197).

Ahmed-i Dâ’î Divanı’nda ak sözcüğü *ak*, *beyaz* anlamında kullanılmıştır (Özmen, 2001: 485).

“**Dağ başı ak börk** urundı egnine kākum-nişin

Hem vaşak sincāb ile her servi kaftan eyledi” ADD (Özmen, 2001: 47).

“Dağ başı **ak başlık** giyindi, arkası kakum, vaşak ve sincap postundan her servi elbise oldu”

¹³Ortaç: Ortada olan, (belki) güney.

¹⁴Şunkur: Doğan, şahin.

6.1.1.6.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün beyazlık anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Altay, Azerbaycan, Başkurt, Çuvaş, Gagavuz, Hakas, Irak Türkmen, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kazan Tatarcası, Kırgız, Nogay, Özbek, Şor, Tıva, Türkiye, Türkmen ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.6.2.1. Altay Türkçesi

*“Küler bayzıñ **ak örgöni***

Künge udura ol tudat” ES (Dilek, 2002: 33).

*“Dökme demirden **ak sarayı***

Güneşe karşı o tuttu” (Dilek, 2002: 33).

“Ağın suuga cunundu,

***Ak arçulla**¹⁵ arlandı” ES (Dilek, 2002: 52).*

“Akarsuda yıkandı

***Ak arçulla** temizlendi” (Dilek, 2002: 52).*

“Altın stoldıñ cınına

***Ak kebisti** cayıp turat” ES (Dilek, 2002: 53).*

“Altın masanın yanına

***Ak kilimi** yaydı” (Dilek, 2002: 53).*

“Kuskun, sanıskan uçup keldi,

***Kuu söökti** çokıy berdi” ES (Dilek, 2002: 74).*

“Kuzgun, saksığan uçarak geldi,

***Ak kemiği** gagaladı” (Dilek, 2002: 74).*

*“**Ak calaŋga** badıspas*

Albatı-çon bolo berdi” ES (Dilek, 2002: 110).

*“**Ak ovaya** sığmaz*

Halk, millet oluverdi” (Dilek, 2002: 110).

*“**Ak çeçegi** oñbos cıadar*

Altı kıp ak çöldiñ cıkazında” AT (Dilek, 2002: 112).

*“**Ak çiçeğinin** solmadığı*

Altı bölümlü ak çölün kenarında” (Dilek, 2002: 112).

“Adınañ ceñil aŋtara tarttı,

***Ak cerge** cıga bastı” AT (Dilek, 2002: 114).*

“Kolayca çekip atından devirdi,

***Ak yere** yıktı” (Dilek, 2002: 114).*

*“**Kuu toozın** çöyile berdi*

***Kuu tuman** cayıla berdi” AT (Dilek, 2002: 125).*

*“**Ak toz** savruldu*

***Ak duman** yayıldı” (Dilek, 2002: 125).*

*“**Ak kar** aŋdanıp cıattı,*

Açu-koron sook keldi” AT (Dilek, 2002: 126).

¹⁵ Arçul: Şamanların da kullandığı bez, havlu.

“**Ak kar** savrularak yağdı,
Şiddetli soğuk oldu” (Dilek, 2002: 126).

“*Arı bolup surt etti,*
Ak çimildi uça berdi” AT (Dilek, 2002: 135).
“Parıltı gibi uzaklaşıp gitti,
Ak sinek gibi uçuverdi” (Dilek, 2002: 135).

“*Ak toozın çöyile berdi,*
Ak tumanı çayıla berdi” AB (Dilek, 2002: 201).
“Ak toz dağılıverdi,
Ak sis yayılıverdi” (Dilek, 2002: 201).

“**Ak çazındı** algan turdı,
Altın suula biçip iydi” AB (Dilek, 2002: 202).
“**Ak kâğıdı** aldı,
Altın suyla yazdı” (Dilek, 2002: 202).

“**Ak torko arçuul** aldı,
Erkemeldiñ üye söögin
Onço ebine çazap iydi” AB (Dilek, 2002: 226).
“**Ak ipek şalı** aldı,
Erkemel’in kemiklerinin
Hepsini iyice iyileştirdi” (Dilek, 2002: 226).

“*Ozo baştap urgan arakı*
Ak tajuurda arakı bolgon” MMD (Dilek, 2002: 249).
“İlk olarak konulan içki
Ak mataradaki içki idi” (Dilek, 2002: 249).

“*Anayıp karıy bereriñde*
Ak kiyisti balaga bododıñ ba?” KED (Dilek, 2002: 252).
“Yaşlılık vaktinde
Ak keçeyi çocuk yerine mi koydun?” (Dilek, 2002: 252).
“*Añdu-kuştı Altayın maktayt,*
Ak balıktı suuların çümdeyt” KED (Dilek, 2002: 254).
“Avlı, kuşlu Altay’ını övdü,
Ak balıklı akarsuları övdü” (Dilek, 2002: 254).

“*Onı körgön Bayım Surdıñ*
Ay çırayı çarıy berdi” KED (Dilek, 2002: 295).
“Bunu gören Bayım Sur’un
Ak siması aydınlandı” (Dilek, 2002: 295).

“**Ak armakçı** çalmay tuttı
Ak ayastañ çıye çañıp,
At moyınına taştap iyet” KD (Dilek, 2002: 323).
“**Ak halatı** kement yaptı
Ak gökte sallayıp,
Atın boynuna attı” (Dilek, 2002: 323).

“**Ak kiyikti** bolgojın,
Ak meşkediy semizinen,
Kara kıştı bolgojın,
Kara surın taldap alıp,

Adıp çaspay alıp çüret" KD (Dilek, 2002: 326).

"Ak geyiklerin

Ak mantar gibi semizinden

Kara samurların,

Parlak olanlarını seçerek,

Nişan alıp avladı" (Dilek, 2002: 326).

"Odu-turlu çanında

Ak kayinga otura beret" KD (Dilek, 2002: 339).

"Konakladığı yerin yanındaki

Ak kayına oturdu" (Dilek, 2002: 339).

"Kurgak adındıy çalbradılar,

Kuu kubarı burladılar" KD (Dilek, 2002: 355).

"Kurumuş odun gibi devrilip düştüler,

Ak buhar gibi kaynadılar" (Dilek, 2002: 355).

6.1.1.6.2.2. Azerbaycan Türkçesi

"Démedin dağdadır bir servinazım,

Bir **beyaz sinelim**, bir **ağboğazım**,

Bir **şahin şonğarım**, şahım, şahbazım,

Şikar için sen oylağa gelmedin" (Ahundov, 1994: 38).

"Demedin dağdadır bir servinazım,

Bir **beyaz göğüslüm**, bir **ak boyunlum**,

Bir şahin **ak doğanım**, şahım, iri ve ak doğanım,

Av için sen av yerine gelmedin"

"Menim toyuğum ağ idi,

Çanadları téy yağ idi" (Ahundov, 1994: 96).

"Benim tavuğum **ak** idi,

Kanatları saf yağ idi"

"Könül séven ağca maya,

Sen bize niye gelmirsen?" (Ahundov, 1994: 101).

"Gönül seven **ak dişi deve**,

Sen bize niye gelmiyorsun?"

"Kosasağgal ekinçiden,

Ağbaş malı¹⁶saticıdan,

Oğlu ölmüş atıcıdan,

Haraba évlerden gén gez" (Ahundov, 1994: 308).

"Köse sakal çiftçiden

Başı ak olan hayvanı satıcıdan,

Oğlu ölmüş iyi nişancıdan

Harabe evlerden uzak gez"

¹⁶ Ağbaş mal: Gövdesi başka renkte, başı ak olan küçükbaş ya da büyükbaş hayvan. Böyle hayvanın adak, kurban olarak ayrılması, satılmaması gerekir.

6.1.1.6.2.3. Başkurt Türkçesi

“Şul küldärzä, şulay uq Ağizelgä, Yayıqqa, Haqmarğa kilep quşılğan yañı yılğalarza bığa tiklem kürenmägän **aqqoştar** qañğıldeşip yözä, baş östöndä **aqsarlaqtar** sırıldeşip osop yöröy başlay” UB (Ergun ve İbrahimov, 2000: 68).

“Bu göllerde öyle Akidil’e, Yayık’a, Hakmar’a gelip koşulan yeni nehirlerde bu zamana değin gözükmeyen **akkuşlar** ötüşüp yüzmekte; baş üstünde **ak martılar** ötüşüp uçmaya başlamış” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 80).

“**Aq tirmäneñ** ésendä,

Aq sımıldıq qororzar,

Aq sımıldıq ésendä,

Aq sabaqtay uynarbiz” AQD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 177).

“**Ak çadırın** içinde,

Ak perde kurarlar,

Ak perde içinde

Ak sazan gibi oynarız” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 183).

“**Sağılında** uynağan

Saptar tölkö, aq quyan” QYD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 207).

“Sahilinde oynayan

Çakallı tilki, **ak tavşan**” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 223-224).

“**Barsınhılıwzı äxirättären éyärtep beyek taw başına menep, aq satır** qorop, şunda yaşäy başlay” AlpD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 241).

“Barsınhılıv, ahretliklerini alarak büyük bir dağ başına çıkıp, **ak bir çadır** kurup orada yaşamaya başlamış” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 251).

“**Arğımaqtarziñ¹⁷ berehen boronğo Boxar ostaları eşlägän éyär menän éyärlätä, éyär östönä aqtula¹⁸ säkmän, qama bürek halıp, ike asıl keläm menän qaplata; ikensehenä yul azığı itep ber turhiq qımız, qorot, may astıra**” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 329).

“Argımaqların birisini eski Buhara ustalarının işlediği eyerle eyerletir, eyer üstüne **ak tula** sorguç yayıp iki asıl kilimle kaplatır, diğerine yol azığı olarak bir tulum kımız, kurut ve yağ astırır” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 383).

“**İkense tabın aq keyez** östönä ayaq salıp ultırğan yaştäzän, bäläkästärzän tora, ularğa la küpme keşe bulha, şul saqlı it menän qımız quyalar” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 339).

“İkinci sofraya **ak keçe** üstüne bağdaş kurup oturan gençlerden, küçüklerden oluşmakta ve onlara da ne kadar insan varsa o kadar etle kımız konulmakta” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 393).

“**Et, tirmä urtahına sığıp keläm östönä basa la, yöndären közräytep, helkenergä totona, şul waqıt unıñ yöndäre arahınan ap-aq boyzay** qoyola başlay” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 355).

“İt, çadır ortasına çıkıp kilim üstünde durur ve tüylerini kabartıp silkinmeye başlar; o vakit onun tüyleri arasından **bembeyaz buğday** dökülmeye başlar” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 409).

“**Ozaq ta tormay, östöndäge aq küldägen** almaştırıp ozon qara küldäk keygän, qara borkänsek yabınğan, ber qulina tisbe, ekensehenä xuş yestär sığarıp tötäp hawıt totqan äbey kire kilep sığa” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 356).

¹⁷ Argımak: Kısırak, en iyi cins at, küheylan.

¹⁸ Tula: Yünden dövülüp keçe gibi basılan (vurulan) dokuma.

“Çok da geçmeden üstündeki **ak gömleğini** değiştirip uzun kara gömlek giyen, kara çarşaf bürünen, bir elinde tesbih diğerinde ise hoş kokular çıkararak tütüp duran kap tutan ebe çıkıp gelir” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 410).

“Başında tac, iñ başında altın tösöndäge ozon yelän, qalğan keyeme **qar kewek aq;** bilendä qılıs, ä qulına miñä bildähez qoral totqan, şuniñ menä bez yäşägän töşlök yaqqa kürhätep tora” QD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 361).

“Başında taç, omzunda altın renginde uzun ilen, diğer elbisesi **kar gibi beyaz;** belinde kılıç, eline bilmediğim bir silah almış, onunla bizim yaşadığımız güney tarafı gösterip duruyor” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 415).

“Zayatüläk ağaları **aq yabalaq** itep birgän qoşon söyöp yebärä” ZHD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 435).

“Zayatülek, ağabeylerinin **ak baykuş** diye verdikleri kuşunu uçurmuş” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 443).

“Al **Aq soñqarın** éyär qaşına ultırtıp Kük topların ülän aşarğa yebärä” ZHD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 437).

“O, **ak şahini** eyer kaşına oturtup, Kök Tulparını otlamaya göndermiş” (Ergun ve İbrahimov, 2000: 445).

6.1.1.6.2.4. Çuvaş Türkçesi

“Ançah **akı şurı pürt,**
Pır sası ta iltinmest.
Şurı pürtre şini sın,
Larat', puşne şiklemest” (Yılmaz, 2004: 147).
“Sadece **beyaz evden,**
Bir çıt bile çıkmıyor.
Beyaz evdeki gelin,
Ağlayıp oturuyor” (Yılmaz, 2004: 147).

6.1.1.6.2.5. Gagavuz Türkçesi

“**Ak köpek yolması**¹⁹”
(Erendelmiş trup) (Güngör ve Argunşah, 2002: 145).
“**Ak köpek yolması?**”
(Rendelenmiş turp)

“**Ak pak yımırta** mısın,
Çerven çukurda mısın,
Epsi çıktı sehrana,
Sän ta orada mısın?”
(Akça bardak) (Güngör ve Argunşah, 2002: 145).
“**Ak pak yumurta** mısın,
Çerven (Mendil?)çukurda mısın,
Hepsi çıktı seyrana
Sen daha orada mısın?”
(Beyaz bardak)

¹⁹ Yolma: 1. Yoluk, yolunmuş. 2. Muzır 3. Perişan, dağınık.

“Ak tarla, siyah tohum?”
(Yazı) (Güngör ve Argunşah, 2002: 146).
“Ak tarla, siyah tohum?”
(Yazı)

“Ak çocuk kara çocuk
Perçemi tara çocuk
Anem sana kız vermes
Kismetin ara çocuk” (Güngör ve Argunşah, 2002: 217).
“Ak çocuk kara çocuk
Perçemi tara çocuk
Annem sana kız vermez
Kismetini ara çocuk”

“Ak dut âci boyunca
Dut yimedim doyunca
Allah saburluk versin
Dillendim doyunca” (Güngör ve Argunşah, 2002: 217).
“Ak dut ağacı boyunca
Dut yemedim doyunca
Allah sabırlık versin
Dillendim doyunca”

“Ak gülüm alacaksın
Sarıp solacaksın
Elbet bir günün içinde
Sən benim olacaksın” (Güngör ve Argunşah, 2002: 217).
“Ak gülüm alacaksın
Sarıp solacaksın
Elbet bir günün içinde
Sen benim olacaksın”

6.1.1.6.2.6. Hakas Türkçesi

“Çirî pasti püdîpçedîr
Çizî pasti tazıpçadır,
Çirniñ pözîğî ax taxıllar
Ösklep parğan turğlapçadır.
Su çalbağî ağıın sular
Ax çazılarığa tüzîre axxlap,
Alton-çiton tolğalıp, axxlapçadır” AAD (Özkan, 1997: 34).
“Yeryüzü oluşmaktadır
Madenler ortaya çıkmaktadır,
Yerin yükseği **ak zirveler,**
Oluşmaktadır.
Geniş yatağında coşkun akan sular
Ak vadilere yayılarak akıp,
Altmış yetmiş kola ayrılmaktadır” (Özkan, 1997: 35).

“Ax porçolığ ax çazılarda
Asxırlığ çılğıları
Çayıl parğan çörglepçededir” AAD (Özkan, 1997: 34).
“Ax çiçekli ak vadilerde
Aygırlı yulkıları

Yayılmaktadır” (Özkan, 1997: 35).

“*Altı azır pastıĝ Ax xaya,
Kirim sinniñ üstünde,
Ax xorım polıp çayılp,
Çir xorımnı polıp çayıp xalĝan*” AAD (Özkan, 1997: 96).

“Altı ayrı uçlu Ak kaya,
Kirim daĝının üstünde,
Ak taş yığını olarak saçılıp,
Enkaz halinde yayılıp kalmış” (Özkan, 1997: 97).

“**Ax ot** pazınnan, kök ot pazınnan,
Xulatay im tom idip,
Çibetey Xanni tırgıs parıbıxan” AAD (Özkan, 1997: 118).

“Hulatay, **ak otun** ucundan, yeşil otun ucundan,
İlaç hazırlayıp,
Çibetey Hanı diriltmiş” (Özkan, 1997: 119).

“*Açırĝastıĝ ax çazılar
Aran-çula attıñ art art soonda
Köp aylanıp xalıp odıradırlar*” AAD (Özkan, 1997: 126).

“Can sıkıcı **ak ovalar**,
Aran çula atın arka tarafında
Kıvrıla kıvrıla uzaklarda kalıyordu” (Özkan, 1997: 127).

“*Toĝıs marxalıĝ
Ax xuus xuyaĝın xaap, kizibisken*” AAD (Özkan, 1997: 136).

“Dokuz düĝmeli,
Ak işlemeli zırhı alıp giyinmiş” (Özkan, 1997: 137).

“*Xannañ xızıl sırayı,
Xuu tos çili, xubarta xubarıbıxan;
Xardañ ax sırayı,
Xara kömir çili, xaralıbızıp,
Xatap ornına kırıp odıradır*” AAD (Özkan, 1997: 150).

“Kandan kırmızı yüzü,
Renksiz, **ak ağaç** gibi, **bembeyaz** kesilmiş;
Kardan **beyaz yüzü**,
Kara kömür gibi kararıp,
Tekrar eski rengine dönmüş” (Özkan, 1997: 151).

“**Ax tuban**, kök tuban oraalça,
Xatıĝ tastañ çalın çastap” AAD (Özkan, 1997: 198).

“**Ak duman** ile mavi duman birbirine karıştırmış,
Sert taştan kıvılcımlar fıskırıyormuş” (Özkan, 1997: 199).

“*Altın Arıĝ'ın söögü,
Ax xum polıp çayılbıxan*” AAD (Özkan, 1997: 274).

“Altın Arıĝ'ın kemikleri
Ak kum olup yayıldı” (Özkan, 1997: 275).

6.1.1.6.2.7. Irak Türkmen Türkçesi

“*Kız almaĝ kırar bēli,*

*Bêş yüz dinârdı yôli,
Kêbînde bin`ên dinar,
Ağ ôli saçın teli*” (Bayatlı, 1996: 66).
“Kız almak kırar beli,
Beş yüz dinardı yolu,
Nikâhında bin nakit para dinar,
Ak olur saçının teli”

*“Al ayna bağ üzûve;
O titreyen dizûve
Ne boyat **ağ sekkêlûv**,
Ne sürme çek gözûve!”* (Bayatlı, 1996: 84).
“Al ayna bak yüzüne;
O titreyen dizine
Ne boyat **ak sakalını**,
Ne sürme çek gözüne”

*“Dêrtliyem dermênçiyem,
Bembeyaz ağ saçlıyam,
Dört hamam sehêbiyken,
Men bugün külhânçiyam!”* (Bayatlı, 1996: 90).
“Dertliyim dermancıyım,
Bembeyaz ak saçlıyım,
Dört hamam sahibiyken,
Ben bugün külhançiyım”

6.1.1.6.2.8. Karaçay-Malkar Türkçesi

*“Bilegin, suv taba aylandırıp açhandı
Bilegini akılığandan suvnu üsü carıgandı”* SSD (Tavkul, 2004: 88).
“Kolunu ırmağa doğru çevirip açmış
Kolunun beyazlığından ırmağın üzeri aydınlanmış” (Tavkul, 2004: 89).

*“Kaya başında, dıday, **ak kıyigimi** esledim
Entda tögeregim, tul-tuban boldu, çars boldu
Cangıdan ak maralım meni közümden tas boldu”* BD (Tavkul, 2004: 110).
“Kaya başında **beyaz geyiği** fark ettim
Yine etrafım duman oldu, sis oldu
Yeniden beyaz geyik gözümün önünden kayboldu” (Tavkul, 2004: 111).

*“Ala anda kara sıra içelle
Karakulak **ak ögüzle** keselle”* ÇD (Tavkul, 2004: 196).
“Onlar orada siyah sıra içiyorlar
Kara kulaklı **beyaz öküzler** kesiyorlar” (Tavkul, 2004: 197).

*“Kart bolsang da, **sakalın ak**, sen erse”* ÇD (Tavkul, 2004: 218).
“Yaşlı olsan da, **sakalın beyaz**, sen ersin” (Tavkul, 2004: 219).

*“Oy, karalla da, tav başında **ak cugutur** kördüle
Kaysın barıb ak cuguturnu öltürdü”* BKD (Tavkul, 2004: 248).
“Baktılar da, dağ başında **beyaz dağ keçisi** gördüler
Kaysın gidip beyaz dağ keçisini öldürdü” (Tavkul, 2004: 249).

“**Ak müyüzle** kara çağırdan tolalla” SKD (Tavkul, 2004: 258).
“**Beyaz boynuzlar** siyah şarapla doluyorlar” (Tavkul, 2004: 259).

“Kuzgun kanatdan kara meni sakalım
Keçeden künge **ak tükleden** toladı” CD (Tavkul, 2004: 332-334).
“Kuzgun kanatından daha siyah olan sakalım
Bir gecede **beyaz tüylerle** doluyor” (Tavkul, 2004: 333-335).

“Orakçılaga Kabartı biyle keldile
Keçeruklanı **ak kelinlerin** kördüle” KMD (Tavkul, 2004: 350).
“Orakçılara Kabardey prensleri geldiler
Keçerukların **beyaz tenli gelinlerini** gördüler” (Tavkul, 2004: 351).

“Lezguar tarında burçak-burçak **ak tubanla** kaynayla
Alanı içinde çığır başlı kara kuşla oynayla” KAD (Tavkul, 2004: 438).
“Lezguar geçitinde buram buram **beyaz sisler** kaynıyor
Onların içinde kel kafalı akbabalar oynuyor” (Tavkul, 2004: 439).

“**Akcal atıng** küçlü tukum esnedi
Açı kişneb ‘bolur boldu’ degendi” HD (Tavkul, 2004: 480).
“**Beyaz yeleli atın** kuvvetlice esnedi
Acı acı kişneyip ‘olacak oldu’ dedi” (Tavkul, 2004: 481).

“Ol künlede bizge bolur bolgandı
Ak betleden kızıl nürle ongandı” SKCD (Tavkul, 2004: 502).
“O günlerde bize olacaklar oldu
Beyaz yüzlerden kızıl nurlar soldu” (Tavkul, 2004: 503).

6.1.1.6.2.9. Karakalpak Türkçesi

“Keñ quşaklı **aq tamaq**
Hinji tisli, peri tüsli” (Uygur, 2007: 40).
“Uzun boylu, **ak gerdanlı**
İnci dişli, peri yüzlü” (Uygur, 2007: 41).

“**Aq tayağın** at qılıp,
Minip aldiastına” (Uygur, 2007: 88).
“**Ak sopasını** at edip,
Biniverdi üstüne” (Uygur, 2007: 89).

“**Aq tamağı** bülkildep,
Jatır edi Gülayım” (Uygur, 2007: 90).
“**Ak yüzü** kımıldayıp,
Yatıyordu Gülayım” (Uygur, 2007: 91).

“**Aq tuyğındı**²⁰ alğıl şığıp, tañlar atqanda” (Uygur, 2007: 92).
“**Ak tuygunu** al çık, sabah olmadan” (Uygur, 2007: 93).

“**Aq mañlayı** jarqırap,
Eki közi jaltañlap,
Kiyedi hasıl kiyimin” (Uygur, 2007: 98).

²⁰ Tuyğın: Yırtıcı bir av kuşu.

“**Ak alnı** parlayıp,
Gözüyle baka baka,
Giyer güzel giysisini” (Uygur, 2007: 99).

“*İşkı ketip inirandı,*
*Qardan **appaq etine***” (Uygur, 2007: 110).
“Gönlü akıp inledi,
Kardan **beyaz etine**” (Uygur, 2007: 111).

“**Aq müyizli aq qoşqar,**
Tikireytip qulağın,
Keldi Jurın adlına” (Uygur, 2007: 116).
“**Ak boynuzlu ak bir koç,**
Dikleştirip kulağın,
Geldi Jurın önüne” (Uygur, 2007: 117).

“**Aq qoşqarğa** til pittı,
Qaradı oyaq buyağın” (Uygur, 2007: 116).
“Bu **ak koç** dile geldi,
Baktı sağ ve soluna” (Uygur, 2007: 117).

“**Aqtı şalıp** beliñe,
Üstiñe kiy melleni” (Uygur, 2007: 117).
“**Ak kuşak** sarıp beline,
Üstüne giy giysisini” (Uygur, 2007: 125).

“**Saqalı appaq** bir adam,
Otır eken üstinde” (Uygur, 2007: 126).
“**Sakalı beyaz** bir adam,
Oturuyor üstünde” (Uygur, 2007: 127).

“**Aq köbik** bolğan bedewin,
Arman berman gâzdirdi” (Uygur, 2007: 182).
“**Ak köpük** olmuş atını,
Sağa sola gezdirdi” (Uygur, 2007: 183).

“**Appaq betin** aymalap,
Qara şaşın sıypalap,
Qızdıñ kewlin xoşladı” (Uygur, 2007: 232).
“**Ak yanağında** öpüp,
Kara saçın okşayıp,
Kızın gönlünü avuttu” (Uygur, 2007: 233).

“*Neke qıyıp erteñ Jurın almayma,*
Aq moyniña kir-kir qolın salmayma” (Uygur, 2007: 264).
“Nikâh kıyıp yarın Jurın almaz mı,
Ak boynuna kirli elin salmaz mı” (Uygur, 2007: 265).

“**Aq deneli** arıwdıñ,
Süygen yarı bolayın” (Uygur, 2007: 272).
“**Ak bedenli** güzelin,
Sevdiği yâr olayım” (Uygur, 2007: 273).

“**Appaq ğana jüzleri,**

Sarğışlanıp soladı” (Uygur, 2007: 354).

“**Ap ak olan yüzleri,**

Sap sarı olup solar” (Uygur, 2007: 355).

“*Atañnan qalğan aq sawıt,*

Saqlawlı tur qarşında” (Uygur, 2007: 372).

“Babandan kalan **ak zırh,**

Saklı duruyor burada” (Uygur, 2007: 373).

“*Közdiñ ağıl qarasın,*

Aq süt berip asırağan,

Altı birdey balasın” (Uygur, 2007: 442).

“Gözün **ak,** karasını,

Ak süt verip büyüten,

Altıca evlâdını” (Uygur, 2007: 443).

“*Bir maqsetim bul edi,*

Aq terekti qulattım” (Uygur, 2007: 456).

“Bir maksadım bu idi,

Ak kavağı devirdim” (Uygur, 2007: 457).

“*Qızarıp kün sıqqanşa,*

Aq deneli arıwdıñ” (Uygur, 2007: 466).

“Kızarıp gün çıkana dek,

Ak tenli güzellerin” (Uygur, 2007: 467).

“*Kelgenin bildi sol waqta,*

Aqquw menen ğazının” (Uygur, 2007: 654).

“Geldiğın bildi o an,

Ak kuğuyla kazının” (Uygur, 2007: 655).

“*Şatırlardıñ basında,*

Bir aq nârse turıptı” (Uygur, 2007: 670).

“Çadırların başında,

Bir **beyaz şey** duruyor” (Uygur, 2007: 671).

“*Ataña nälet qalmaqtıñ,*

Aq töşine mingennen” (Uygur, 2007: 760).

“Lânet olası Kalmuk’un,

Ak döşüne basınca” (Uygur, 2007: 761).

6.1.1.6.2.10. Kazak Türkçesi

“*Ķatarlasıp iki aĳĳuv*

Şır aynalıp uşıp bir-eki” ABD (Sengirbayev, 2007: 30).

“Yan yana iki **ak kuğu**

Fır dönerek uçarız” (Sengirbayev, 2007: 31).

“*Aĳ kıyızdıñ jıyırmasın*

Tañdap, talğap aladı” ABD (Sengirbayev, 2007: 32-34).

“**Ak keçeden** yirmi tane

Seçe seçe alır” (Sengirbayev, 2007: 33-35).

“*Aĳ savıttan ötpedi,*

Adal janğa jetpedi” ABD (Sengirbayev, 2007: 46).

“**Ak zırhtan** geçmedi
Helal cana ulaşmadı” (Sengirbayev, 2007: 47).

“Sözinde kidiris joĸ, müdiris joĸ,
Ķınaptan **ak almastı** suvirĸanday” PD (Sengirbayev, 2007: 88).
“Konuşurken durmadı, dili sürçmedi,
Sanki kınından **ak kılıcı** çekmiş gibi(ydi)” (Sengirbayev, 2007: 89).

“**Ak berendi** alĸan soñ
Şamākan esin jynaydı” PD (Sengirbayev, 2007: 106).
“**Ak bereni** ele alınca,
Şamakan aklımı başına toplar” (Sengirbayev, 2007: 107).

“**Ak süñgini** kolĸa alıp,
Ak bolattan jasalĸan
Ayıl tartpa bekitip,
Omıravşa men ĸuyışĸan
Atĸa oñdısın salıñız” ND (Sengirbayev, 2007: 188).
“**Ak mızraĸı** eline alıp,
Ak çelikten dökülmüş,
Kolanları sağlam bağlayıp,
Göğüslük ile kuskunun
En iyisiyle atı donatınız” (Sengirbayev, 2007: 189).

“Ķara saĸal **ak** bolıp,
Bir ĸuraĸan şal men dedi” ND (Sengirbayev, 2007: 206).
“Kara sakalı **ak** olup,
Kurumuş bir ihtiyarım ben?” (Sengirbayev, 2007: 207).

“**Ak jumırtĸa** sarı uvız
Balaban uşıp ĸus boldı” OMD (Sengirbayev, 2007: 262).
“**Beyaz yumurta** sarı uvız (yumurtanın akı ile sarısı)
Balaban uçup ĸuş oldu” (Sengirbayev, 2007: 263).

“Ķolına aldı batırlar
Ak saptı bolat nayzasın” KaD (Sengirbayev, 2007: 364).
“Ellerine aldı bahadırlar,
Ak saplı çelik mızraklarını” (Sengirbayev, 2007: 365).

“Buvuvĸa keldim belime
Ak almas semser bolattı” SD (Sengirbayev, 2007: 430).
“Baĸlamaya geldim belime,
Ak elmas, has çelikten kılıcı” (Sengirbayev, 2007: 431).

“Ekevinin jolına
Ak ĸarabas ĸoy sadaĸa” EBD (Sengirbayev, 2007: 482).
“İkisinin yoluna,
Ak karabaşlı koyun (olsun) sadaka” (Sengirbayev, 2007: 483).

“At üstinde jéne de
Ak semsermen şabıstı” TKD (Sengirbayev, 2007: 528).
“At sırtındayken yine
Ak baltayla vuruştular” (Sengirbayev, 2007: 529).

“**Ak suñĸardıñ** balasın

Ƙarğa elttirip bolar ma?" NeD (Sengirbayev, 2007: 630).

"Ak şahin yavrusunu
Ƙarga öldürür mü?" (Sengirbayev, 2007: 631).

"Ak jibekten ordanıñ
Ƙiyizin onıñ japtırdı" ŞD (Sengirbayev, 2007: 702).
"Beyaz ipekten bu otağın
Ƙeçesini yapıp örttürdü" (Sengirbayev, 2007: 703).

"Ak жүzinen bir süyip,
Sonda kempir jıladı" KKD (Sengirbayev, 2007: 798).
"Ak yanağında öpüp,
İhtiyar kadın ağlar" (Sengirbayev, 2007: 799).

"Ak bulttıñ üstimen,
Kök bulttıñ astımen
Ƙubıltıp endi jeledi" KKD (Sengirbayev, 2007: 800).
"Ak bulutun üstünden,
Gök bulutun altından,
Atı dört nala koşuyor" (Sengirbayev, 2007: 801).

"Altı bağlan ak Ƙozi,
Altavın birdey ol jedi" KKD (Sengirbayev, 2007: 800).
"Altı tane körpe ak kuzu,
Altısını da onların yedi" (Sengirbayev, 2007: 801).

"Ak müyizdi kök Ƙoşkar
Tamağnan onı aldı" KKD (Sengirbayev, 2007: 800).
"Ak boynuzlu gök koç,
Gırtlağından onu kavrayıp yakaladı" (Sengirbayev, 2007: 801).

6.1.1.6.2.11. Kazan Tatarcası

*"Anıñ iki havzı bar irdi. Birige Ƙara yilim, birige **ak yilim** iritip Ƙoyar irdi"* (Demir ve Aydoğdu, 2015: 125).

"Onun iki havuzu vardı. Birine kara tutkal, birine **ak tutkal** eritip koyardı"

6.1.1.6.2.12. Kırgız Türkçesi

"Altıdan örgön kara çaç
Ak dalıga kuyulup" KocD (Akmataliyev ve Kırbışev, 2007).
"Altı belik örülü kara saçı
Ak omzuna dökülüp" (Akmataliyev ve Kırbışev, 2007).

"Ak şayı tışök, kuş cazdık,
Aralaşıp bir catkan" KocD (Akmataliyev ve Kırbışev, 2007).
"Ak ipek yatak, kuş tüyü yastık,
Biraz yatıp uzanmış" (Akmataliyev ve Kırbışev, 2007).

*"Alamık küñgöy, **ak teskey,***

Aşa basıp ötöbüz
Ak- Oyrokko cetebiz” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Alaca güneş, **ak yamaç**,
Aşıp geçeriz
Ak Oyrok’a ulaşırız” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

*“Kaşattuu **ak kar** biyikten,*
Kabattap basıp ötöbüz” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“**Ak karlı** yüksek tepeden,
Sıra sıra geçip gideriz” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

“Barañdı taza cuudu emi
Kumdakka salıp tazalap,
Ak tasma *menen buudu emi*” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Baranı iyice yıkadı şimdi
Temizleyip kumluğa bırakıp,
Ak kayış ile bağladı şimdi” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

“Mıltıkka segiz say salgan,
Koş sümbölöp may salgan
Ak tasma *menen buudurgan*” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Tüfeğe sekiz yiv koymuş,
İki defa harbi doldurup yağ koymuş
Ak şeritle bağlatmış” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

“Ak teskeydin boorunda,
Ak töşüm *tosup bereyin*” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Ak gölgeli yamacında,
Ak bağrımı açıvereyim” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

“Adam cürbös askadan,
Akkuu *konbos sazdardan*” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“İnsan yürümez kayalıklardan,
Ak kuğu konmaz sazlıklardan” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

*“**Ak betim** küngö tülötüp,*
Artınan kettin Eçki'nin” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“**Ak benzimi** güneşte soldurup,
Ardından gittin Eçki'nin”(Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

*“**Ak möñgülüü** too menen,*
Özü kelgen col menen” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“**Ak tepeli** dağ ile,
Kendi geldiği yol ile” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

“Köz körgönün şıprıgan,
Ak şumkar *eleñ kolumda*” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Gözünün gördüğünün yok eden,
Ak sungur idin elimde” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).

“Arnap saga casatıp,
Ak sandıkka *katkanmın*” KocD (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Senin için hazırlatıp,
Ak sandığa koymuştum” (Akmataliyev ve Kırbaşev, 2007).
“Atamdın söögün tabayın,

Ak ılayga koşturup,
Aruu cuup kepindep,
Kara cerge kömüyün” KocD (Akmataliyev ve Kırbâşev, 2007).
“Babamın kemiğini bulayım,
Ak balçığa karıştırıp,
Tertemiz yıkayıp kefenleyip,
Kara toprağa gömeyim” (Akmataliyev ve Kırbâşev, 2007).

“**Ak örgöögö** catkırıp,
Koştur kızın balaga” KocD (Akmataliyev ve Kırbâşev, 2007).
“**Ak yatağa** yatırıp,
Kızını balaya verdi” (Akmataliyev ve Kırbâşev, 2007).

“**Ak kalpaktuu** kırgızga
Azabı katuu kün bolgon” CMD (Caynakova, 2004).
“**Ak kalpaklı** Kırgız’a
Azabı çok günler gelmiş” (Caynakova, 2004).

“**Ak köbüktöp** kor bolup,
Anda-mında elesteyt” CMD (Caynakova, 2004).
“**Ak köpük** içinde kalıp horlanıp
Orada burada hayal meyal görünür” (Caynakova, 2004).

“**Ak buluttu** asmanga
Uçsa dağı tabam men” CMD (Caynakova, 2004).
“**Ak bulutlu** gökyüzüne
Uçsa dahi bulayım ben” (Caynakova, 2004).

“Narga koşup bir neçe
Ak cambıdan zer kelgen” CMD (Caynakova, 2004).
“Deveye ekleyip bir nice
Ak cambıdan gümüş gelmiş” (Caynakova, 2004).

“Alıskı tuugan ukkanga
Ak tuygun şumkar arnadım” CMD (Caynakova, 2004).
“Uzaktaki işiten hısım akrabaya
Ak atmaca sungur hediye ettim” (Caynakova, 2004).

6.1.1.6.2.13. Nogay Türkçesi

“**Aq sandıqqa** qoliñ qaq,
Azan, Nawruz küni, mubarek” (Akbaba, 2009: 270).
“**Ak sandığa** elini ver,
Sabah, Nevruz günü, mübarek” (Akbaba, 2009: 272).

“Babaydın aylan qızı işken suwı tamayınnan körinip, eki qasinnan ay yürüen, örme şaşları yerge tiygen, **aqqu**wday yilisip, tınıq suda yüzgendey em yarasıq boladı” (Akbaba, 2009: 275).

“Babay’ın aldığı kız içtiği su damağından görünüp, iki kaşından ay yürüyen, örgü saçları yere değen, **ak kuğu** gibi süzülüp sakin suda yüzen gibidir ve güzeldir” (Akbaba, 2009: 277).

6.1.1.6.2.14. Özbek Türkçesi

*“**Âq tüyâni** körmädik yaxşı oqidik böri boldi. Börining hâmi zori boldi”* AyD (Rahimov, 2007).

*“**Ak deveyi** görmedik, güzel söyledik kurt oldu, kurdun da zoru oldu”* (Rahimov, 2007).

*“**Âq tepägä** bârâdi,
Atrâfigä qârâdi”* AyD (Rahimov, 2007).

*“**Ak tepeye** vardı
Etrafına baktı”* (Rahimov, 2007).

*“**Âq köyläkdä** xâl bolsä,
Suvsiz qâlgän tâl bolsä,
Endi munçä ezmäyin
Âlmiş yaşâr çâl bolsä”* AyD (Rahimov, 2007).

*“**Ak gömlekte** ben olsa,
Susuz kalmış söğüt olsa,
Şimdi böyle ezmeyin,
Altmış yaşında ihtiyar da olsa”* (Rahimov, 2007).

*“Könglingdä sen **âq bâyätning** tâyisän,
Qışlâgningning gâpgä yetär şâyisän”* AyD (Rahimov, 2007).

*“Gönlünde sen **ak kısırağın** tayısın,
Köyünün söze yeter ipekli kumaşısın”* (Rahimov, 2007).

*“Qulâq sâling, yigitlär,
Mening äytgän sözimgä,
Yâ Ali, deb mininglär
Eşikdä **âq bozimgä**”* AyD (Rahimov, 2007).

*“Kulak verin yiğitler,
Benim söylediğim sözüme
Ya Ali, deyip binin,
Kapıdaki **ak bozuma**”* (Rahimov, 2007).

*“Yumşâq pârdäyin qoli
Âq polätgä äyländi”* AyD (Rahimov, 2007).

*“Yumuşak tüy gibi kolu
Ak çeliğe dönüştü”* (Rahimov, 2007).

*“Qârä kömir qârâdir,
Özing **âq qıl, köräyin**”* AyD (Rahimov, 2007).

*“Kara kömür karadır,
Sen **ak** kıl da göreyim”* (Rahimov, 2007).

*“Bädändägi **âq köpik**
Türkmänning âlä bozidäy”* AyD (Rahimov, 2007).

*“Bedenindeki **ak köpük,**
Türkmen’in Ala Bozu gibi”* (Rahimov, 2007).

*“Qulâgning tägidän
Terlär âqib bârâdi...
Âq dâvännig üstidän
Aşib, ketib bârâdi”* AyD (Rahimov, 2007).

“Kulağının altından

Terler akıp gitti.
Ak boğazın üstünden
Aşıp gitti” (Rahimov, 2007).

“Közdän âqqân yaşları
Âq sâqâlgä tizilib” AyD (Rahimov, 2007).
“Gözünden akan yaşlar,
Ak sakalina dizildi” (Rahimov, 2007).

6.1.1.6.2.15. Şor Türkçesi

“Eze, tuñmam, adañ çajına adı şolañni adaptân, er karızı karırğa etçañ-ma. Püñgü künde
ak çaziğa şığıp, adıñ adadıp, şolañni kirtıp kör!” AKD (Ergun, 2006: 156).

“Hey, kardeşim atan yaşına dek, adını namını koydurtmadan ihtiyarlayacak mısın?
Bugünkü günde **ak bozkıra** çıkıp adını koydurup, namını verir” (Ergun, 2006: 156).

“**Ak talaydı** şalçıkka şenep, karbaştılar, **ak taskıldı** töñselge şenep, tuduştular” AKD
(Ergun, 2006: 160).

“**Ak nehri** gölete çevirip, dövüştüler, **ak dağı** tümsek kılıp kapıştılar” (Ergun, 2006:
160).

“**Aktıg köktüg pulut** üstü-be alıp ödüğü çıtırıp aştı” AKD (Ergun, 2006: 160-161).

“**Aklı göklü bulut** üstünde, yiğit ediği gözüüp aştı” (Ergun, 2006: 161).

“Altın tayçıñ örtteñ kızıl şırayı ölgen pârğa kepten-partır, tostañ **ak şırayı** kara pârğa
kepten-partır” AKD (Ergun, 2006: 161).

“Altın Tayçı'nın yanık kızıl yüzü, ölü ciğere benzeyip kalmış, ak ağaç gibi **ak yüzü**,
karaciğere benzermiş” (Ergun, 2006: 161).

“Altın kan altın tayçıını koldañ kabıp, koltuktañ çölep, **ak ustaldıñ** ağrazına odurttu” AKD
(Ergun, 2006: 161).

“Altın Kağan, Altın Tayçı'yı kolundan kapıp, koltuğuna girip **ak masanın** arkasına
oturttu” (Ergun, 2006: 161).

“Ulug tayğāñ paştarına ujun pilbes ulug sağlın kirişti. **Ak taskılğa** pōrlap kelip, kar çağdı;
ak talayğa kijulaş kelip neg kirdi” AKD (Ergun, 2006: 173).

“Ulu tayganın başlarından, sonu gelmez azgın kasırğa girdi, **ak doruğa** burulup gelip kar
yağdı. Ak denize çatırdayıp buz girdi” (Ergun, 2006: 173).

“Kırıylarına kele perip, kara tobur kamçızın kan tegrige kına tuttu, **ak pitpe** kara pittı
körüp kelip, şabıstı” AKD (Ergun, 2006: 186).

“Yanlarına varıp, kara kalın kamçısını göğe kaldırdı, **ak bit** ile kara biti nişanlayıp
vuruverdi” (Ergun, 2006: 186).

“Kuba şöldüñ ujunda **ak konak**-pa kızıl konak uçuk-kēlça” AKD (Ergun, 2006: 199).

“Boz çölün ucunda, **ak kelebek** ile kızıl kelebek uçar” (Ergun, 2006: 199).

“**Ak kozanğa** çük-tartıp,
Ak çaziğa pojattım” AKD (Ergun, 2006: 213).

“**Ak tavşana** yükleyip,
Ak bozkıra bıraktım” (Ergun, 2006: 213).

“Altın şarçın tözüñge

Ak tayğa seni urdular” ASD (Ergun, 2006: 276).

“Altın kazığın dibine,

Ak tayga gibi koydular” (Ergun, 2006: 276).

“Ay somnuk **ak nıvırtka** akkel,

Altın Şappañ aksınğa kire

Toğaladıbıza perdiler, çayaçılar” ASD (Ergun, 2006: 283).

“Ay parıltılı **ak yumurta** getirip,

Altın Şappa’nın ağzına sokup,

Yuvarlayıverdiler, yaratıcılar” (Ergun, 2006: 283).

“Altın Şappanıñ iygi karaktıñ çajı

Ak munçuk seni korlap tijibiz-ok perdi” ASD (Ergun, 2006: 287).

“Altın Şappa’nın iki gözünün yaşı,

Ak boncuk gibi yuvarlanıp diziliverdi” (Ergun, 2006: 287).

“Üstüngüzü üş köktüñ üstünge

Ak çivek tartıp saltırlar” ASD (Ergun, 2006: 293).

“Üstteki üç göğün üstünden

Ak bir ip çekmişlermiş” (Ergun, 2006: 293).

“Po çerde körünmeste kök tuvan,

Aylvasta **ak tuvan** tüşpartır” ASD (Ergun, 2006: 294).

“Burada görünmez gök duman,

Dağılmaz **ak duman** çöküvermiş” (Ergun, 2006: 294).

“Tökülgön kanı talay aga-berdi

Ak sırğa malın şığıb-aldı” ATD (Ergun, 2006: 306).

“Dökülen kanı deniz olup akıverdi,

Ak sarı malını çıkıp aldı” (Ergun, 2006: 306).

“**Ak çazınıñ** tübünde karakka şaşsa tınmas kara tuban tãrtıl-pãrtır, ay körünmes **ak tuban** tartılıp pãrtır” KAPKM (Ergun, 2006: 331).

“**Ak yazının** dibinde, göz delmez kara duman bürümüş, ay görünmez **ak duman** kaplamış” (Ergun, 2006: 331).

“Kézil edin **ak çaziğa** şığara taştadı. Kara terezin şarçınğa arta saldı” KAPKM (Ergun, 2006: 345-346).

“Kızıl etini **ak bozkıra** saçtı, kara derisini kazığa astı” (Ergun, 2006: 345-346).

“Pélar iğee turup erbekteşçétkan şende **ak taskıl** teskere añdarıldı, **ak talay** teskere tolğudu” KAPKM (Ergun, 2006: 354).

“Bunlar böyle durup konuştukları sırada, **ak doruk** tersine aktarıldı, **ak nehir** tersine çağladı” (Ergun, 2006: 354).

“Kan mergenniñ kardañ **ak sırayı** kazan köyezi keptendi, örtteñ kézil sırayı kara şabalğa çülendi” KAPKM (Ergun, 2006: 365).

“Kağan Mergen’in kardan **ak yüzü** kazan karasına döndü; ateşten kızıl yüzü, kara budağa döndü” (Ergun, 2006: 365).

“Ālnañ kelgen attarğa **ak törğü pilat** pağladılar” KAPKM (Ergun, 2006: 375).

“Önden gelen atlara **ak ipek örtü** bağladılar” (Ergun, 2006: 375).

“*Âzırağan malında **ak tüktüg mal** çok polğan; albattig çonunda ak sıraylıg kiji çok polğan*” KaKD (Ergun, 2006: 395).

“Beslediği malında **ak tüylü mal** yok imiş, halkında-tebaasında ak yüzlü kişi yok imiş” (Ergun, 2006: 395).

“*Ede surağan tušta alakanniñ tabiji **ak aǵaska** esteldi*” KaKD (Ergun, 2006: 397).

“Böyle sorarken tokadın sesi **ak gökte** duyuldu” (Ergun, 2006: 397).

“*Ponu körüp turğannarı-şakpo çıǵılğan kalıkta **ak tüktüg at-tāçoǵıl, ak sıraylıg kizi-dā çoǵıl***” KaKD (Ergun, 2006: 398).

“Bunu gördüklerinde, işte bu toplanan halkın arasında **ak sıfatlı at** da yoktur, **ak sıfatlı insan** da yoktur” (Ergun, 2006: 398).

“*Anañ körgenilardiñ çerinde kalık çakşı, karlıǵas-çı kayınıp, kâjik şeni adışçer, çetton kannñ kalığı ablan berip turçer; **ak sirgedig mal** turçer*” KaKD (Ergun, 2006: 403-404).

“Sonra bakanda, onların yerinde kalabalık halk kırlangıç gibi kaynaşıp, aşık gibi vuruşur, yetmiş kağanın halkı vergi verip durur; **ak sirke** gibi mal durur” (Ergun, 2006: 403-404).

“***Ak kulunnuñ** pajınıñ teri, kara köbük pöl, tōǵalānça*” ÖTD (Ergun, 2006: 477).

“**Ak kulunun** başının teri kara köpük (gibi) olup yuvarlanır” (Ergun, 2006: 477).

6.1.1.6.2.16. Tıva Türkçesi

“*Aldı kulaş albıs-şulbus*

Ak selemelig çüveñ ergin” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 211).

“Altı kulaç, mukaddes

Ak kılıcı varmış” (Ergun ve Aça, 2004: 211).

“***Ak dordum** törepçini*

İrivezin, çıdivazın dees,

Kiji söǵü-bile hıralaap turup kılğan ezer çüve” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 219).

“**Ak deve** könü,

Çürümesin, kokmasın diye,

Kişi siniriyle eklenip yapılmış” (Ergun ve Aça, 2004: 219).

“*Kara torqu tonun kedip turgan ergin.*

Ak dordum kurun kurjanıp turgan ergin” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 219).

“Kara ipek donunu giyip durmuş.

Ak ipek kemerini bağlayıp durmuş” (Ergun ve Aça, 2004: 219).

“***Deerniñ ak,** kara buludun*

Aay-dedir köjürüp turgan ergin” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 219).

“**Göğün ak,** kara bulutunu

Oraya buraya sürüklermiş” (Ergun ve Aça, 2004: 219).

“*Kalçan **ak hövee huraganniñ***

Kuduruun emzirip azıraar siler-dep minçangan” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 223).

“**Kel ak hasta kuzunun**

Kuyruǵuyla emzirip besleyin” demiş (Ergun ve Aça, 2004: 223).

“*Deer oǵlu Demir-Möge*

Ak bulutta çölenip alğan turgan ergin” AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 252).

“Gök oǵlu Demir Möge

Ak buluta dayanıp durmaktaymış” (Ergun ve Aça, 2004: 252).

*“Ak-kara hayalar kakkılaşkan deg,
Segirjip-le ap-tırlar”* AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 274).
*“Ak-kara kayalar kapışmış gibi
Yakalayıp tutuşuvermişler”* (Ergun ve Aça, 2004: 274).

*“Aptara bolgan ak-çaagay hörekterin
Aja tırtkılaaş”* AlBD (Ergun ve Aça, 2004: 284).
*“Sandık gibi ak beyaz göğüslerini
Açıp çekerek”* (Ergun ve Aça, 2004: 284).

*“Ala tayganiñ mees çarından
Artış, şaanak, huragan-agi
Çıp kelgen çüvezi irgin”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 306).
*“Ala tayganın güney yamacından,
Ardıç, arça, ak pelin
Toplayıp getirmiş”* (Ergun ve Aça, 2004: 306).

*“Ak ençeen şuvagançıga
Tutsup bergen irgin iyin”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 307).
*“Ak keçeyi kocakarıya
Tutturmuş”* (Ergun ve Aça, 2004: 307).
*“Bo ak döjektiñ çaraş dep çüvezin,
Çıdınıñ çaagay dep çüvezin”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 308).
*“Bu ak döşek ne kadar güzel,
Kokusu ne kadar hoş”* (Ergun ve Aça, 2004: 308).

*“Bir aşak muñ ak hoy,
Kadarıp çorup-tur evespe”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 353).
*“Bir dede, bin ak koyun
Güdüp durmaz mı”* (Ergun ve Aça, 2004: 353).
*“Bo bolza Hün-Haanniñ
Muñ ak bızaazi-dır iyin, oglum”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 354).
*“Bu Hün-Haan’ın
Bin ak buzağısıdır, oğlum”* (Ergun ve Aça, 2004: 354).

*“Tevene-Mögeniñ edi
Ak-kızıl bolup kelgen”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 403).
*“Tevene-Möge’nin eti
Ak kızıl oluvermiş”* (Ergun ve Aça, 2004: 403).

*“Çüs arıg ak sööktüg,
Et maga-bottug”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 410).
*“Yüz arık ak kemikli
Et vücutlu bedenli”* (Ergun ve Aça, 2004: 410).

*“Indıg bolza, bo arıg çügle
Ak toolay-bile bütken çer,
Bora-tolay çerle turbas çer”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 414).
*“İşte böyle, bu orman sadece
Ak tavşanlı yer,
Boz tavşanın hiç olmadığı yer”* (Ergun ve Aça, 2004: 414).

*“Ak adanı-daa ışkıdırğaş,
Şuurganga tıvılbayn barıp-tır evespe”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 419).

“**Ak deve** de yitirilmiş,
Fırtınada bulunamamış” (Ergun ve Aça, 2004: 419).

“**Ak adınıñ** harı çeje-dir
Baza tıp ekkel, kulugur” BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 425).

“**Ak ayının** yaşı ne kadardır,
Onu da bulup gel, aptal” (Ergun ve Aça, 2004: 425).

“**Kök olbaktuñ** kırında,
Ak olbuk salıp bergen” BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 444).

“Gök halı üstüne
Ak halı sermişler” (Ergun ve Aça, 2004: 444).

“**Ooñ** indında bir **ak attıg** aşak kiji
Muñ ak hoy kadarıp çorup-tur” BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 455).

“Onun ötesinde bir **ak atlı** ihtiyar
Bin **ak koyun** güdermiş” (Ergun ve Aça, 2004: 455).

“**Ak korgulçun**-bile çayırlap tudup kılğan,
Aldın dopurjak kımçızın sup
Kastay kaap turgulaan” KM (Ergun ve Aça, 2004: 479).

“**Ak kalay** ile parlattığı,
Altın küçük kamçısını alıp
Diğer eline vurup durmuş” (Ergun ve Aça, 2004: 479).

“**Ooñ** indında kızıl çagaalığı
Ak buura başkı mögen kırında
Bajın salğan” KM (Ergun ve Aça, 2004: 480).

“Onun ardından kızıl yeledi
Ak buğra ön hörgüç üstüne
Başını koymuş” (Ergun ve Aça, 2004: 480).

“**Muñ lañ** örtektig
Ak holdug kara kişti” KM (Ergun ve Aça, 2004: 498).

“Bin akçe değerindeki
Ak kollu kara samuru” (Ergun ve Aça, 2004: 498).

“**Karan-Çüzün** kadın
Bir holunda **ak kadak** tutkan,
Bir holunda aldın ayakta
Araga tutğan” KM (Ergun ve Aça, 2004: 519).

“**Kara-Çüzün** kadın
Bir elinde **ak ipek yağlık** tutmuş,
Bir elindeki altın kadehte
Rakı sunmuş” (Ergun ve Aça, 2004: 519).

“**Kara kiştiñ** aksın tomagalaaş,
Dört kat **ak ençek** çonaanıñ iştinje sup,
Aldan kulaş aldın sıdımı-bile
Şarıp çükteeş çanıp kelgen” AÇD (Ergun ve Aça, 2004: 525).

“**Kara samurun** ağzını bağlayıp,
Dört kat **ak keçe** terliğin içine sokup,
Altmış kulaç altın sicim ile
Bağlayıp yüklenip dönmüş” (Ergun ve Aça, 2004: 525).

“**Durannaq** olurarga,
Ak çalaalığı kajır kara bura

Çok mindig boop-tur evespe" AKD (Ergun ve Aça, 2004: 552).

"Dürbünle baktığında
Ak yeledi sert azgın buğra
Yokmuş" (Ergun ve Aça, 2004: 552).

*"Erelzey-Mergenniñ kolduunuñ adandan
Hoy deg-ak kövük uştunup çastap turarga"* EHMAD (Ergun ve Aça, 2004: 598).

"Erelzey-Mergen'in koltuğunun altından,
Koyun gibi **ak köpük** çıkıp sıçrayınca" (Ergun ve Aça, 2004: 598).

*"Çalar ot boop hıp ünüp kelgen
Mıyızına ak arjulin
Baarılday kaap aar sen"* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 182).

"Alev alev yanan
Boynuzuna **ak bezi**,
Dolayıp bağlarsın" (Ergun ve Aça, 2005: 182).
*"Höldüñ kök bugazi
Ooñ iştinde-le çüve ıynaan"* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 183).

"Gölün **ak boğası**,
Onun içindedir herhalde" (Ergun ve Aça, 2005: 183).

*"Ak, kızıl iyi arjulin
Buganıñ mıyıstarınçe
Çonay kaapkaş"* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 183).

"**Aklı** kırmızılı iki bezini,
Boğanın boynuzlarına
Örtercesine atıp" (Ergun ve Aça, 2005: 183).

*"Çiñge kara hemniñ aksında
Üş tey deg ak çüve
Köstüp çıdar boop-tur evespe"* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 189).

"İnce kara nehrin ağzında,
Üç tepe gibi **ak şey**
Gözükürmüş" (Ergun ve Aça, 2005: 189).

*"Ak, kara buluttuñ
Üstünçe ündür tepter boop-tur"* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 203).

"**Ak, kara bulutun**
Taa üstüne kadar tepip göndermiş" (Ergun ve Aça, 2005: 203).

*"Oon çorup orarga, uzun dıttıñ bajında
Ak, kara iyi kuskun edip olurgan"* HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 210).

"Sonra yoluna devam ederken uzun melez ağacının başında
Ak, kara iki kuzgun ötermiş" (Ergun ve Aça, 2005: 210).

*"Ak turug hayazınıñ kırınğa
Çige burungaar köründür"* AHD (Ergun ve Aça, 2005: 236).

"**Ak uçurum kayanın** üstünde,
Dümdüz güneye döndürüp" (Ergun ve Aça, 2005: 236).

*"Ezer dergizinde
Ak arjimak bar"* AHD (Ergun ve Aça, 2005: 239).

"Eyer terkisinde,
Ak tulum var" (Ergun ve Aça, 2005: 239).

“Meeñ bağay **ak düktüg çavaamniñ**
Duyuuñ daaji işkaş” AHD (Ergun ve Aça, 2005: 258-259).
“Benim zavallı **ak tüylü tayımın**
Toynağının sesi gibi” (Ergun ve Aça, 2005: 258-259).

“Arçımaam iştinde
Ak donga bar” AHD (Ergun ve Aça, 2005: 270).
“Heybenin içinde,
Ak matara var” (Ergun ve Aça, 2005: 270).

“Aldan ama **ak torgu arjuldıg,**
Ay-hün hereldig aldın dañgına” AKÇKM (Ergun ve Aça, 2005: 340).
“Altmış boyun ölçüsünde **ak ipek eşarpli,**
Ay güneş ışıklı altın prenses” (Ergun ve Aça, 2005: 340).

“Töş bajında ergek deg
Ak dük bar boop-tur” ŞBŞKD (Ergun ve Aça, 2005: 369).
“Döş başında parmak kadar,
Ak tüy var imiş” (Ergun ve Aça, 2005: 369).

6.1.1.6.2.17. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesinde hem ak renginin hem de beyaz renginin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

“Birkaç gün bu havanın düzelmesini bekledik ancak düzeleceğine daha da kötüye gitti. Havanın rengi ne **aktır** ne de karadır. Bu renk pus rengini andırmaktadır” (Erimez, 2016: 14-15).

“Buz ile alevin birleştiği bir renk... Biraz yalım kızılı, biraz **buz beyazı** ve çokça da kör gecenin karası...” (Erimez, 2016: 19).

“Selenga'nın üzerini kaplayan buzlar ise **bembeyaz** ve ışıl ışıldı” (Erimez, 2016: 42).

“Çadırın önünde, dallarına çaputlar bağlanmış büyük bir ongun vardı. Rengârenk allı, **aklı,** morlu, kızılı çaputlar kör gecenin karasına nazire yaparcasına ışıldayıp duruyordu” (Erimez, 2016: 122).

“Kölneği süt kadar **ak,** althğı kaftanı gibi al, tomak çizmesi ise örtüğü gibi samur kürkündendi” (Erimez, 2016: 153).

“Tahtın üzerinde oturmakta olan görkemli varlık süttten **ak pelerinini** toplayarak öne doğru eğildi” (Erimez, 2016: 163).

“Nihayetinde geldim buraya vardım. O mağarayı gördüm. İçinden **ak balkıyan** ışıklar saçılıyordu” (Erimez, 2016: 211).

“Suyu buz gibi, **ak köpüklü** akan ırmaktan geçildi” (Erimez, 2016: 222).

“**Ak tirşelerin**²¹ üzerinde bir şeyler yazılıydı” (Erimez, 2016: 11).

“Birkaç sene öncesine kadar gürce dalgalanan **ak saçları** şimdi seyrekti” (Erimez, 2016: 12).

“Çadırların korluğundan çıkan **ak dumanlar** ile demir ocaklarından çıkan kara dumanlar birbirlerine dolanarak birleşiyor ve kül renginde göğe yükseliyordu” (Erimez, 2016: 18).

²¹ Tirşe: İnce deriden yapılma kağıt.

“Huzurlu çadırların işareti olan **ak dumanları** ve Aşınaların namı olan demirciliğin işareti kara dumanlar; bu ikisini de, nazara karşı kut işareti olan kızıl dumanlar sarıyordu” (Erimez, 2016: 24).

“**Ak yüzünün** bu pürüzsüzlüğü, yaratan Tanrı'nın sonsuz ve kusursuz kudretinden bir ikramdı” (Erimez, 2016: 35).

“Ak çadırlar ise güneş battıkça renklerini derinleştirirdi. Çadırların **aklığı** daha da belirginleşir ve yıldızlar kadar parlak bir hal alırdı” (Erimez, 2016: 37).

“Aysince, Mukan'a anaç gözlerle bakıyordu. **Ak** ve sıcak avucunu uzatıp Mukan'ın yüzünde gezdirdi” (Erimez, 2016: 146).

“Çinli elçiden sonra Sasani elçisi huzura girdi. **Ak serpuşunu** başından çıkardıktan sonra eğilerek Yabgu'yu selamladı” (Erimez, 2016: 167).

“Yaylağa çıkmamış olanların ve yaylaktan erken inenlerin **süt beyaz çadırları** Orhun kıyısı boyunca düzenle kurulmuştu” (Erimez, 2016: 195).

“Saçları eskisinden daha kırıktı. Yine de **ak gerdanına** dökülünce, her bir teline bağlanmayı arzulatan büyü bir sarmaşığı andırıyordu” (Erimez, 2016: 254).

“Kağanların ölümüyle yas tutanların göz **akları** kan çanağına dönmüştü ve bu derin mateme, ak çadırlara bağlanan kara çaputlar da eşlik ediyordu” (Erimez, 2016: 264).

“**Ak mumun** ışığı, Aysince'nin alnını ay kursu gibi parlatıyordu” (Erimez, 2016: 301).

“Sırtındaki **ak ceket**yle, bacaklarındaki **ak pantolonuyla**, **ak ayakkabılarıyla**, başındaki **ak şapkasıyla**, kış günlerinde Çukurca çocuklarının kooperatif meydanında yaptıkları kardan adama benziyorlardı” (Dağcı, 2014: 28).

“**Beyaz elbiseli** şişman adam otomobilde oturuyor, genç adam ise, ayağını otomobilin basamağına atmış konuşuyordu” (Dağcı, 2014: 33).

“Odaya uzunca boylu, sarışın, dolu göğüslü, etli ve **ak ensesi** tıraşlı, genç ve kıvrak vücutlu bir kız girdi” (Dağcı, 2014: 42).

“Şevket ayak uçlarına yükseldi; ceketinin yukarıya doğru çekilmiş yenleri altından güneşte yanmış ve kararmış kollarının **beyaz kısmı** göründü” (Dağcı, 2014: 61).

“Başlarında, sağ kulakları üzerine düşük, deri kalpaklarıyla, bellerinde sedefli cüzdanlarıyla, çenealtına kadar düğmeli kara gömleleriyle, **ak kemik** başlı bıçakları ve süslü kınlarıyla, çobandan çok eski Tatar savaşılarına benziyorlardı” (Dağcı, 2014: 69).

“Sonra başını sağda, sabahın **ak sislerinden** henüz kurtulmamış ormandan yana çevirdi” (Dağcı, 2014: 69).

“Bilâl'in yüzü birden **bembeyaz** kesildi” (Dağcı, 2014: 77).

“Basamakların üstünde duruyor. **Beyaz gömlekli** Rus'un yanında” (Dağcı, 2014: 79).

“Ağaçların güneşten yana yaprakları üstünde çiğ suları, **beyaz elmaslar** gibi, ıslık ıslık” (Dağcı, 2014: 87).

“Morcan, ceketini sırtından çıkarmış, **beyaz gömleğinin** kolları dirseklerine doğru sıvalı, saçları, kaşları hatta kirpikleri **bembeyaz**; yüzü un, ter, toz, kir ve kan içinde, terazide un tartıyordu” (Dağcı, 2014: 96).

“Az ötede, eski camii duvarı dibinde, kızakları çeke çeke, **beyaz karları** yararak, meşeliğin gerisindeki bayıra giden çocukların sesleri işitildi” (Dağcı, 2014: 189).

“Ormanın arkasında gökyüzüne çıkan kalın bulutların **ak yeleleri** görünüyordu” (Dağcı, 2014: 235).

“**Ak bulutların** üstünde sekiz tane kara nokta belirdi” (Dağcı, 2014: 235).

“Adamın **ak gömleği** üstünde irili ufaklı kara kara kan lekeleri vardı” (Dağcı, 2014: 240).

“Stepan Nogayko kadının yüzüne kaçamak bir bakış attı, sonra gözlerini kadının **ak dizlerine** ve ekinler arasında yürüye yürüye kızışmış baldırlarına indirdi” (Dağcı, 2014: 261).

“Darmov’un saçları güneş ışığında daha bir parlak; şakaklarında **ak tüyleri** diken diken; gözlerinde bir cam parıltısı” (Dağcı, 2014: 298).

“Binlerce insanın cepkenlerindeki, şalvarlarındaki, başlıklarındaki, kemerlerindeki yeşiller, morlar, kızılılar, **aklar**, sarılar –başka isimler istercesine- öte yandan, artık göz kamaştırmayan güneşin altın ışınlarında rüyaların Cennet cümbüşünü hatırlıyordu” (Buğra, 2015: 43).

“Osman, lâpa lâpa yağan, arada bir **beyaz gül yaprakları** gibi düşen karın rüya aydınlığında o aşılamazlığı Sivrikaya gecesindeki yumuşak gülümseyiş olarak görmeye başladı” (Buğra, 2015: 81).

“Hey benim **ak bahtım**, hey Oğuz’un umudu” (Buğra, 2015: 351).

“Sonsuz gökyüzünün altındaki bozkırda, Isık Gölüne doğru yel gibi koşan iki tane **ak aygır** göründü” (Öz, 2014: 19).

“**Ak teninin** güneşin etkisi ile kızışmış olması ve yüzündeki benler onu kocamış gibi gösteriyordu” (Öz, 2014: 21).

“Alma ağaçlarının çiçekleri rengârenk açar. Kimisi **aktır**, kimisi ise kızıla çalar” (Öz, 2014: 42).

“Üzerinde baştan ayağına kadar uzayan **ak bir giysi** vardı” (Öz, 2014: 45).

“Övüncüm oğul, evimin direği, gözümün ışığı oğul, **ak göğsümden** ak sütümü emzirip, **ak keçe**ye sardığım ak oğul” (Öz, 2014: 86).

“Sütün konulduğu ağaç kabın üzerini **ak bir örtü** ile örtmüş olduğu halde Tegin’in ölüsünün bulunduğu arabanın etrafında Huray! Huray! Huray! diyerek üç kez dolandı” (Öz, 2014: 109).

6.1.1.6.2.18. Türkmen Türkçesi

“Öwrülip **ak altyna**,
Öwşünem atyberýär” (Kara, 2012: 210).

“Çevrilip **ak altına**,
Parıldayıveriyor” (Kara, 2012: 211).

“Ukrain çölünde, yaapıñ üstünde
Aak şelpeli derek ıǵsılđaap otır” (Kara, 1997: 14).

“Ukrayna çölünde, arkın üstünde
Ak şelpeli kavak hışıldayıp duruyor” (Kara, 1997: 15).

“**Aak gülleri** goşavuçlaap, usǵaşıp,
Ol ağaca ulı kasam etdik biz” (Kara, 1997: 18).

“**Ak çiçekleri** avuçlayıp, koklaşıp,
O ağaca büyük yemin ettik biz” (Kara, 1997: 19).

“Otır ol Aay kimiin bezäp **aak öyün**,
Birinci bääbeğın basıp baǵrına” (Kara, 1997: 30).

“O, ay gibi bezeyip durur **ak evini**,
İlk bebeğini basıp baǵrına” (Kara, 1997: 31).

“Aak papaklı aadam görüşdi gelip:
Asıl yitiğimiz-ää yerinde eken” (Kara, 1997: 32).
“Ak şapkalı adam tokalaştı gelip:
Asıl yitiğimiz de yerinde imiş” (Kara, 1997: 33).

“Ölüp yetdi aak kümüşli keşlere
Başlık bolsa bövet bolyaar badına” (Kara, 1997: 36).
“Ölüp erişti ak gümüşlü arklara
Amir ise engel oluyor hızına” (Kara, 1997: 37).

“Aağı pağta meydanı,
Yaaşılı suvdı misli” (Kara, 1997: 36).
“Akı pamuk meydanı,
Yeşili suydu sanki” (Kara, 1997: 37).

“Yediöküzi meñztdim men aak galpaklı Gırğızlara,
Cooşğuni baar, daaşğını baar, caadısı baar Yediöküziñ” (Kara, 1997: 88).
“Yediögüz’ü benzettim ben ak kalpaklı Kırğızlara,
Coşkusı var, taşkıını var, büyüü var Yediögüz’ün” (Kara, 1997: 89).

“Guz sesini çıkarman,
Ak bidondan süyt guyyaar” (Kara, 1997: 104).
“Kız sesini çıkarmadan,
Ak bidondan süt koyuyor” (Kara, 1997: 105).
“Ne çemodanıñ,
Ne de aak otağın açarı bular” (Kara, 1997: 150).
“Ne valizin,
Ne de ak odanın anahtarı bunlar” (Kara, 1997: 151).

“Aal yañağı naar yaalı,
Aak alkımı gaar yaalı” (Kara, 1997: 182).
“Al yanaklı nar gibi,
Ak gerdanı kar gibi” (Kara, 1997: 183).

“Goşğı okayaas arzılı
Aak pağtaamız baarada” (Kara, 1997: 192).
“Şiir okuyoruz kıymetli
Ak pamuğumuz hakkında” (Kara, 1997: 193).

“Aak bulutlar aalasmaandan:
Aarma! diyip, geçdi gitdi” (Kara, 1997: 204).
“Ak bulutlar gökyüzünden:
Yorulma! deyip, geçti gitti” (Kara, 1997: 205).

“Yaaşlık oodi bilen yağtılp gidyää
Aak mercen gaçırıyaan gubaarlı gözem” (Kara, 1997: 216).
“Gençlik ateşiyile aydınlanıp gidiyor
Ak mercan damlatan dumanlı göz de” (Kara, 1997: 217).

“Kakıp yüreğiniñ nääzik taarına,
Aak yıldızlar yool tapışar yaarina” (Kara, 1997: 228).
“Anlayıp yüreğinin nazik arzusunu,
Ak yıldızlar yol gösterir yârine” (Kara, 1997: 229).

“Aak maralım, aak cerenim, neneñ men

Aadamlara buuşlamaayın buu haalı!" (Kara, 1997: 232).

"Ak meralim, ak ceylanım, nasıl ben
İnsanlara müjdelemeyeyim bu hâli!" (Kara, 1997: 233).

*"Yaaz yağışı,
Aak cöven mi,
Aak noğul mı sen?..
Aak yalınlı yıldırım, çak!
Açayın gucak"* (Kara, 1997: 276).
*"Bahar yağmuru,
Beyaz mısır mısın,
Ak noğul mu?..
Ak alevli yıldırım, çak!
Açayım kucak"* (Kara, 1997: 277).

*"Yene yaaşıl cülğedäki
Aak çıralı caay görünyäär"* (Kara, 1997: 320).
*"Yine yeşil vadideki
Ak ışıklı ev görünüyor"* (Kara, 1997: 321).

*"Aak paanuuslı ovidan guz
Üstüme aabandı birden"* (Kara, 1997: 322).
*"Ak fenerli güzel kız
Üstüme abandı birden"* (Kara, 1997: 323).

*"Kööneleri kötekleme dannavsız
Aağa aak diyeli, garaa daa gara"* (Kara, 1997: 340).
*"Eskilere kızma fark gözetmeksizin
Aka ak diyelim, karaya da kara"* (Kara, 1997: 341).

*"Aak çatmaaniñ ilersinde atız içinde
Bir gara guz güne yanıp,
Yığıp yöör gaavun"* (Kara, 1997: 350).
*"Ak çardağın ilerisinde tarla içinde
Bir kara kız güneşte yanıp,
Toplayıp durur kavun"* (Kara, 1997: 351).

*"Arassa aak köynek,
Gara galstuk"* (Kara, 1997: 360).
*"Temiz ak gömlek,
Siyah kravat"* (Kara, 1997: 361).

*"Ağaçlarıñ daa
Aak gaardan enaayı ooylukları baar"* (Kara, 1997: 434).
*"Ağaçların da
Ak kardan harika kepenekleri var"* (Kara, 1997: 435).

*"Seniñ iş stolıñ
Boş gaalan stul
Bir petde aak kağız bir çetinde duur"* (Kara, 1997: 444).
*"Senin çalışma masan
Boş kalan sandalye
Bir top beyaz kâğıt bir ucunda durur"* (Kara, 1997: 445).

"Eskimoonı yaada salyaar öözi de:

Yektaayı aak, tostoğalak, sañgati” (Kara, 1997: 450).

“Eskimoyu andırıyor kendisi de:

Önlüğü ak, yusyuvurlak, kaskati” (Kara, 1997: 451).

“Saçlarımıñ aağı kääñ.

Yüreğimiñ daağı kääñ” (Kara, 1997: 530).

“Saçlarımın akı çok

Yüreğimin dağı çok” (Kara, 1997: 531).

“Uçmadı aak çarlık

Göründi geñsi” (Kara, 1997: 532).

“Uçamadı beyaz martı

Göründü bir hoş” (Kara, 1997: 533).

“Aak golçaa guyulyaan birce sağım süyt

Siziñ eklenç çeşmäñiziñ gözbaşı” (Kara, 1997: 576).

“Ak bakraca dökülen bir sağmılık sütçeğiz

Sizin geçim pınarınızın kaynağı” (Kara, 1997: 577).

“Aak guñaçlı, apbaasılı

Beryozalaryene buu gün” (Kara, 1997: 610).

“Ak yazmalı, ziynetli

Ak ağaçlar yine bu gün” (Kara, 1997: 611).

“Aak topuklı ayaklarınıñ

Daraklığna galıpdır ol” (Kara, 1997: 620).

“Ak topuklu ayaklarının

Uçlarına basıp kalkmıştır o” (Kara, 1997: 621).

“Çalak çulak çıkdı çola hovlıdan

Aak hasaalı, küyki biilli hocayın” (Kara, 1997: 640).

“Alelâcele çıktı ıssız avludan

Ak asalı, beli kambur bahçe sahibi” (Kara, 1997: 641).

“Saayasında aak gamışdan öörülen

Kreslo hem bir teğelek stol baar” (Kara, 1997: 712).

“Gölgesinde ak kamıştan örülen

Koltuk ve bir yuvarlak masa var” (Kara, 1997: 713).

6.1.1.6.2.19. Yeni Uygur Türkçesi

“Aklar bulıt örlep kükirep

Alkuka mu kar yağurur

Ak bir saçlığ karı anam

Açıyu mu yaşların akıdur” (Arat, 1991: 248).

“Ak bulutlar yükselip, gürleyerek,

Her tarafa kar mı yağdırır;

Ak saçlı o ihtiyar annem

Acılar içinde mi gözyaşlarını akıtır” (Arat, 1991: 249).

“Közlirim aku-ğarası,

Güluzarım yahşi kal” NuD (İnayet, 2004: 2).

“Gözlerimin akı karası,

Gülizarım hoşça kal” (İnayet, 2004: 13).

*“Narside balilarniñ,
Sakılığa ak kirdi”* AGD (İnayet, 2004: 73).
*“Gencecik çocukların,
Sakalına ak düştü”* (İnayet, 2004: 96).

“Han Goca ak boz tulparğa minip kiliçini kınidin suğurup, Piyalminiñ otturısidin düşmen topığa bésip kirdi” AGD (İnayet, 2004: 86).
“Han Hoca, ak boz rahvan atına binip Piyalma'nın ortasında kılıcını kınından çekerek düşman saflarına taarruz etti” (İnayet, 2004: 108).

*“Ak yüzide koş-koşlığan hali bar,
Her bir hali dane-dane nigarım”* SeD (İnayet, 2004: 316).
*“Ak yüzünde ikiz ikiz beni var,
Her bir beni tane tane nigarım”* (İnayet, 2004: 357).

6.1.1.7. Yüksek Zümre Anlamında Kullanılan Ak

Ak rengi gücü, kuvveti simgelemesinin yanı sıra (Küçük, 2010: 200), bazen de alt tabaka anlamında kullanılmıştır. Örneğin, “kara süyek”. “Tebaa, halk, avam” anlamında kullanılan bu söz toplum içinde bir sınıflaşmanın sembol rengi olarak kullanılmıştır. “Ak süyek” ise “yüksek zümre, asil” tabakadan insanları simgelemektedir (Genç, 1997: 9).

6.1.1.7.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün yüksek zümre anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Kazak Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.7.1.1. Kazak Türkçesi

*“Talay javdı qaşırğan
Ak süyek asıl töre edi”* ND (Sengirbayev, 2007: 206).
*“Nice düşmanı kaçırın,
Soylu da yiğit bir beydi”* (Sengirbayev, 2007: 207).

*“Aysaulı Ahmet
Artık tuvğan er edi,
Ak süyek tuvğan töre edi”* OMD (Sengirbayev, 2007: 278).
*“Aysaulı Ahmet,
Üstün olarak doğmuş er idi,
Soylu olarak doğmuş bey idi”* (Sengirbayev, 2007: 279).

*“Ejelden artık er edi,
Ak süyek tuvğan töre edi”* KK (Sengirbayev, 2007: 302).
*“Ezelden üstün bir er idi,
Soylu olarak doğmuş bir bey idi”* (Sengirbayev, 2007: 303).

*“Kalkmak ta bolsam asılım
Ak süyek tuvğan töre edi”* KaD (Sengirbayev, 2007: 360).
*“Kalmuk da olsam, asılım,
Soylular kuşağı bir bey nesli”* (Sengirbayev, 2007: 361).

*“Ak süyek tuvğan töresiñ,
Oñğarsın kuday jolındı”* ŞD (Sengirbayev, 2007: 684).
*“Soylu olarak doğmuş sultansın
Açık kılsın Allah yolunu”* (Sengirbayev, 2007: 685).

*“Kelem degen er edi,
Ak süyek tuvğan töre edi”* ŞD (Sengirbayev, 2007: 696).
*“Geleceğini söylemiş yiğit idi,
Soylu doğmuş sultan idi”* (Sengirbayev, 2007: 697).

*“Asıl tuvğan balasıñ,
Ak süyek tuvğan töresiñ”* ŞD (Sengirbayev, 2007: 704).
*“Asil olarak doğmuş çocuksun,
Soylu olarak doğmuş sultansın”* (Sengirbayev, 2007: 705).

*“Söyleyin dep men keldim
Ak süyek hannıñ balasın”* ŞD (Sengirbayev, 2007: 708).
*“Söylemeye ben geldim,
Asil doğmuş han oğluna”* (Sengirbayev, 2007: 709).

6.1.1.8. Temiz/Pak Anlamında Ak

Dünya mitolojilerinde ak rengi genel olarak aydınlık, parlaklık, temizlik, sadelik, arılık (Ögel, 1984: 377) gibi anlamlarda kullanılmıştır. İncelediğimiz metinlerden yola çıkarak bulduğumuz örnekler ise şunlardır.

6.1.1.8.1. Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün temiz/pak anlamıyla kullanıldığı örnekler Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.8.1.1. Eski Anadolu Türkçesi

*“Aydur:
Berü gelgil ak südin emdügüm kadunum ana
Ağ pürçeklü izzetlü canum ana”* DK (Ergin, 1994: 89).
“Beri gel ak sütünü emdiğim kadınım ana ak saçlı izzetli canım ana” der.

*“Ağ südini anam maña halal eylesün
Şavaşmağıl kayıda döngil baba girü”* DK (Ergin, 2009: 170).
*“Ak sütünü anam bana helâl eylesin
Savaşma çekilip dön baba geri”* (Ergin, 2000: 106).

6.1.1.8.2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün temiz/pak anlamıyla kullanıldığı örnekler lehçelerde Altay, Başkurt, Hakas, Karakalpak, Kazak, Şor, Tıva, Türkiye, Türkmen ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.8.2.1. Altay Türkçesi

*“Albatını baktırıp turguladı,
Aktu cöjözün tonop cürgüledi”* AB (Dilek, 2002: 211).
*“Halkına zulmedip çalıştırdı,
Ak servetini yağmaladı”* (Dilek, 2002: 211).

6.1.1.8.2.2. Başkurt Türkçesi

*“İrmen tigän yegetteñ
Äytkän hüze xaq bulır,
Küñele unıñ aq bulır,
Yaman eştän haq bulır”* AlpD (Ergun ve İbrahimov, 2000: 241).
*“Erim diyen yiğidin,
Söylediği sözü hak olur,
Gönlü onun ak olur,
Kötü işten uzak olur”* (Ergun ve İbrahimov, 2000: 251).

6.1.1.8.2.3. Hakas Türkçesi

*“Ax xanı çayılıp, arığ tını üzilip,
Altı çastığ oolax öl xalğan”* AAD (Özkan, 1997: 60).
*“Ak kanı akıp, temiz ruhu çıkıp
Altı yaşındaki oğlan ölmüş”* (Özkan, 1997: 61).

*“Min tarınıbıssam-sinñ albastaabın,
Ax xanıñni çayıbızam,
Arığ tınıñni üzibizem”* AAD (Özkan, 1997: 142-144).
*“Ben, öfkelenirsem, seni almayabilirim de,
Ak kanımı dökerim,
Temiz canını alırım”* (Özkan, 1997: 143-145).

6.1.1.8.2.4. Karakalpak Türkçesi

“Közdiñ ağıl qarasın,

*Aq sût berip asırağan,
Altı birdey balasın* (Uygur, 2007: 442).
“Gözün ak, karasını,
Ak sût verip büyüten,
Altıca evlâdım” (Uygur, 2007: 443).

*“Aq sût bergen qızımniñ,
Körüp ölseñ tür-tüsin”* (Uygur, 2007: 730).
“**Ak sût** verdiğim kızımın,
Görüp ölseñ yüzünü” (Uygur, 2007: 731).

6.1.1.8.2.5. Kazak Türkçesi

*“Bar edi **ak sût** bergen meniñ anam,
Bar edi inim men sendey ađam”* ABD (Sengirbayev, 2007: 78).
“Vardır **ak sûtünü** veren annem,
Vardır erkek kardeşimle senin gibi ağabeyim” (Sengirbayev, 2007: 79).

*“Kalmağ korlığ berdiler,
Ak sût bergen anağa”* KKD (Sengirbayev, 2007: 814).
“Kalmuklar eziyet ettiler,
Ak sût vermiş ananıza” (Sengirbayev, 2007: 815).

6.1.1.8.2.6. Şor Türkçesi

*“Azırağan malında ak tüktüğ mal çok polğan; albattıg çonunda **ak sıraylıg kiji** çok polğan”*
KaKD (Ergun, 2006: 395).
“Beslediği malında ak tüylü mal yok imiş, halkında-tebaasında **ak yüzlü kişi** yok imiş”
(Ergun, 2006: 395).

6.1.1.8.2.7. Tıva Türkçesi

*“**Ak sūdün** dal ortuzunga turguskaş,
Betinge manap çıdıp ap-tır”* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 307).
“**Ak sūtünü** tam ortasına koyup
Yanında bekleyip yatmış” (Ergun ve Aça, 2004: 307).
“Silerniñ **ak sūdüñerni** işken,
Alışkı bolgan kiji-dir” HŞHHD (Ergun ve Aça, 2005: 193).
“Sizin **ak sūtünüzü** içmiş,
Kardeşimiz olan biridir” (Ergun ve Aça, 2005: 193).

6.1.1.8.2.8. Türkiye Türkçesi

*“Onu her emzirisinde, **ak sūtü** ile birlikte, yüzlerce yıldır yaşayan Türk töresini de
aktarıyordu biricik oğluna”* (Öz, 2014: 100).
“**Ak sūtümü** verdiğim,
Ak keçeye sardığım,
Ak yüzüne baktığım,

Övüncüm olun oğul” (Öz, 2014: 101).

6.1.1.8.2.9. Türkmen Türkçesi

“Övşüniñde aadamlar

Aak bağıtnı gördüler” (Kara, 1997: 374).

“Parıltında insanlar

Ak bahtını gördüler” (Kara, 1997: 375).

6.1.1.8.2.10. Yeni Uygur Türkçesi

“Aq çaç anam méhrivan,

Razi bolğın méniñdin

Aq sütiñni bergensen,

Ayrip kızıl kéniñdin” AGD (İnayet, 2004: 78).

“Ak saçlı sevgili anam

Razı ol bu oğlundan

Ak sütünü vermişsin

Ayırıp kızıl kanından” (İnayet, 2004: 101).

6.1.1.9. İyilik Anlamında Kullanılan Ak

Ak rengi genel olarak iyiliğin, temizliğin, kutsallığın (Genç, 1999: 8) sembolü olmuştur. Eski Türklerden günümüze ak rengi genellikle olumlu anlamlarıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu olumlu anlamlardan biri olan iyilik ile ilgili örnekler ise incelediğimiz metinlerde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.9.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün iyilik anlamıyla kullanıldığı örnekler Altay, Hakas, Tıva ve Türkmen Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1.9.1.1. Altay Türkçesi

“Adam seni kündüleerge

Ak sanaazıla kıçırgan emes” MMD (Dilek, 2002: 247).

“Babam seni onurlandırmak için

Ak düşüncesiyle davet etmiş değil” (Dilek, 2002: 247).

6.1.1.9.1.2. Hakas Türkçesi

*"Xulatayniñ alğan ikinci abaxayı
Ax sağıstıǵı Xan Çaçax polǵan"* AAD (Özkan, 1997: 326).
*"Hulatay'ın aldığı ikinci hanımı
Ak düşünceli, iyi niyetli Çiçek olmuş"* (Özkan, 1997: 327).

6.1.1.9.1.3. Tıva Türkçesi

*"Ara-albatınıñ ak sağıstıñ arttırıp,
Kara sağıstıñ ölürüp turarıl?"* AIBD (Ergun ve Aça, 2004: 282).
*"Halkın ak niyetlilerini koyup
Kara niyetlilerini öldürür dururuz?"* (Ergun ve Aça, 2004: 282).
*"Ak oruktug küzep,
Ak setkildig bolduñar bize"* BKBŞD (Ergun ve Aça, 2004: 352).
*"Ak yolu isteyip
Ak niyetli iseniz"* (Ergun ve Aça, 2004: 352).

6.1.1.9.1.4. Türkmen Türkçesi

*"Biziñ iiliñ şirin şeker saazları
Aak yüreklää alkış bilen garaşyaar"* (Kara, 1997: 252).
*"Bizim elin şirin saazları
Ak yürekliyi minnetle bekliyor"* (Kara, 1997: 253).

*"Aak yürekli aadamlar
Yetsin tääze yılda tääze mıraada!"* (Kara, 1997: 414).
*"Ak yürekli insanlar
Ersin yeni yılda yeni murada!"* (Kara, 1997: 415).

6.1.1.10. Yön Olarak Kullanılan Ak

Türkler renkleri yön belirlemek için kullanmıştır. Gabain'in çalışmasına göre doğunun sembol rengi yeşil (mavi), batının sembol rengi ak, güneyin sembol rengi kırmızı, kuzeyin sembol rengi kara, merkezin rengi ise sarı ile ifade edilmektedir (Genç, 1997: 1). Bu bilgiler ışığında bu beş rengin (ak, kara, mavi, kırmızı, sarı) Türklerin esas renklerinden olduğunu söyleyebiliriz. Türkler dört ana yön için ak: batı, mavi: doğu, kara: kuzey, kırmızı: güney renklerini kullanmışlardır. Bu renklerin ortasında bulunan sarı renk ise yön olarak değil, güç ve iktidarı simgeleyen renk olarak kullanılmıştır (Kütük, 2014: 162).

Eski Türkler, dört yönü dört renkle sembolleştiren, yönlerin her biri birer sembolik hayvan tarafından da temsil edilmiştir. Doğuyu mavi-koyun, Batıyı beyaz-köpek, Güney'i kırmızı-çaylak, Kuzey'i ise siyah-yaban domuzu temsil etmektedir. Çinliler farklı bir sınıflama yapmışlar ve Doğu tarafını ejder, Güney tarafını kuş, Batı tarafını beyaz kaplan, Kuzey tarafını da kaplumbağa ile sembolleştirmişlerdir. Bu bölümlerden her biri bir renkle temsil edilmekteydi. Türklerde Orta kısmı sembolleştiren hayvan ise eski Türklerin Kotaz dedikleri bir çeşit öküz idi (Gabain, 1968: 108).

Uygur metinlerinden bir Budist Sutrasi Sekiz Yükmeğe göre yön ve renk bağlantısı;

“Soltun kök luu”

Gök Ejderhanın solu (doğuda)

“Ongdun ak bars”

Ak aslanın sağ (batıda)

“Küntün kızıl sakızgan”

Güneyde kızıl saksagan

“Kidin kara yılan”

Arkada (kuzeyde) kara yılan (Yıldırım, 2012: 82).

Türkler, Anadolu'nun kuzeyinde yer alan denize Karadeniz, güneyinde bulunan denize Kızıldeniz, batısında yer alan denizi Akdeniz olarak adlandırarak renkleri yön belirlemek için kullanmışlardır (Gabain, 1968: 110).

Dünyanın dört bir tarafının renklerle simgelenmesi sadece Türkler, Çinliler ve Moğollar için geçerli değildir. Örneğin Hindistan'da doğunun sembol rengi olarak ak, güney için sarı, batı için kara, kuzey için ise kızıl kullanılmaktadır. Amerika için ise doğunun sembol rengi kara, güneyinki ak, batıninki kızıl ve sarı, kuzey ise mavi-yeşildir (Gabain, 1968: 108-109).

6.1.1.10.1. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Ak sözcüğünün yön adı olarak kullanıldığı örnekler lehçelerde Türkiye Türkçesi döneminde karşımıza şu şekilde çıkmaktadır.

6.1.1.10.1.1. Türkiye Türkçesi

Türkler dört yönü farklı renklerle sembolleştirmişlerdir. Batıya doğru sefere çıktıklarında ak atlarla, kuzeye kara atlarla, doğuya mavi (kır) atlarla, güneye al (kızıl) atlarla taarruz ettikleri öğrenilmektedir (Genç, 1997: 4). Bununla ilgili örnekler ise şu şekildedir:

“Ak Kamlar, güçlerini Gün Batısı yönünden alırlardı. Bu yüzden Gök Tanrı'ya yakarışlarını bu yöne doğru dönerek yaparlardı (...) Kara Kamlar ise güçleri bütün kamların üstünde olan, en güçlü kamlardı. Onlar Acun'un kuzey yanında yaşarlar ve güçlerini bu yönden alırlardı. Gök Tanrı'ya olan yakarışlarını bu yöne doğru dönerek yaparlardı” (Öz, 2014: 61).

“Ak Kam, günler öncesinden kapandığı, Isık Göl’ün Gün Batısı yönündeki Tanrı Dağlarındaki mağarasından çıkıp Tunga Alp’in yurduna doğru yola koyulmuştu” (Öz, 2014: 61).

“Saka Türklerinin Han’ı Tunga Alp, ak aygırın üzerinde yüce bir dağ gibi oturmuş, gözünü gün batısına dikmiş, ak aygırın yönünü Isık Göl’e doğru çevirmişti” (Öz, 2014: 109-110).

“Kurganın gün batısı tarafında kırk adımlık mesafeye açılan çukura ak aygır gömüldü” (Öz, 2014: 118).

6. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışmada ak sözcüğünün kullanımları ve bu renge katılan anlamları gösteren kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca çalışmada ak sözcüğü ile ilgili teorik bilgiler verildikten sonra ak sözcüğünün geçtiği tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki cümleler bulunmuştur. Çalışma kapsamında tarihî metinler, makaleler, yabancı kaynaklar, dergiler incelenmiştir.

7. SONUÇ

Sonuç olarak ak (beyaz) renk, Türklerin en eski millî ve manevi inançlarından kaynaklanan, devleti temsil etmiş bir hükümlerlik sembolüdür. Müslüman Türkler bunu dinî geleneklerine bağlamışlardır. Bu çalışmanın bulgularına göre, ak sözcüğünün her dönemde ve eski metinlerde birtakım anlam değişimleri yaşadığını görüyoruz. Dönem metinlerinde ak renginin ifade edilişi, dinlere, kültürlere yansıyan etkileri, Türk tarihinin en eski devirlerinden başlayarak bu rengin sembol anlamından başka manevi ve millî anlamlar da kazandığı görülmektedir.

Ak rengi, köklerini en eski Türk inanışlarından almış ve giderek Türklerin millî hayatlarında yer tutmuş ve önem verilmiş renklerden olmuştur. Aynı zamanda bu rengin Türkler tarafından devlet adı (Ak-Hun, Akkoyunlular vb.) coğrafik adlandırmalarda (deniz: Akdeniz, ırmak: Ak Termel, yer: Ak Kaya) da kullandıkları görülmektedir. Şaman inancında ise ak rengi iyiliğin, temizliğin, ululuğun, kutsallığın, yüceliğin bir sembolü haline gelmiştir. Aynı zamanda ak rengini eski Türklerin yön belirlemek için de kullandıklarını görmekteyiz. Asya Hun Devleti döneminde ak rengi “batı”nın sembolü olurken; günümüzde ise “güney”in sembolü olmuştur. Bugün Akdeniz için “Güney Denizi” ifadesi de kullanılmaktadır.

Tüm toplumlar gibi Türklerde renklere sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Ancak bu Türk toplumları içerisinde çeşitlilik arz etmesi bakımından oldukça önemlidir. Bir lehçede ya da tarihî metinde olumlu anlamı karşılayan renk, bir başka lehçe ya da tarihî metinde olumsuz anlamı karşıladığını görmekteyiz. Türkler bulunduğu coğrafya ve kültürlerin etkisiyle renklere farklı anlamlar katarak bir çeşitlilik, canlılık kazandırmıştır. Araştırmalar neticesinde ak renginin tarihî metinlerde ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına bakılarak farklı sonuçlar elde edilmiştir. Ak renginin Türk tarihinde özellikle olumlu sonuçlar ifade ettiği görülmektedir. Özellikle Türklerde ak rengine verilen değer hâkimiyetin önemli göstergelerinden biri olması bakımından oldukça önemlidir. Türklerin atlarını, bayraklarını, kıyafetlerini bu renkle simgeleştirmeleri ak’a verilen değeri göstermesi açısından önemlidir.

Ak sözcüğü ile anlam farklılıklarını oluştururken (ululuk, siyasi hâkimiyet, itibar/saygınlık, ululuk, beyazlık...) anlam içerisinde ak sadece tek başına bir anlam oluşturmamış yanındaki sözcük ile birlikte o anlamı karşılamıştır.

Türkiye Türkçesi döneminde ak ve beyaz renklerinin ikisinin de kullanılıyor olması bize bu iki sözcükle ilgili örnekleri kullanmamızı sağladı, ancak tezimiz ‘ak’ ile ilgili olduğu için ‘beyaz’ sözcüğü ile ilgili çok örnek olmasına karşılık tezimize az örnek almayı gerekli gördük.

Elbette dönem metinlerinin hepsini araştırma imkânı olmadığı için her tarihî metin ve lehçeden birkaç kitap seçerek bulduğumuz örnekler dâhilinde araştırmamızı yaptık. Bulunan örneklerden de tesadüfî örnekleme yoluna giderek araştırmamızı sınırlandırdık. Çalışmamız

neticesinde ak ile ilgili toplam 608 örnek bulduk. Araştırılan kaynaklar arasında toplam 343 örnek ile en çok beyazlık anlamının çıktığını görmekteyiz.

Sonuç olarak renkler ve etkileri konusunda yapılan çalışmalar kültürel değerlerle, lehçeden lehçeye değişiklik göstermektedir. Araştırılan kaynaklar neticesinde ulaşılan sonucu tablo halinde gösterme gereksinimi duyduk ve ulaşılan sonuç tabloda gösterilmiştir. Ayrıca tabloda “+” ile gösterilen yerler ise açıklama kısmında da bu anlamı karşılayan örneklerin olduğunu göstermektedir.

Pir/Bilge	Ululuk		Siyasi Hâkimiyet	İtibar/ Saygınlık	Kutsallık	Ad Olarak Kullanılan Ak				Beyazlık	Yüksek Zümre	Temiz/ Pak	İyilik	Yön	Tarihî Türk Lehçeleri	
	Büyükük	İhtiyar/ Yaşlı				Özel İsim	İsim Olarak Kullanılan Ak	Yer Adı	Irmak/Deniz Adı							Devlet/ Boy Adı
			1		1					7					Çağatay Türkçesi	
1	1+1	5	2+1	3+4						16		2			Eski Anadolu Türkçesi	
			1					1		1				1	Eski Uygur Türkçesi	
			3												Göktürk Türkçesi	
		1			1					5					Harezm Türkçesi	
		1								2					Karahanlı Türkçesi	
1										2					Kıpçak Türkçesi	

Ululuk			Siyasi Hâkimiyet	İtibar / Saygınlık	Kutsallık	Ad Olarak Kullanılan Ak					Beyazlık	Yüksek Zümre	Temiz/ Pak	İyilik	Yön	Çağdaş Türk Lehçeleri
Pir/ Bilge	Büyüklük	İhtiyar/ Yaşlı				İsim Olarak Kullanılan Ak		Yer Adı	Irmak/ Deniz Adı	Devlet/ Boy Adı						
						Özel İsim	Kahramanların Atlarına Verdikleri Özel İsim									
			1		9	6+1	5				24		1	1		Altay Türkçesi
		1						1			6					Azerbaycan Türkçesi
	2		2	1		6	2		1		14		1			Başkurt Türkçesi
											1					Çuvaş Türkçesi
											6					Gagavuz Türkçesi
			1		1	1	3	2	1		12		2	1		Hakas Türkçesi
											3					Irak Türkmen Türkçesi
	1		1			1					11					Karaçay-Malkar Türkçesi
	1	2		7							22		2			Karakalpak Türkçesi

1	2	2	1	6	2	4				19	8	2			Kazak Türkçesi
										1					Kazan Türkçesi
	1+1		2+9	1+1				3	2	19					Kırgız Türkçesi
1										2					Nogay Türkçesi
	1			3						10					Özbek Türkçesi
	1		8		3	6	1	2	1	30		1			Şor Türkçesi
	3	3		8	2		1	2		40		2	2		Tıva Türkçesi
4	5	5	4	10	3	2		4		8	43		2	4	Türkiye Türkçesi
								1			35		1	2	Türkmen Türkçesi
1		5				1					5		1		Yeni Uygur Türkçesi

KAYNAKLAR

- [1] Ahundov, E. (1994). *Azerbaycan halk yazını örnekleri*. (Çev. S. Tezcan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [2] Akbaba, D. E. (2009). *Nogay Türkçesi grameri ses ve şekil bilgisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- [3] Akmataliyev, A., Kırbaşev, K. (2007). *Kırgız destanları 3 Kocacaş destanı*. (Çev. F. Türkmen, G. Uzun ve B.B. Hança). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [4] Arat, R.R. (1991). *Eski Türk şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- [5] Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- [6] Ata, A. (1998). *Nehcü'l ferâdis*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [7] Aydın, E. (2011). *Uygur kağanlığı yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- [8] Aydın, E. (2012). *Eski Türk yer adları*. Konya: Kömen Yayınları.
- [9] Aydın, E. (2012). *Orhon yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- [10] Bayatlı, H. K. (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [11] Baykara, T. (2009). *Türk kültür tarihine bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- [12] Bayraktar, N. (2003). *Renk adlarının Türkçenin söz varlığına katkıları*. Çanakkale: VIII. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Şöleni. 16-20 Ekim 2003.
- [13] Bayraktar, N. (2006). Kavram ve anlam boyutunda sarı ve tonları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 209-218.
- [14] Bayraktar, N. (2014). Türkçede yeşil renk adının biçim, anlam ve kavram alanına tarihsel bir bakış, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10(1), 179-193.
- [15] Buğra, T. (2015). *Osmancık* (61. bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- [16] Caynakova, A. (2004). *Cañıl mırza (Abdıbalık çorobayev varyantı)*. (Çev. M. Aça). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [17] Çelik, Ü. (1996). *Alî-şîr nevâyî: leylî vü mecnûn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [18] Çömen, A. (2010). *Resim sanatında rönesans'tan empresyonizme renk kullanımı ve kırmızı rengin ifade biçimleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- [19] Dağcı, C. (2014). *O topraklar bizimdi* (11. bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- [20] Demir, N., Aydoğdu, Ö. (2015). *Oğuzname*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- [21] Demir, R. (2015, Bahar). Divan şiirinde kırmızı renk (C. 25). *Türkiyat Mecmuası*.
- [22] Demir, R. (2016). *Divan şiirinde renkler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- [23] Dikici, M. (2005). *Türklerde inançlar ve din*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [24] Dilek, İ. (2002). *Altay destanları 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [25] Donuk, A. (1981). Çeşitli topluluklarda ve Türklerde aile. *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 33.
- [26] Eckmann, J. (1995). *Nehcü'l ferâdis*. (Çev. S. Tezcan, ve H. Zülfişkar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- [27] Eminoğlu, H. (2014). *Türkçede renkler sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- [28] Eraslan, K. (1999). *Mevlâna sekkâkî divan*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [29] Eraslan, K. (2012). *Eski uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [30] Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü lugâti't Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [31] Ergin, M. (1991). *Dede korkut kitabı II indeks-gramer* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [32] Ergin, M. (1994). *Dede korkut kitabı* (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [33] Ergin, M. (2000). *Dede korkut kitabı* (21. bs.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- [34] Ergun, M., Aça, M. (2004). *Tıva kahramanlık destanları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [35] Ergun, M., Aça, M. (2005). *Tıva kahramanlık destanları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [36] Ergun, M. (2006). *Şor kahramanlık destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [37] Ergun, M., İbrahimov, G. (2000). *Başkurt halk destanları*. Ankara: Türksöy Yayınları.
- [38] Erimez, H. (2016). *Demirdağın kurtları* (3. bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- [39] Erimez, H. (2016). *Kutlu kağanlık: Gök Türklerin doğuşu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- [40] Gabain, A. V. (1968). *Renklerin sembolik anlamları*. (Çev. S. Tezcan). Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları (Özgün çalışma, 1962).
- [41] Gabain, A. V. (2009). *Türkoloji makaleleri*. (Der. Y. Gedikli). İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- [42] Genç, R. (1997). *Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı-kırmızı-yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- [43] Günay, Ü., Güngör, H. (1998). *Türk din tarihi*. İstanbul: Laçın Yayınları.
- [44] Güngör, H., Argunşah, M. (2002). *Gagauz Türkleri: Tarih-dil-folklor ve halk edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [45] Gürsoy Naskali, E. (ed) (2017). *Renk kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları
- [46] İnan, A. (1987). *Makaleler ve incelemeler* (2. bs., C. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [47] İnan, A. (1991). *Makaleler ve incelemeler* (C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [48] İnyet, A. (2004). *Uygur halk destanları 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [49] Kafalı, M. (2002, Mart/Nisan). Türk kültüründe renkler. *Yörtürk Dergisi*. 42, 39-41.
- [50] Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- [51] Kanat, A. (2001). *Renk ve duyu psikolojisi*. İzmir: İlya Yayınları.
- [52] Kara, M. (1997). *Ata atacanov'un şiirleri 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [53] Kara, M. (2012). *Türkmen Türkçesi grameri*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- [54] Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Gülistan Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [55] Kaymaz, Z. (2000). Türkiye Türkçesi ve ağızlarında renk bildiren kelimelerin kullanılışı ve sistematığı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1997*, 251-341.

- [56] Köprülü, M. F. (1977). Bayrak. *İslam ansiklopedisi* (C. 2). Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- [57] Küçük, S. (2010). Eski Türk kültüründe renk kavramı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 185-210.
- [58] Küçük, S. (2010). Türkiye Türkçesinde renk adları ve özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 420-427.
- [59] Kütük, A. (2014, Güz). İslam/Türk devlet ve toplum geleneğinde renkler ve anlamları (C. 24). *Türkiyat Mecmuası*.
- [60] Mazlum, Ö. (2011, Aralık 31). Rengin kültürel çağrışımları. *Fatih Üniversitesi*.
- [61] Ögel, B. (1984). *Türk kültür tarihine giriş* (C. 6). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [62] Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş* (C. 1-9). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [63] Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi* (C. 2). Ankara.
- [64] Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi* (5. bs., C. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [65] Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi* (4. bs., C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [66] Ölmez, Z. K. (1996). *Şecere-i terākime*. Ankara: Simurg Yayınları.
- [67] Öntürk, A. (2017). Divan şiirinde renkler. *Ulakbilge*, 5(12), s. 973-982.
- [68] Öz, K. (2014). *Kızıl elma: Kurgan'ın sırrı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [69] Özkan, F. (1997). *Altın arıç destanı*. Ankara: Bilig Yayınları.
- [70] Özmen, M. (2001). *Ahmed-i dâ'î divanı* (C. 1). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [71] Özönder, F. S. B. (1996). *Muḥākemetü'l luğateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [72] Rahimov, K. (2007). *Özbek destanları 3. Ayçınar destanı*. (Çev. A. Solmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [73] Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve moğolların eski dini*. (Çev. A. Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Özgün çalışma, 1984).
- [74] Sözen, M., Tanyeli, U. (1986). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- [75] Tavkul, U. (2004). *Karaçay-Malkar destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [76] Tekin, G. A. (1994). *Alî-şîr nevâyî: ferhâd ü şîrîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [77] Tekin, T. (1989). *XI. yüzyıl Türk şiiri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [78] Tekin, T. (2004). *İrk bitig*. Ankara: Öncü Kitap.
- [79] Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [80] Toker, İ. (2009). Renk simgeçiliği ve din: Türk kültür yapısı içinde ak-kara renk karşıtlığı ve bu karşıtlığın modern Türk söylemindeki tezahürleri üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 93-112.
- [81] Toparlı, R., Argunşah, M. (2008). *Mu'înü'l mürîd*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[82] Uygur, C. V. (2007). *Karakalpak destanları kırk kız destanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[83] Yıldırım, E. (2012). *Türk kültüründe renkler ve ifade ettikleri anlamlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

[84] Yılmaz, E. (2004). *Narspi*. Ankara: Öncü Kitap.

[85] Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l edeb h̄vārizm Türkçesi ile tercümelî şuşter nüshası* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Esmâ Durmaz

Doğum Yeri : Kayseri

Doğum Tarihi : 20/11/1991

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	Mersin Üniversitesi	2011-2015
Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Mersin Üniversitesi	2015-2018